Evangélicusokra nézve a' polgári közönséges Fiscálisra is reá illik.

MÁSODIK KÖNYV.

A' JAVAK KÖRŰL LÉVŐ JUSSOKRÓL.

ELSŐ RÉSZ.

A' Jószág-keresésnek természeti módjai, és némellyeknek azok közzül a' szerzett törvényekhez való alkalmaztatása.

§. 169.

Már a' polgári társaság felállítása elött is vólt az embereknek arra jussok, hogy az ollyan jószágot a' mi senkié se vólt, elfoglalják, azt a' mi az övék másnak adják, mint ma is sokféle szerződésekkel, mellyekröl a' magok helyeken szóllani fogunk, adni szokták; az is, a' mivel a' jószág szaporodott, vagy a' mi abból származott, akkor is azé lett a' kié a' jószág vólt, valamint mai időben is azé szokott lenni (Accessio).

§. 170.

A' foglalást (occupatio) mint kereset módot, a' mi törvényünk némelly esetekben meghagyta; mert nem tsak a' földes-uraknak a' magokéban, hanem minden nemes embernek akárkiében bizonyos határozásokkal a' vadászatot megengedte.

A' földes-urat tsak annyiban szorította meg a'

törvény, hogy innepnapon ne vadásszon, külömben fiscális pert húzhat a' maga nyakára, (festifragium) és egyébkor is tsak úgy, hogy jobbágyai vetéseikben, szöllőikben, kaszállóikban kárt ne tegyen; azoknak vetéseikben tehát a' vetéstől, szöllőikben Februárius első napjától, kaszállóikban Sz. György napjától kezdvén, míg az aratás, a' szüret, a' széna vagy sarjú takarás el nem végeződik, nem szabad vadászni.

§. 171.

Még ez előtt kilentzven esztendővel akárkiében is épen ollyan határozatlan jussa vólt minden nemes embernek a' vadászatra, mint a' földes-úrnak a' magáéban: de már azólta vagy két ízben szoríttatott.

Már mai időben felét az erdős nádas helyeknek maga számára kiméretheti, 's a' Vármegye által megtiltathatja, 's jelekkel megkülömböztetheti az uraság, abban osztán külömben nem szabad vadászni, hanem tsak a' kutyák vissza-hívása, vagy a' szabad erdőben netalán megsebesíttetett 's oda szaladt vadnak felkeresése okáért, belé menni; az útazó nemes ember belé mehet azért a' vadért is, a' mellyet abban, az útazás közben az útról lelött.

§. 172.

A' másik felében sém határozatlan a' vadászat; mert más erdejében, ha két felé nints is mérve, a' törvény által meghatározott időben, a' mellyben t. i. a' vadak zaklatása azoknak tenyészésének ártalmas lehetne, meg van tiltva, úgymint: a' hím szarvasokat tsak negyedfél hónap alatt, Június első napjától September 15-dikéig, a' nőstényeket négy hónapok alatt September el-

sö napjától Új-esztendeig, a' nyúlakat aratás utóljától kezdvén Februárius első napjáig szabad lövöldözni; a' hím özekről semmi rendelés nints, azokat tehát szabad löni akármikor; ellenben a' nöstény-özeket a' tavaszi harmadfél hónapokban, úgymint: Mártius első napjától Május közepéig nem szabad.

§. 173.

A' szabad helyen 's időben sem szabad a' más erdejébe sok emberekkel hajtókkal menni, hanem tsak a' mint a' törvény mondja, eggy két tseléd-jét vegye maga mellé, vagy küldje az ember, 's osztán nem kereskedés végett, hogy t. i. azt pénzért árúlja a' mit a' más erdejében lött, hanem tsak maga konyhájára.

§. 174.

Utóljára a' fogoly-madarakat, fátzánokat, faj-tyúkokat, abban a' határban a' mellyben tápláltatnak szintúgy nem szabad lövöldözni, mint a' békerített helyen akármelly vadakat.

§. 175.

A' ragadozó vadakat, a' vetéseknek 's szőlöknek ártalmas madarakat kiirtani, és akármelly vadállatoknak felettébb való elszaporodását, a' melly a' mezei gazdaságnak káros lehetne, megakadályoztatni a' Vármegye kötelessége ugyan: de azért a' kárban találtatott vadakat a' parasztok is megölhetik (tsakhogy vissza tartoznak az uraságnak adni) a' kiknek külömben se vadászni, vagy a' fogoly, fátzán, tsászár-madarakat, faj-tyúkokat fogdosni, sem vadász-kutyákat tartani nem szabad.

§. 176.

Mind az, a' ki a' szabados vadászatban járót

megháborítja, mind pedig a' ki a' más földjén tilalmas vadászatban jár, 100 forintban, 's a' perre tett költségeknek 's kárnak megtérítésében marasztatik; hasonlóképen az is, a' ki a' maga vadjai által tett kárnak megtérítése eránt megintetődött, 's még is azt nem akarja fizetni. A' ki pedig a' vadászatnak akár folytatása, akár megakadályoztatása okáért, a' puskát valakinek tsak neki tartja is, Fiscális vád alá esik.

§. 177.

Az ollyan jószág, a' melly senkié se, p. o. a' mellyet az ura elvetett, azé lész a' ki megtalálja 's felfogja (Inventio); de az elveszett jószág tsak úgy válik a' megtalálónak tulajdonává, ha minekutánna közönségesen is kihirdettetett, az ura meg nem jelen, és a' törvényes időmúlta betölt; külömben a' ki a' talált jószágot eltitkolja, büntetést húz magára.

§. 178.

A' halászat azt illeti a' kié a' víz, a' víz pedig azé, a' kié a' part, ha az eggyik part eggyé, a' másik másé, a' halászat is közös.

A' talált kints rendszerént három egyenlő részre osztódik, eggy rész a' Fiscusé, másik azon földnek uráé, a' mellyben találtatott, harmadik a' találóé lész, ha pedig az eltitkolta, a' feladójé. A' só mindenütt a' Fiscusé, söt az értzektől is akárhol találtatik, 's akárki míveli, tartozik a' Fiscusnak fizetni.

§. 179.

Vagynak más kereset módok is, vagy ollyanok, mellyek mind formájokra, mind állatjokra nézve polgári eredetűek, p. o. a' királyi adomány és az időmúlta; vagy pedig ollyanok, a' mellyek

formájokat ugyan egészen a' polgári törvényekből vették, de állatjokra nézve, a' természet törvényéből folynak, mint a' testamentomi, vagy a' nélkül való örökösödés.

Mit kelljen tartani a' férjfi és leányágnak, hajadon leányoknak, özvegyeknek jussaikról, a' fekvö jószágokkal járó, vagy azokhoz királyi jellevél által köttetett haszonvételekröl, osztályos atyafiakról, köz-birtokosokról, köz-határosokról, azt is részént a' természeti, részént pedig a' szerzett törvényekből tanúljuk.

§. 180.

Valamint azt is, a' sokféle szerzödésekre, jószágok elidegenítésére, más kötelezésekre nézve, mit adott légyen a' szerzett törvény a' természetihez, 's mitsoda pénzbeli büntetésekkel kívánta tartóztatni az embereket az egymás sértésétöl. Ezek lésznek azok a' mellyekröl ebben a' második könyvben beszélleni fogunk.

MÁSODIK RÉSZ.

A' Királyi Adományokról.

§. 181.

A' kik a' magyarok ide jövetelekor fegyverrel nyert földeket, vagy csak annak az eredeti foglalásnak, 's osztálynak, vagy a' későbben nyert királyi megerösítésnek erejével is, mind e' mai napig bírják, kevesen ugyan, de vagynak.

§. 182.

Sokkal nagyobb része a' jószágoknak vagy egész nemzetség kihalása, magva-szakadása, (De-

fectus), vagy felség-bántás és hűségtelenség, (Nota, idest: crimen laesae Majestatis et nota infidelitatis) miatt, egyszer is másszor is, söt többször is a' Királyra vissza-ment, és ismét meg ismét elajándékoztatott, 's ajándékoztatik még ma is. *)

§. 183.

Az vagy úgy esik meg, hogy az adomány levélben megnevezi a' Király ki lett légyen az az elébbi adományos (vagy eredeti birtokos), kinek kihalása vagy hűségtelensége okából (ex defectu vel nota) a' jószágot mint reá vissza-szállottat, adja.

§. 184.

Vagy pedig tsak átaljában adja a' maga minden jussát, (totum et omne Jus Reg.) a' mi a' jószágban lehet, akárkinek kihalása vagy hűségtelensége miatt szállott légyen az vissza a' Fiscusra, és akár légyen a' jus világos (clarum) mikor t. i. a' Fiscus birja, vagy tsak perbe is fogta a' jószágot, akár pedig nem világos, mikor azt a' Király engedelme nélkül más bitangolja (Jus Reg. latens).

§. 185.

Mikor a' Király tsak egyedül azon az okon ád valakinek adomány-levelet valami jószágról, hogy azt régtöl fogva békességesen bírja, vagy pedig eleji bírták vala (jóllehet most

*) Miben álljon a' crimen læsæ Maj. már feljebb a' 77. §-phusban mondottuk; miben áll a' különösebben úgy neveztetett Nota, akkor fogjuk elöszámlálni, mikor a' Fiscus successiójáról fogunk szóllani.

más valaki bírja) ez az új adomány-levél (nova donatio) épen annyit ér, mintha minden királyi jussát adta vólna, a' mi tsak lehet a' jószágban.

§. 186.

Még pedig, ha mindjárt tsak a' férjfi ágra szóllana is az új-adomány, de a' leányág is birtokában van vagy vólt a' jószágnak, a' leányágnak is adta; azt kell tehát akkor a' férjfiágnak megmutatni, ha a' leányágat a' jószágból ki akarja szorítani, hogy az új-adomány semmit sem ér, mert az elöbbi jussa is a' familiának erös vólt, és hogy az a' jus tsak a' férjfiágat illeti; ellenben, noha az új-adomány a' leányágra is szóll, de ha tsak a' férjfiág bírta vagy bírja a' jószágot, a' mellett 's annak erejével lehetetlen a' leányágnak abba bémenni, míg a' férjfiágnak magva nem szakad, ha megmutatná is, hogy az új-adomány elött, minden igaz jus nélkül bírta légyen azt a' fiú-ág, minthogy a' Fiscus jussa benne vólt; hanem azt kellene megmutatni, hogy az új-adomány elött, igaz adományi jussal bírta a' familia a' jószágot, és hogy az mind a' két ágat illette.

§. 187.

A' mondott módokon, ú. m. a' magva-szakadás vagy kihalás, a' hüségtelenség, a' királyi jus által, 's az új-adomány, vagy is a' békességes birtoknál fogva, tsak azt a' jussát adja a' Király, a' mi épen van a' jószágban, nem pedig azt, a' mi lész vagy lehet idövel.

§. 188.

Nem hallatlan, hogy midön valamelly adományos nemzetségnek magva szakadása nyilván közelget, annak jószágát elöre elajándékozza a'

Király (exspectativa): az pedig minden napi dolog, hogy a' maga jövendőbeli jussát királyi jóváhagyásával (consensusával) adja.

§. 189.

Ez úgy esik meg, hogy valamelly adományos örökösen által-botsátja a' jószágot másnak, ez a' másik, p. o. a' vevő, királyi jóváhagyásért folyamodik, mellyet ha megnyer, akkor is nála marad a' jószág, ha az eladónak nemzetsége kihal, vagy hűségtelenségbe esik; mert az a' jus, melly arról a' Királyra szállott, arra az esetre előre néki adódott.

§. 190.

Külömben ő, vagy maradéka, a' jószágot rendszerént meg nem tarthatná, pénzével tartozna megelégedni, a' jószágot pedig a' Fiskusnak engedni, kivévén három eseteket; hanemha t. i. az elébbeni adományos-levélben előre lemondott vólna a' Király a' maga jussairól, és hatalmat adott vólna az eladó familiájának a' jószág elidegenítésére; hanemha 2-szor az eladó utólsó szükségében adta azt el; hanemha 3-szor az eladó nemzetségének kihalásától vagy hűségtelenségétől számlálván, száz esztendő eltőlt.

§. 191.

Ha valaki azt akarja, hogy a' jószág nem az ő életében, hanem halála 's magva-szakadása után legyen másé, úgy a' k i r á l y i j ó v á h a g y á s nem arra az esetre használ az által-vevőnek, ha az által-adó vagy hagyó még életében hűségtelenségbe találna esni, hanem tsak arra, ha meghal 's magva szakad.

§. 192.

Ha az adomány-levélben megnevezett mag-

va-szakadtnak, vagy a' hűségtelennek, vagy által-adónak nem vólt igaz jussa a' jószághoz, úgy a' kihalás, hűségtelenség, vagy az által-adás jóváhagyása neve és színe alatt adatott adomány semmit sem ér. Abban az esetben tehát, vagy a' Királynak valamelly más nemzetségnek kihalásából vagy hűségtelenségéből származott jussa lappangott a' jószágban, vagy más valamelly még virágzó adományos nemzetségé. Ha a' Király jussa van benne, úgy a' feljebb említett háromféle adomány közzűl akármellyik mellé a' Királynak minden jussát is szükség vólt kérni mellesleg, 's megnyerni. Ha pedig a' Király jussa nints benne, sem pedig a' kihóltnak, hűségtelennek vagy által-adónak nem vólt a' jószághoz semmi jussa, úgy a' kettős adomány sem ér semmit, mert más valamelly nemzetséget illet a' jószág.

§. 193.

A' ki a' maga vagy eleji által békességesen, ha mindjárt minden igaz jus nélkül gyakorlott birtoknál fogva új donátiót nyert, egyszersmind (a' mint feljebb is mondottuk) a' Fiscusnak is minden jussát, a' melly a' jószágban lehetett, akár van arról az új-adományos levélben emlékezet akár nints, megnyerte az által; és ha van is róla emlékezet, csak az magyaráztatik általa, a' mit már az új-adomány is magába foglal; elannyira, hogyha az új-adomány a' birtoknak hijjánossága miatt (minthogy p. o. az kivilágosodott felőle, hogy az csak költött, vagy valóságos ugyan, de erőszakkal kezdődött, 's nem békességesen gyakoroltatott birtok vólt) elbukna, a' mellesleg említett 's adott királyi jusnak se vehetné haszná az adományos, ha mindjárt az a' jus a' jószág-

ban benne találtatná is; söt az a'féle adományt a' Király megmásolhatja. Mások azt tanítják, hogy az új-adomány semmit sem ér magában, ha a' Fiscus jussa benne van a' jószágban, és hogy tsak annak használ, a' kinek arra semmi szüksége nem vólt, mivel igaz jussal birta a' jószágot; 's továbbá azt, hogy ha az új-adomány a' birtok hijjánossága 's hibája miatt megbukna is, kevés eseteket kivévén, hasznát veheti az adományos a' mellesleg adatott királyi jusnak.

§. 194.

Mondánk feljebb, hogy az új-adomány a' férjfi és leányág között regulát nem tészen, akármi van belé írva; hanem vagy a' régi igaz just, vagy tsak az elébbeni usust kell nézni; annyival inkább nem zárhatja hát ki eggyik osztályos atyafi a' másikat a' jószágból a' maga nevére nyert új-adomány erejével; söt méltán a' vértagadás büntetésétöl félhet. A' mi több, ha megmutatja is hogy az új-adomány mellé adatott királyi jus benne volt a' jószágban, azzal sem mehet semmire; az is mind azoknak használ, a' kiknek az új-adomány. Mások azt tartják, hogy a' mellesleg adatott királyi jus erejével kizárhatja az attyafiait a' jószágból, minthogy nem vólt igaz jussok. Holott úgy nyerte azt mint atyafi; mert a' minden attyafiaival közös birtok titulusán nyerte; az atyafiak közt pedig, mint ollyanok közt, nints erötelen jus. Ha más akármi úton módon, nem pedig új-adomány mellett nyerhette vólna meg a' királyi just, úgy bóldogúlhatna; mert nem úgy nyerte mint atyafi; valamint akkor is bóldogúlhatna, 's kizárhatná a' többit, ha p. o. a'

zálogban birt közös jószágot, annak tulajdonosától magának megvenné.

§. 195.

A' Palatinus 52 teleknél, vagy azzal egyenlő kiterjedésü jószágnál többet eggy embernek nem adhat; a' teleknek nagyságát pedig a' szerént kell venni, a' mint abban a' Vármegyében, a' mellyben az adandó jószág fekszik, a' jobbágyok számára meg van határozva. A' mit a' Fiscus bír, vagy perbe fogott, vagy zálogba adott, azt a' Palatinus senkinek nem adhatja, hanem tsak azt, a' mellyben a' királyi jus nem világos, az az, a' Király tudta vagy engedelme nélkül, mások, vagy épen az által bitangoltatik, a' ki az adomány-levelet kéri. A' minthogy tapasztaljuk is, hogy a' Palatinus leggyakrabban új-adományt ád.

§. 196.

De nem tsak az ollyan jószágot adhatja akármellyiken a' feljebb előbeszéllt módok közzül, a' mellyhez már a' Királynak jussa van, hanem annak jövendőbeli jussát is; tsakhogy p. o. az a' jószág, a' mellynek eladását jóváhagyja (Consensus Palatinalis) vagy magában, vagy azon jószágnak más részeivel többet ne tegyen 52 teleknél, a' mellyből p. o. osztály által szakasztatott el, és a' melly a' Király által eggy testbe adatott vala; mert az ollyat a' Palatinusnak eldarabolni nem szabad; az abból elszakasztatott, ámbár tsak eggy két teleknek eladására adott jóváhagyása tehát a' Palatinusnak, abban az esetben, midőn idővel az eladónak maradékai 's osztályos attyafiai mind kihalnának, a' vevőt a' Fiscus ellen meg nem óltalmazhatná, hanemha az eladó, minekutánna eladta a' néki osztályba jutott rész jószágát, hűség-

telenségbe esett; hogyha pedig elébb esett abba, úgy a' jóváhagyás semmit sem érne, hanemha a' Király jussa mellé ragasztódna a' Palatinus által; valamint akkor se, ha eggy ember birná a' Király által 52 teleknél nagyobb testben ajándékoztatott jószágot, és az adna el eggy két telket, azután pedig maga, vagy maradéka hüségtelenségbe esne.

§. 197.

A' ki a' Palatinus adományának hasznát akárja venni, rendszerént tartozik megbizonyítani, hogy vagy az előtt, vagy azután, a' Király által megnemesíttetett. Rendszerént mondom, mert ha valaki a' Palatinustól új-adományt nyert (minthogy az, míg az ellenkező meg nem mutattatik, ó-adományt tészen fel) nem ő tartozik megmutatni, hogy nemes ember, hanem még a' jószágra is, annyival inkább a' nemességre nézve azon fekszik a' próba a' ki tagadja, hogy ő az új-adomány előtt donatárius lett légyen.

§. 198.

Az adományos-levélnek közönségessé való tételét, publicátióját béállításnak *) (Statutiónak) hívjuk, melly a' helybeli lakosoknak, szomszédoknak, határosoknak jelenlétekben, közönséges helyen és nyilván, két személyek által megyen végbe, kik közzül eggyik az a' felől kiadattatott parantsolatban az adományos kérésére neveztetik arra a' hívatalra, 's hanem-

*) Nem béiktatásnak, mint az újabb írók, mind ezt, mind a' Fö-Ispánok installátióját nevezik; mert ez a' szó, alattomos tsaláró mesterséget jelent a' magyaroknál.

ha a' Királyi-Táblának esküdt Notáriusa volna, abban a' Vármegyében a' mellyben valamelly adományost a' jószágba bé akar állítani, örökségének kell néki lenni. Ugyan ez hívja meg a' béállításra tanúbizonyságúl a' szomszédokat és határosokat, mind az urakat, mind a' helység bírájit. A' meg nem jelenőknek rendelt 64 forint büntetés már mai világban szükségtelen; mert oda mint vendégségbe, elegen mennek. A' másik a' közelébbi Káptalanból vagy Konventből parantsoltatik kiküldődni; mind a' ketten pedig három nap a' hely színén maradni, az ellen-mondókat vagy ott, vagy onnan lett elmenetelek után is 15 napig meghallgatni, feljegyezni, törvénybe idéztetéseket ott helyben tudtokra adni, 15 nap múlva a' Káptalanba vagy Konventbe túdósításokat írásban hit alatt béadni tartoznak.

§. 199.

A' béállításnak rendszerént az adomány-levél aláírásától számlálván, esztendő alatt kell megesni. De midőn nem az élők közt adódik, hanem arra az esetre megyen által másra a' jószág, ha az elébbeni birtokosnak magva szakad, az illyen rendelésre nyert jóváhagyásnak az elébbeni birtokos halálától fogva számlálandó esztendő alatt kell béállítással megerősíttetni. Így vagyon a' dolog akkor, a' midőn valaki testál valakinek jószágot, mást valakit fogad fijává, leányát, nénnyét, vagy húgát fijúítja (præficit); mert ezen rendeléseknek 's reájok nyert jóváhagyásnak mind a' jószágra mind a' nemesedésre nézve tsak akkor lész erejek, ha a' testáló, a' fijává fogadó, a' fijúitó kihal, és a' jószágot életében el nem veszti, és gyermeke, a' kire jószága szállana, nem szüle-

tik; holott ellenben, a' kihalástól fel nem függesztett által-adásoknak a' Király által lett jóváhagyása, ha mindjárt a' jószágra nézve az általadó jussának erőtlensége vagy semmisége miatt foganatlan vólna is, egyszerre nemesít.

§. 200.

Ha a' haláltól függő által-adásra nyert jóváhagyáshoz a' királyi jus is mellesleg hozzá adatott erre nézve az aláírás napjától esztendő alatt kell a' béállítást megtenni, 's ekkor az adományos, t. i. a' kinek a' jószág testamentomban hagyatott, vagy a' ki fiúvá fogadtatott, vagy ha netalán szüksége vólna reá, maga is a' fiúított leány, akár van a' Fiskusnak a' jószághoz jussa, akár nints, nemes személlyé lész, tsakhogy az illyen nem a' fiúításra nyert jóváhagyás, hanem a' mellesleg hozzá ragasztott királyi jus által adatott nemesség a' fiúított leánynak nem nemes férjétől születéndő gyermekeire által nem megyen.

§. 201.

Minthogy az adományosnak esztendő alatt lejéndő béállítása, ha már birtokában vólt is vagy van is a' jószágnak, annyira szükséges, hogy külömben az egész adomány semmivé lész, és ha mindjárt a' jószágot a' Király a' maga számára el nem veheti is, azt másnak akárkinek adhatja: a' közelébb mondott esetben, a' midőn t. i. a' halál feltétele alatt tett rendelésre nyert jóváhagyás mellé a' királyi jus is mellé ragasztatik, ha bizonytalan az, mellyik légyen erős ezen két adomány közzül, a' béállításnak kétszer kell végbemenni; mert ha tsak a' mellesleg adatott királyi jusra nézve esne meg a' béállítás, azomban kivilágosodna az, hogy az eléobi birtokosnak igaz

jussa vólt a' jószághoz, ennek halála után esztendővel akárki a' jószágot felkérheti; úgy hasonlóképen, ha a' királyi jussal bé nem állíttatná magát az adományos a' jószágba, más akárki, ha gondolja hogy a' testálónak, fiúítónak 's a' t. semmi jussa nints a' jószághoz, az abban lappangó királyi just, az adomány napjától számlálván, esztendő múlva felkérheti, és a' jószágot a' testálótól vagy fijúítótól is elveheti.

§. 202.

De jóllehet a' béállítás helyesen és idejében ment is végbe, ha mindazonáltal az adományos 32 esztendő alatt a' jószágnak birtokába bé nem ment, sem annak birtokosaival véget nem ért, sem pedig a' jószág eránt azokat, a' mint alább fogjuk látni, vagy az ellen-mondásért, vagy annak elmulasztásáért perbe nem idézte: szintúgy semmivé lész az adományos-levél, mintha a' béállítás elmulasztódott vólna, mind a' két esetben újra kell azt kérni, és ki is lehet nyerni, hanemha már elébb ugyan azt a' jószágot a' Király vagy a' Palatinus másnak adta.

§. 203.

A' béállítást azért kell legalább a' környéken fekvő helységeknek előre tudtokra adni 's véghez-vinni, hogy a' kinek tetszik, az adománynak ellene mondhasson.

§. 204.

Ha 15 nap alatt esik az ellen-mondás, abból a' királyi Táblán per támadhat, akár birtokból esett az, akár azon kivül; a' melly pert akár az adományos kezdje el, akár az ellen-mondó, mind eggy, 's mindenkor azon fog a' próba feküdni, a' ki a' birtokon kivül van. Az adományos azt tar-

tezik megmutatni, hogy a' Királynak vólt jussa neki adni a' jószágot; az ellen-mondó pedig azt, hogy nem vólt; mert ámbár most nem bírja, régibb adományos jusson őtet illeti; vagy, hogy az ő eleji ugyan azon jószágot zálogba adták, vagy, hogy ő osztályos attyafia annak, a' kinek magvaszakadása színe alatt adódott a' donátio, vagy hogy a' hűségtelen atyafi, kinek vétke miatt adódott a' donátió, osztatlan jószágot bírt 's a' t.

§. 205.

A' ki a' jószághoz, a' mellyet más felkért, csak just formál, de most nem birja, annak tréfaság sietni az ellen-mondással, csak arra kell neki vígyázni, hogy az időmúlta miatt a' jussát el ne veszesse; jobb hogy 16-dik vagy akár hanyadik napon contradicál a' 52 esztendő bételése előtt, mint 15 nap alatt; mert meg találják citálni készületlen, és ellen-mondását semmivé teszik, de ha későbben contradicált, ő rajta áll mikor kezdje a' pert.

§. 206.

De már az káros és veszedelmes, ha a' birtokos az adománynak és a' béállításnak 15 nap ellent nem mond; mert őtet, hanemha az ellenmondás elmulasztásának igaz okát adja, a' Kerületi-Tábla a' birtokból kiveti, 's a' jószágot az adományosnak által-adja; birtokon kivül kell osztán neki perlekedni, 's azt mutogatni, hogy az adomány törvénytelen, minthogy a' jószág régi adományos jussal őtet illeti, a' mit meglehet hogy soha sem mutat meg, és így a' jószágot örökre elveszti; pedig az is meglehet, hogy ha ellen-mondott vólna, örökösen megmaradt vólna a' jószágban, és az adományos a' néki adatott adomány-

nak erejét, 's az ellen-mondó jussának gyengeségét soha meg nem mutathatta vólna; 's minthogy illyen veszedelmével van a' birtokosnak öszve-kötve az ellen-mondásnak elmulasztása, azért engedi meg a' törvény, hogy akárki is, vagy bízták rá vagy nem, ő helyette ellen-mondhasson.

§. 207.

A' birtokon kivül lévő adományos, a' kinek a' birtokos ellene mondott, miképen próbálja meg az ő neki adott donátiónak erős és törvényes vóltát, az attól függ, mitsoda tituluson adódott neki a' jószág. Ha p. o. azt valamelly nemzetségnek mindenestől lett kihalása, vagy valamelly személynek hűségtelensége miatt nyerte, tartozik megmutatni, hogy az a' nemzetség kihólt, annak magva szakadt, a' szerént a' mint annál a' jószág tsak a' férjfi, vagy a' leányágat is illette; vagy pedig hogy az a' személy hűségtelen vólt; továbbá: tartozik megmutatni, hogy a' kérdésben forgó jószágot birta is, néha pedig azt is, hogy igaz jusson bírta; e' végre tartozik az annak hajdanában adatott adomány-levelet vagy eredetiképen, vagy káptalan és konventbeli párban előmutatni, azon levélnek béállítással és birtokkal lett megerősítését próbálni, az utólsó kihóltat vagy hűségtelent az első adományossal öszve-kötni.

§. 208.

Ha a' Királynak minden jussa átaljában adódott neki, akkor ő tartozik megnevezni a' magvaszakadt vagy hűségtelen személyt, 's annak jussát megmutatni, t. i. adományos-levelét előadni, 's a' t. mint közelébb mondám. Ha az jóváhagyás mellett állíttatott bé, és a' birtokos mondott neki ellent, bizonyosan ollyan jószág adódott neki,

a' mellyet nem bírt az által-adó, hanem tsak just formál rá, magáénak tartja, és így az adományosnak azt kell megmutatni, a' mit az eladó tartozna, ha a' jószágot a' birtokostól el akarná venni; p. o. hogy ő neki arra béállítással 's birtokkal megerősíttetett levele van; mert attól függ az általadás és jóváhagyás ereje.

§. 209.

De ha azt megmutathatja az adományos, hogy az ellen-mondó birtokos, annak a' magva-szakadtnak, hűségtelennek és általadónak zálogosa, a' kinek jussa már most őtet illeti, úgy nem szükséges, hogy a' mondottaknak jussokat, adományos-leveleik elő-adása által mutogassa; mert azt az ellen-mondó nem tagadhatja.

§. 210.

Ha az ellen-mondott birtokossal perlekedő adományos, ollyan magva-szakadtnak, hűségtelennek, eladónak jussához ragaszkodik, a' kinek hajdanában adatott adományos-levele béállítással és kiváltképen birtokkal meg nem erősíttetett, azzal semmire se megyen, hanemha azon adomány-levélnek törvényes vóltát szintúgy megbizonyítja, mint most a' magáéról megbizonyítani akarta, azt kell tehát neki megmutatni, a' mit az a' magva-szakadt 's a' t. tartozott vólna megmutatni, ha a' jószágba bé akart vólna menni, az pedig a' maga donátiójának titulusát tartozott vólna próbálni, az az rendszerént, annak a' régi magva-szakadtnak, hűségtelennek birtokkal megerősített donátióját tartozott vólna előadni, a' ki a' neki adatott adomány-levélben megneveztetett, vagy a' ki neki a' maga jussát eladta, vagy a' ki-

ről gondolja, hogy a' neki adatott királyi jus a' Királyra szállott.

§. 211.

Példának-okáért: ha én a' Rákótzy Ferentz hüségtelenségéből nyertem az adományt, elő kell adnom a' perben a' Rákótzinak adott donátiót, meg kell mutatni, hogy a' Rákótzy familia béállíttatott abba a' jószágba, 's a' mi több, birtokába is lépett; ha ezt meg nem mutathatom, a' lész a' kérdés, mitsoda tituluson kapta vólt a' Rákótzy familia azt a' donátiót? — Már tegyük fel, hogy a' Báthory férjfiág magva-szakadtával kapta; akkor nekem elő kell adni a' Báthorynak adatott donátiót, 's meg kell mutatni, hogy a' jószágba béállíttattak, 's birták is azt; ha ezt az utólsót meg nem mutathatom, azt kell nézni, ki után kapták a' Báthoryak az adomány-levelet, 's annak donátióját, birtokát kell mutogatnom 's a' t. mert az ollyan adományostól, a' ki a' jószágnak birtokába nem ment, a' Fiskusra semmi se szállhat, hanem az előbbeniekről, a' kiknek adomány-levelek is vólt, birták is. (A' legrégibb adomány-levél sem ér semmit birtok vagy usus nélkül, de a' birtok érhet adomány nélkül.)

§. 212.

Ellenben minekutánna az adomány-levél béállítással 's kivált birtokkal megerősíttetett, ha kiesett is az adományos a' jószágból, annak erős vóltát nem ő, hanem az ellen-fél tartozik erőtelenségét megmutatni, és hüségtelenségen vagy kihaláson kivül soha a' maga erejét el nem veszti; elannyira, hogy ha mindjárt valami erős szerződés (p. o. meg nem erőteleníthető eladás vagy

idömulta) által más lenne is urává a' jószágnak, azt mindenkor az adományos jussán fogja birni.

§. 213.

A' birtokban lévö ember, többnyire azért folyamodik a' Királyhoz új-adományért, mert vagy a' nemességéhez nem bízik, s azt akarja, megerösíteni, vagy a' jószágban lappangó királyi just félti, hogy azt vagy a' Fiskus maga megkeresi, vagy attól más valaki felkéri.

§. 214.

A' birtokon kivül lévö pedig, de a' kinek elei a' jószágot régi idöben sokáig, 's meglehet hogy adományos jusson bírták, azért kér új-donátiót, mert meg nem tudja mutatni, hogy került a' jószág más kézre, zálogba adódott é, örök áron é, tserébe é, vagy erövel vették el, vagy pedig árvaság alatt a' tútor vagy curátor sikkasztottael? és így nevet sem tud adni a' perének, a' mellyel keresni kellene. Ekkor tehát az adományos levelet kellene elövenni, 's annak erejével kellene pert kezdeni a' királyi Táblán, mellynek helyét kipótolja a' Curiának 's a' nagy Bíráknak executióba ment, és birtokkal megerösíttetett szententziája; de ha az sints, teljességgel nints más mód, hanem tsak új-donátiót kell kérni, a' béállitást végbevinni, az ellen-mondót perbe idézni, a' régi birtokot megmutatni, így osztán kénteien lessz az ellen-mondott birtokos, a' mint már mondánk, elöadni, mi mellett bírja a' jószágát; külömben ingyen veszik el töle; vagy kimutatja tehát a' zálogot, és pénzét vissza-kívánja, vagy elömutatja az örök-levelet, 's ahoz ragaszkodik, 's arról lész a' kérdés, megállhat é az vagy nem? Vagy pedig az idömúltával óltalma-

za magát; néha ő is adomány-levéllel áll elő, a' melly ha az új-adományos birtokát megelőző birtokkal erősíttetett meg, az új-adományos semmire sem megy, hanemha még annál is régibb adomány-levelet mutat. Mások azt tartják, hogy ha legkissebb próbával sem terheltetik is a' birtokos által az új-adományos, hanemha mindazáltal a' jószágból erővel lett kivettetését próbálja, azt kell neki bébizonyítani, hogy már régi időben is erős adományos jussal bírta a' jószágot; holott ha azt megpróbálhatná, az új-adományos levélre semmi szüksége nem lett vólna.

HARMADIK RÉSZ.

A' Férjfi és Leányág jussairól.

§. 215.

Természete ugyan az adományos jószágnak, hogy ha a' Fejedelem a' maga levelében, mind a' két ágat (hæredibus posteritatibus utriusque sexus) világosan nem említi, ha mindjárt az adományos örököseinek 's maradékainak (hæredibus et posteritatibus) és ha mindjárt nem tsupa érdemre, hanem pénzre való tekintetből is, söt nem férjfinak, hanem asszony-személynek, akár egyedül magának, akár attyával 's testvérjével eggyütt adja is a' jószágot, mind ezek ellent nem állván, szint azon szerént egyedül tsak férjfiágat illessenek, mintha az adomány-levélbe egyedül tsak ezt írták vólna belé: hæredibus et posteritatibus masculini sexus.

§. 216.

De ha, az új-adományra nézve ugyan az azt megelőző, a' többiekre nézve pedig az azokat követő eredeti és osztálybeli (jóllehet az időmúltára szükséges 52 esztendőket fel nem érő) birtokgyakorlás mind a' két ágé vólt, az örökösök és maradékok alatt mind a' két ágat kell érteni.

§. 217.

A' mi pedig a' nem adomanybeli javakat illeti, azok, hanemha maga a' szerző, vagy a' szerzeményről szólló levélben vagy testamentomban ellenkezőt rendelt, természet szerént mind a' két ágra tartoznak.

§. 218.

Ha mindazonáltal az osztályos atyafi, férjfiágat illető jószágot vészen az atyafitól, és a' felől semmit sem rendel, az a' vevő maradékainál is tsak férjfiágat fog illetni, és abból az ő leányai pénzel fizetődnek ki. De a' fő-törvényszék ítélete szerént, abból a' pénzből, mellyet az atya maga szerzett, és a' férjfiág számára örökösen vett jószágért 's a' királyi jóváhagyásért fizetett, nem tartoznak a' fiúk a' leányoknak adni, (holott a' mit más adományért a' Királynak fizetett, ha semmi rendelést nem tett róla, abból a' törvény szerént tartoznak). Valamint átaljában a' mit az atya a' férjfiágat illető jószágba belé épitett, annak javítására fordított, azt tsak osztályos attyafiai, és a' Fiskus, nem pedig fijai tartoznak az ő leányainak kifizetni.

§. 219.

Az adományon kivül lévő jószágról, midőn a'hoz jóváhagyás járúlt, ezeket kell megtartani: 1.) Ha az örök-levél tsak a' férjfiágra szóll, a'

mind a' két ágra adatott jóváhagyásnak nem elébb, hanem a' férjfiág elfogyása után, tehát tsak a' Fi kus ellen, lész ereje.

2.) Ha az örök-levél nem világosan szóll a' férjfiág mellett, tsak az ennek adatott jóváhagyás miatt, nem elébb, hanem tsak akkor veheti el a' Fiskus a' jószágot a' leányágtól, ha a' férjfiág, és az a' nemzetség is kihal, a' melly eladta azt; a' férjfiág pedig semmiképen nem.

3.) Ha a' jóváhagyás nem világosan szóll, az az, tsak örökösöket és maradékokat emleget, a' szerént kell azt magyarázni, a' mint az a' levél kívánja a' mellyre hozatott.

4.) Ámbár mind az örök-levél, mind a' jóváhagyás tsak a' férjfiaknak kedvez: mindazonáltal a' férjfiág kihalása után, ha még az a' nemzetség fenn áll, a' melly a' jószágot eladta, a' leányágra megy a' jószág, (mert még ekkor a' jóváhagyásnak semmi ereje nints) annyival inkább tehát, ha a' jóváhagyás kétséges, az az, sem a' férjfi, sem a' leányágat nem illeti világosan, hanem tsak örökösökröl és maradékokról szóll.

§. 220.

A' ki a' jószágot szerzette, ha mindjárt királyi adománnyal is, 's ha gyermekei vagynak is, azoknak kifogyásáig minden jóváhagyás, az az, consensus nélkül is adhatja azt a' kinek tetszik; annyival inkább tehet rendelést a' maga gyermekei közt; az az, jóllehet tsak a' férjfiágra nyerte, rendelheti, hogy a' leányok is osztozzanak; de ha a' férjfiág kihal, vagy hűségtelenségbe esik, a' Fiskus vissza-veszi a' leányoktól, hanemha az első adományos rendelése a' Király vagy Palatinus által jóváhagyatott, vagy pedig

pedig a' férjfiág kihalása 's hűségtelenségétől számlálván, a' leányág száz esztendeig a' jószágban megmaradhatott. Hasonlóképen ha mind a' két ágról szóll is az adomány-levél, kizárhatja a' szerző, t. i. az első adományos a' leányokat a' jószágból, de ha a' férjfiág kihal, vagy hűségtelenségbe esik, által-megy a' jószág a' leányágra, még pedig az utólsónak leányára, 's attól származott unokájira; ha leánya sem vólt, leány testvére maradékaira, 's így vissza-felé.

§. 221.

A' szerző vagy kereső rendelése nélkül is által-megy a' férjfiágat illető jószág a' leányágra, ha az annak birtokába kivált osztály által bémehetett, 's abban 52 esztendőkig megmaradhatott. Ellenben, ha a' jószág vagy világosan a' leányágat is illeti, ha soha sem osztoztak is benne a' leányok, vagy pedig az adomány-levél ugyan tsak örökösöket 's maradékokat emleget, de mindjárt eleinte osztozott benne a' leányág, ha azután kiesett is belőle, az ollyan jószághoz való jussát az időmúlta által a' leányág soha el nem vesztheti; mert az atyafiak közt nints helye annak, hogy a' közös jószágból eggyik vagy másik az időmúlta által kirekesztődjön.

§. 222.

Mikor az forog fel, tsak férjfiágat illet é a' jószág vagy leányt is, akár legyen az adomány-beli akár nem, akár fekvő akár nem, mindenkor a' királyi Táblán kell perlekedni.

§. 223.

A' férjfiágra nem tsupa érdemekért, hanem pénzért is adott jószágot tartozik a' Fiskus annak kihalása után, az utólsó férjfihoz legközelebb lé-

vő leányágtól kiváltani, 's annak a' pénzt visszafizetni. Néha a' tiszta adományért is fizeti a' Fiskus a' leányágnak azt a' summát, mellyet az adomány-levélben ingyen megígért. Néha pedig úgy adja a' jószágot a' férjfiágnak, hogy annak kihalása után a' leányágra menjen által.

§. 224.

Az ollyan, tsupán a' férjfiágra, 's tsupán érdemekért adatott adományos jószágból, mellyből és a' mellyért a' leányág a' férjfiág kihalása után a' Fiskustól (a' notalám rajta fekvő javítások és épületek árrán kivül) semmit sem fog kapni, egyszer negyedet kell adni a' leányoknak, a' melly negyed, hanemha a' szerző maga eladná a' jószágot, még testamentoma által sem rontódhatik el, adósságaival sem terheltethetik, ha másunnan kitelik a' fizetés.

§. 225.

A' negyed adatik annak a' leánynak vagy maradékainak, a' melly a' szerzőhöz legközelébb van, rendszerént tehát az ő leányainak, öszveséggel véve, az az, akár eggy leány legyen, akár több; ha pedig a' szerzőnek tsak fijai vagynak, ezektől származándó unoka-leányainak, 's ezeknek maradékainak.

§. 226.

A' leányi negyedet pénzen, még pedig igen kevesen meg lehet váltani; de ha szüléji, azoknak hóltok után pedig férjfi-testvérjei megeggyezésekkel ment a' leány ollyan emberhez férjhez, a' kinek nints hol lakni, földből kell azt kiadni, még pedig örökösen; ha 100 esztendő múlva, vagy akármikor mind a' két ágon deficiál, kihal, visszza-megy a' jószág azoknak maradékaira, a' kik

adták; de úgy, hogy ezeknek leányaitól származott maradéknak pénzül fizessék a' negyedet, 's pénzen váltsák vissza a' jószágot: mert az a' személy, a' ki kivette ugyan a' negyedet, de kihólt, úgy gondoltatik, mintha soha se lett vólna, és így az ő utánna következő leány-személyeknek, 's ezeknek maradékaiknak kell azt kiadni.

§. 227.

Tartoznak a' negyeddel rendszerént a' szerzőnek fijai 's férjfi maradékai; ha pedig annak fijai nem maradtak, vagy maradtak ugyan fijai 's férjfi maradékai, de azok a' negyedet ki nem adták, 's kihaltak, vagy hűségtelenségbe estek, a' Fiskus, vagy a' kinek a' Fiskus a' jószágot újra elajándékozza.

§. 228.

Ha az adományosnak fijai nintsenek, az atytyafiaira is által-megy a' jószág, a' negyed adásra való köteleztetéssel, ha a' jószágot vagy osztatlan állapotban nyerte, vagy osztály után ugyan, de azoknak neveik is belé tétettek az adomány-levélbe.

§. 229.

A' férjfiágat illető, akármi névvel nevezendő javakból ki kell adni a' hajadon just (jus capillare) az az, táplálni, ruházni 's kiházasítani kell a' leányokat.

Ez a' teher is a' meghólt atyának örökösein fekszik, úgymint: annak fijain, firól fira; továbbá: osztályos attyafiain, a' kikre a' fiak nem léttében a' jószág száll, utóljára: a' Fiskuson, vagy azon, a' kinek ez a' reá vissza-ment adományos jószágot ajándékozta; mert ha a' jószág nem adománybeli vólt, a' férjfiág kihóltával örökség sze-

rént száll a' leányágra, a' mi néha, mint feljebb illettük, az adományossal is megeshetik.

§. 230.

Ha vagy maga az adományos, vagy a' fija férjfi-mag nélkül kihal, az ő leánya kétféle jusson marad a' jószágban, és ha férjhez-menetele által a' hajadoni jus megszűnik is, addig a' jószágot a' Fiskus el nem foglalhatja, míg a' negyedet pénzen meg nem váltja.

NEGYEDIK RÉSZ.

Az Özvegyek Jussairól.

§. 231.

Valamint a' hajadoni jus abból a' jószágból adatik, a' mellyben a' leány a' férjfiakkal nem osztozik, úgy az özvegyi jus az ollyanokból, a' mellyekben az asszony sem meghólt férje gyermekeivel, sem pedig (ha t. i. azok nem vólnának) magánosan nem örökösödik; 's minthogy az özvegyet épen úgy kell gondolni, mint ugyan azon házból származott leányt, az özvegyi jus is a' táplálást, ruházást, lakást, kiházasítást foglalja magában.

§. 232.

Tartoznak azzal a' meghólt, akár nemes akár nem nemes férjnek gyermekei, akár édes, akár mostoha annyoknak, minden ösi fekvő vagy ingó jószágból, és az ollyanból, mellyet attyok örökáron vett, de felesége nevét a' levélbe bé nem tette.

§. 233.

Mert meghólt férje által akármikor szerezte-tett ingó és zálogos jószágokban (kivévén a' ne talán elébbeni 's gyermekeket hagyott feleségével szereztetteknek felét) ha a' férj testamentomot nem tett, özvegyi örökösödése vagyon az asszonynak (Successio vidualis) egyformán osztozik t. i. azokban a' gyermekekkel; söt a' házasság alatt szerzetteknek felét úgy tartja meg, mint tulajdonát; ha pedig gyermekek nem maradtak, nem tsak mind ezek, hanem még azok is, a' mellyeket a' férj az ő neve bététele nélkűl örökösen vett, magáé az özvegyé lész, (successio conjugalis) valamint minden, a' miről testálhatott volna, mint alább bőven elő fog adódni.

§. 234.

2.) Tartoznak azzal a' meghólt férjnek attyafiai, a' kikre annak ösi, vagy pedig az osztály előtt ha tsak egyedül maga által is, az osztály után pedig attyafiaival eggyütt nyert adományos jószága, a' gyermek nem létte miatt szállott: mert minden egyéb keresménye a' férjnek az özvegyre mégyen, az is a' mit a' feljebb mondott adományos jószágra költött vagy fordított a' maga keresményéből; söt azt is tartoznak az atyafiak az özvegynek kifizetni, a' mit a' meghólt, vagy az ő eleji, az ő reájok szállott jószágra az osztály után fordítottak.

§. 235.

3.) Tartozik a' Fiskus az adományos jószágokból, akár ösiek, légyenek, akár a' meghólt kereste, hanemha feleségével eggyütt nyerte az adományt, az az, ennek neve is benne van a' levélben, ebben az esetben a' jószágnak a' férjet illető fele

nem a' Fiskusé, hanem az asszonyé lész, valamint mindene, a' mit adományon kivül bírt, söt a' régi adományos jószágon fekvő minden pénzeket 's javításokat is tartozik a' Fiskus az özvegynek fizetni.

§. 256.

Ritkán, de megesik, hogy a' szülék magok jószágaiknak eggy részét vagy önként, vagy törvény által kénszerítve, fijaiknak tulajdonúl általadják, 's ezek mag nélkül meghalván azokban örökösödjenek, 's elmaradt menyeiknek özvegyi jussal tartozzanak; az pedig mindennapi dolog, hogy feleséges fijaiknak, csak haszonvétel végett adjanak jószágot, vagy pedig azokat menyekkel egygyütt magok asztalán tartsák.

§. 257.

Mind a' két esetben tartoznak a' magok, vagy a' Magistrátus megeggyezésével házasodott fijaiknak özvegyeket, mint a' kiket magok leányaikká fogadtak, legalább az ösi jószágból táplálni, ruházni 's kiházasítani. A' teljes idő előtt szüléi akaratja ellen házasodott Catholicus fiú özvegyének pedig nem a' szülék, míg élnek, hanem a' kire azoknak ösi jószága szállott, tartoznak özvegyi jussát kiadni.

§. 258.

Az özvegyi just sokféleképen lehet kiadni, p. o. 1.) Az özvegy eggyütt él a' férje örököseivel, 's azok által minden szükségei illendően teljesíttetnek. 2.) Megalkuszik azokkal, mit fizessenek neki, vagy esztendőnként, vagy pedig egyszerre és végképen. 3.) Férje jószágának bizonyos részét az ő számára a' bíró kivágja, és neki általadja, többet vagy kevesebbet, a' jószághoz, és a'

gyermekek számához képest; mert ezeknek is élni kell. Ha gyermekek nintsenek, a' meghólt férjnek osztályos attyafiai, a' kikre annak ösi jószága száll, ha gondolják, hogy a' jószág sokatska, 's az özvegy, férje sorsa szerént, kevesebböl is eléllhet, a' bíróhoz folyamodhatnak a' végett, hogy szorítsa és határozza meg az özvegyi just. Erre van példa; de a' Fiskus nehezen mehetne arra rá, 's alkalmasint tartozna a' meghólt férjnek adománybeli minden jószágaiba az özvegyet haláláig, vagy férjhezmeneteléig megszenyvedni, akármillyen gazdag lett légyen annak házastársi örökösödése.

§. 239.

Az özvegyi jusson bírt jószágban néha férjhez-menetele után is benne marad az asszony. — 1.) Mint elébbi férjétól született gyermekeinek gondviselöje. 2.) Ha fijai a' teljes idöt elérték 's leányai férjhez mentek is, megmarad azoknak jószágaikban míg azt ki nem fizetik, a' mit a' magáéból az ö jószágokra költött vagy fordított. 3.) Míg azok a' javítások és pénzek, a' mellyek gyermek és testamentom nélkül meghólt férje 's annak eleji által, továbbá, a' férjhez-menetel, vagy a' teljes idö elött testamentom és mag nélkül kihólt gyermekei jövedelmekböl a' jószágra fordíttattak, neki férje osztályos attyafiai, vagy a' Fiskus által ki nem fizettetnek. 4.) Míg a' hitpénze (Dos) ki nem fizettetik, a' hozománya (Allatura) vissza nem adattatik, melly hozományhoz tartozik az ollyan ingó bingó jószág vagy pénz is, mellyet az asszony az eljegyeztetése vagy lakadalma alkalmatosságával akárkitöl ajándékban kapott, (Paraphernum.)

§. 240.

A' törvény által a' jószágos nemes emberek özvegyeiknek rendeltetett hit-pénz épen azokon a' jószágokon fekszik, a' mellyeken az özvegyi jus, elannyira, hogy azt Verbőtzi szerént az is fizeti, a' ki a' házasság után a' férjnek jószágát zálogba vette; mások szerént pedig még az is, a' ki azt, (nem gondolván az asszony ellenmondásával) örökösen megszerzette.

A' régi idökben az ország Bárói özvegyeiknek legalább is száz telket kellett özvegyi jusba adni, azokat osztán négy négy forinton, és így mind öszve 400 forinton kellett tőlök vagy örököseiktől férjhez-menetelek, vagy hóltok után kiváltani, 's ez a' 400 forint vólt az ő hit-pénzek, 's mind e' mai napig is az. Más nemes emberek özvegyeiknek törvényes hit-pénzek nem lehetett, 's ma se lehet nagyobb 200 forintnál, 's az is csak úgy, ha birtokok 50 teleknél nem kevesebb, mert ha kevesebb, annyiszor négy forintot tesz özvegyeiknek hit-pénze, a' mennyi számú telket bírtak, és így az eggy telkes nemes ember özvegyéjé 4 forintot. A' mely asszony másodszor marad özvegyen, annak törvényes hit-pénze felényi, a' melly pedig harmadszor, annak negyedrésznyi; hogyha pedig negyedszer ment férjhez, és maradt özvegyen, nyóltzadrésznyi, mint első özvegységében, ugyan azon férj jószágához képest lehetett vólna.

§. 241.

A' mondott hit-pénz, kivált a' nagy birtokosokra nézve igen kevés mai világban; de még sem fizetődik több, hanemha a' férj a' maga örököseit többre kötelezte. A' ki ha valamit keresett, akár mind azt lekötelezhette, söt az adományon

kivül lévő ösi jószágát is, ha osztályos attyafiai nintsenek, és gyermek nélkül találna meghalni; külömben a' jószág jövedelméhez, a' folyó pénznek betséhez, bővségéhez vagy ritkaságához képest, sokkal is több lehet ugyan az alkudott hitpénz a' törvény által rendeltetettnél, de minden esetre mérséklettnek, 's ollyannak kell annak lenni, hogy általa az örökösök ösi jószága szerfelett ne terheltessen.

§. 242.

Abban is külömbözik a' törvényes hit-pénztől az alku szerént való, hogy az asszony is ígérhet arra az esetre, ha ő elébb meg találna halni, a' maga keresményéből, vagy szabad akaratjától függő ösi jószágából is férjének valamelly summa pénzt (Contrados): de gyermekeire, osztályos attyafiaira, vagy szüléire szállandó ösi jószágát még kevésbé terhelheti mint a' férj.

§. 243.

Említettük feljebb, hogy az özvegy-asszonynak hóltáig vagy férjhezmeneteléig tartó özvegyi jussán, 's azon a' kevés hit-pénzen felül férje gyermekeivel eggyütt özvegyi, ha pedig gyermekek nintsenek, annál szélesebben kiterjedő házastársi örökösödése is van némelly jószágokban, és hogy ez az utólsó az özvegy férjét is illeti, de arra számot nem igen lehet tartani; mert valamint a' férj az özvegyi örökösödést, úgy mind a' férj, mind a' feleség a' házartársit testamentommal elronthatja; azért kívánnak tehát vagy mind a' ketten a' jegyesek egymástól, vagy pedig (p. o. az egyenetlen házasságban) a' szegényebb a' gazdagabbtól, az ifjú az öregtől, kivált ha mostoha atyának vagy anyának kell lenni, írott hit-pénzt,

vagy a' mint a' mai világban hívják, móring-levelet, hogy legalább az alkudt summa bizonyos légyen, melly ha (a' mint alább fogjuk látni) közönséges helyen idejében feljegyeztetett (intabuláltatott), azokat is megelőzi. a' kiktől az azt kötelezett házastárs költsön pénzeket vett fel.

§. 244.

Valamint az asszony által köteleztetett hitpénzt a' férjnek elébbi halála semmivé teszi, úgy nem tsak az, a' mellyet a' férj kötelezett, hanem a' mint tapasztaljuk, a' törvény által rendelt is tsak úgy illeti a' feleséget vagy ennek örököseit, ha özvegyen maradt, 's özvegységében halála előtt férje örökösein meg nem vette; továbbá, ha a' férje által törvény előtt hűségtelenséggel nem vádoltatott, férje nemzetsége leveleit kezénél nem tartóztatta, jószágát el nem pusztította, annyival inkább el nem idegenítette, söt inkább férjhezmenetele után első férje örökösei által a' hit-pénzel megkináltatván, kibotsátotta.

§. 245.

A' leghíresebb Írók ezen értelemmel ellenkeznek, 's azt állítják, hogy a' törvényes hit-pénznek akkor is helye van, ha az asszony hólt meg elébb; de valamennyin vagynak, megint annyifelé mennek; eggyik azt tartja, hogy a' férjen kell megvenni: másik azt mondja, hogy meg kell várni a' férj halálát, 's akkor vehetik osztán meg az elébb meghólt asszony örökösei (p. o. annak netalán első férjétől született gyermekei, szüléi, osztatlan attyafiai, 's a' Fiskus). Harmadik azt mondja, hogy senki meg nem veheti, minthogy a' férjre szállott, de gondolom azt teszi fel, hogy nem

maradtak ollyan gyermekei, (p. o. első férjétöl) a' kiknek ahoz jussok vólna.

§. 246.

Utóljára, ha az asszonynak hozománya, a' mit t. i. akárhonnan, és akármikor férje házához vitt, még megvan, vagy pedig bizonyos, hogy férje jószágára fordíttatott, minden kétség nélkül kiadni vagy fizetni tartoznak azt azok, a' kikre a' jószág szállott. Sőt ha semmi nyoma nintsen is hová lett (minthogy a' házasság alatt megették megitták) még is ki kell azt fizetni a' férj keresményéböl, ha mindjárt azt eltestálta is, mellyet ha nem tselekedett, maga is fizeti magát az özvegy, mint ollyan, a' ki férje keresményében külömben is részesülne.

§. 247.

Minthogy a' férjnek illetlen dolog vólna a' felesége által tápláltatni, söt maga emberségéböl kell nem tsak élni, hanem feleségét is tartani: neki sem özvegyi just, sem hit-pénzt, sem pedig testamentomot nem tett felesége gyermekeivel, annak keresményében lehető osztozhatást, az az özvegyi örökösödést nem engedett a' törvény, hanem, azon kivül, hogy öket a' tútori 's curátori számadástól teljességgel felszabadította, és hogy a' köz-kereset rendszerént egésszen ö'töle függ, egyedül tsak házastársi örökösödést adott néki, melly szerént valamint a' gyermek és testamentom nélkül meghólt férjnek a' feleség, úgy a' feleségnek a' férj, minden ollyan javakban a' mellyekröl a' meghóltnak jussa lett vólna testamentomot tenni, örököse a' szülék, atyafiak, a' Fiskus és az uraság előtt; kivévén az atyafiakra nézve az osztály előtt nyert adományt.

§. 248.

Illyenek p. o. azok a' javak, mellyeket a' meghólt feleség akárkitől 's akármikor ajándékba, szüléitől, attyafiaitól pedig illendő kiházasítás, előbbi férjéről özvegyi 's házastársi örökösödés, alkudott vagy törvényes hit-pénz jussán kapott, az özvegyi jussán bírt annyival inkább maga tulajdon de ő róla osztályos attyafiaira, szüléire 's a' Fiskusra szállott jószágainak jövedelméből gyüjtögetett, keresett, vagy azokra fordított, vagy pedig szülei 's eleji fordítottak. Ilylyen továbbá mind az, a' mi a' feleségre, gyermekei, vagy kihólt osztályos attyafiainak osztatlan állapotban szerzett keresményéből szállott; sőt illyen minden adományon kivül lévő ösi jószága is a' feleségnek, ha annak gyermekei, szüléi, 's osztályos attyafiai nem maradtak, egyszóval az, a' miről a' meghólt feleség testálhatott vólna.

§. 249.

Valamint az özvegy-asszony, úgy az özvegy férj is, néha az ollyan jószágban is, a' mellyet a' feleség másnak testált, vagy a' melly annak gyermekeire, szüléire, attyafiaira, vagy (az adományos jószágokban az asszony utólsó személy lévén) a' Fiskusra száll, benne marad mind addig, míg az, a' mit a' magáéból arra költött, neki viszsza nem fizettetik; sőt azoknak a' javításoknak felét, mellyek az asszony jószágainak jövedelméből ugyan ,de annak életében tétettek, még a' maga gyermekeitől is, kik annyok jószágát tőle ki akarják venni, megkívánhatja.

§. 250.

Némellyek az özvegyi örökösödést a' házastársitól nem külömböztetik meg, 's azt

tartják, hogy valamint az özvegy-asszony testálatlan meghólt férje gyermekeivel, annak ingó és zálogos keresményében örökösödik 's osztozik: úgy az özvegy férj is. Holott a' 11: 1687, a' mellyen az özvegy-férj jussa fundáltatik, tsak arra az esetre ád az özvegy-asszony jussához hasonló just az özvegy-férjnek, ha örökösök, az az, gyermekek nélkül hal meg az asszony.

§. 251.

Mások annyiban megkülömböztetik ugyan, mint én is, hogy nem adnak az özvegy férjnek özvegyi örökösödést a' gyermekekkel, hanem tsak házastársit, az az, ha gyermekek nintsenek; de a' házastársi örökösödésről azt tartják, hogy az nem terjed ki egyéb javakra, hanem tsak azokra, a' mellyekben az asszony succedált akkor, ha gyermeket hagyott a' férj maga után, úgymint, annak zálogos és ingó keresményire; mert (így okoskodnak) nem adott több just az újabb törvény a' házastársnak, mint Verbötzi adott vólt (98: 102. 1-mæ) az özvegy-asszonynak; ezen Verbötzi tzikkelyei szerént pedig semmit sem kapott az özvegy-asszony a' férj által az ő neve bététele nélkül szerzett örökös, és az ösi (ámbár nem adománybeli) javakból. De Verbötzi akkor zárja ki az elsőkből az özvegy-asszonyt, ha gyermekek vagynak, (mert tsak azoknak kedvekért nem tette bé a' férj az örök-levélbe a' feleség nevét, az egyedül tsak a' gyermekeknek használ az özvegy-asszony ellen, nem másnak) az utóbbiakból pedig akkor, ha gyermekek ugyan nem, de osztályos atyafiak maradtak; onnan tehát nem következik, hogy ha gyermekek nem vóltak, az elöbbiekben, ha pedig osztályos atyafiak sem maradtak,

az utóbbiakban már Verbőtzi idejében is ne örökösödött vólna az asszony; és így az sem következik, hogy a' házastárs ma se örökösödjön, és a' házastársi örökösödés az özvegyénél szélesebben ne terjedjen. A' bizonyos, hogy Verbőtzi nem mondja, hogy örökösödött, de nem is tagadja; mert nem is szóll az asszony jussairól abban az esetben ha a' férj gyermekeket 's osztályos atyafiakat nem hágy maga után; mivel tehát a' törvény hallgat, azt kell nézni, mit mond a' józanokosság, e' pedig fel sem teszi azt, hogy a' házastárs valakit jobban szeressen mint a' házastársát, és hogy az azt akarná, hogy az ő javai, a' mellyekről a' törvény szerént testálhatott vala, de nem testált, se gyermeket nem hagyott maga után, nem azé legyenek.

§. 252.

Mások tovább mennek eggy lépéssel a' törvény száraz szavainál, 's az írók közönséges vélekedésénél, 's ha a' meghólt házastárs, sem gyermekeket, sem osztályos atyafiakat nem hagyott maga után, az ösi zálogot is az özvegynek adják; gondolom azért, mert azon tsak pénz fekszik, (és így az özvegy akkor tsak pénzbe succedál) az igaz, de ösi pénz; ha tehát 10000 ösi forinton vett zálogos jószágban örökösödhetik az özvegy, miért ne örökösödhetne 100 ösi forintban, vagy 100 ösi forinton örökösen vett telekben? nem válik é az örök-vétel is igen gyakran zálogga, kivált (mint másutt előadjuk) ha az a' nemzetség, a' melly vette vala, kihal, vagy az örök vallás megerőtlenítődik? Hát az adomány, ha pénz is adódott a' jószágért, vagy ha javítások tétettek rajta, kihalván az adományos família, nem válik zálogga?

Továbbá is lehetett, 's kellett vólna hát menni, 's ha gyermekek nem maradtak, a' férj által a' feleség neve bététele nélkül, donátión kivül örökösen szerzett javakat, ha pedig atyafiak sintsenek, az a'féle ösieket 's ösi pénzeket is a' hátra hagyott házastársnak adni. Az elsöbbekböl annyival nagyobb képtelenségnek tartom azt megfosztani, mert az 1715. Eszt. 26-dik tzikkely az utóbbiakat is neki adja, midön felteszi, hogy a' Fiskust megelözi a' házastárs, a' Verbötzi 1-sö része 65-dik tzikkelye szerént (az az örökösen) szerzett jószágban, ha az utólsó deficiens testálatlan hal meg; mivel pedig utólsó deficienst emleget, természet szerént ösi javakat kell neki érteni; ha pedig az ösi örökösen vett fekvö jószágba (ha nem adománybeli) succedál a' házastárs, hogy ne succedálna a' meghólt házastársa által keresettbe? mint ezek másutt böven elöadódtak.

ÖTÖDIK RÉSZ.

Némelly haszonvételekröl, a' mellyek királyi Hasznoknak (Regalia) neveztetnek.

§. 255.

A' Felség jussain kivül, (Jura majestatica vagy Regalia maxima) mellyekröl a' könyv elején a' közönséges magyar törvényböl eggyet kettöt szóllottunk, vagynak a' fö-hatalomnak ollyan elidegeníthetetlen jussai, mellyek annak nem tsak díszére, hanem hasznára is szolgálnak, (Jura Regalia media) példának-okáért, a' só és a' királyi értz-bányák, a' többi értz-bányáktól a' Fiskusnak

fizetendő adó, posták jövedelme, az országból kiköltözők, vagy az országban meghólt idegenek jószágának eggy része, a' pénzverésből lehető haszon, a' kivivendő vagy béhozandó portékák vámja (Tricesima). Vagynak továbbá ollyan jussok is, mellyek eleinte szintúgy a' közönséges Fiskust illették, (Jura Regalia minora) de vagy bizonyos királyi levelek, vagy a' törvény, vagy pedig utóljára a' hosszas gyakorlás és időmúlta erejével másokra is általmehetnek.

§. 254.

Illyenek p. o. először, a' Vásár jussa, mellynek erejével a' Földes-uraknak, a' szabad, és néha a' nem szabad Városoknak is hatalom adatik arra, hogy magoknál meghatározott napokon az árúlóknak és vevőknek közönséges öszve-gyűlését tarthassák, ha a' szomszéd Uraság vagy Város ugyan azon napokra vásári just nyerne, annak ellene mondhassanak, megerőtlenítését kérhessék, 's a' nem nemes árosoktól bizonyos, a' Felsőség által meghatározott taksát, 's akárkitől is legelő-bért vehessenek, ellenben a' jó rendet, a' köz-bátorságot 's hitelt fenn-tartani igyekezzenek.

§. 255.

A' vásár ura az árúba botsátott javakat maga szükségére, sőt ha mások kereskedésre vennék, kereskedésre is azon az áron a' mint mások megalkudták, maga számára elveheti, melly jussával ha vissza élne, a' vásárlott portékáknak 's marháknak elvesztésére büntetődhetik.

§. 256.

Másodszor: a' tsap- és mészárszék, hogy tudniillik, valaki bort, sert, pályinkát, húst, apró mértékekkel és folytában árúltathasson, rend-

szerént a' Földes-urakat, köz-birtokosokat és szabad községeket illeti: azokat pedig, a' kik valamelly szabad vagy nem szabad városban nemes udvarokat birnak, rendszerént tsak úgy, ha a' királyi adomány, vagy más levélben, mellynek erejével annak birtokába jutottak, nekiek arra jus adódott, és általok gyakorlásba vevődött, vagy pedig hosszas vele való élések a' törvényes időmúltát meghaladja (Cúria).

§. 257.

Mert a' kétséges állapotokban, az az, míg az ellenkező világosan nem bizonyíttatik, valamint az, a' ki a' sokak által bíratott helységekben vagy városokban valamit bír, ollyan köz-birtokosnak tartatik, a' kinek minden köz-jövedelmekhez, tehát a' kortsmáltatáshoz és mészárszékhez is a' maga birtokához képest jussa légyen: úgy az ollyan szabad házakról és földekről, mellyek valamelly akár szabad, akár uraság alatt lévő városban vagy helységben vagynak, tsak azt teszi fel a' törvény, hogy azok ugyan mikor a' fizetés vagy szolgálat alól felszabadíttattak (Jura negativa), elébbeni jussaikban, p. o. a' legeltetésben, fajzásban megmaradtak, de semmi újabb jussokat nem kaptak (Jura positiva).

§. 258.

A' melly borok a' jobbágyoknak a' magok határán, 's magok földes-urok földjén lévő (kivált hegyi) szőllőben terem, azt Sz. Mihály naptól fogva Sz. György napig árúlhatják, más bort pedig tsak karátsonyig; azt is tsak úgy, ha eddig nálok szokásban volt; a' kik az ellen vétenek, azoknak borok mellyet árúlnak elvétetik, 's harmadnapi dologra büntettetnek.

§. 259.

A' kik az italt és a' húst törvénytelen mértékkel árúlják, vagy a' húsnak a' Vármegye által határoztatott árrát által-hágják, a' Szolgabíró által minden törvénykezés nélkül vagy 12 forintra büntettetnek, vagy pedig a' nálok találtatott hús, vagy tsapon lévő bor vétetik el tőlök, de tsak úgy, ha 12 forintnál többet nem ér; a' kivel pedig a' Szolgabíró nem bír, a' Vármegyére idéztetvén 100 forintot fog fizetni. A' bor árrát a' Vármegye nem szokta meghatározni; talám nem tartják lehetőnek, hógy a' törvénynek (36: 1550.) elég tétetődjön.

§. 260.

Harmadszor: A' gátaknak, töltéseknek 's hídaknak, réveknek hasznavételéért, bizonyos, a' felsőségtől helybehagyott, 's többnyire a' hidnak a' hélytől függő költséges vóltához és a' marha számához alkalmaztatott vámot, taksát fizetni tartoznak a' jövők menők az ollyan Földes-úrnak vagy szabad Communitásnak, a' ki 's a' melly a' Királytól azt a' just nyerte, vagy azt igen régen gyakorolja.

§. 261.

Kivétetnek ezen fizetés alól a' nemesek, ekklésiai személyek, 's azoknak dolgaikban járó tulajdon jobbágyaik, 's tselédjeik: továbbá a' szabad királyi, és némelly más privilégiált Városoknak polgárjai, sőt az Esztergomi Érseknek minden jobbágyai is; kivétetnek a' malomba és a' menyasszonyért jövők menők; szintén úgy azok is, a' kik kemény tél vagy nagy szárazság idején a' jegen vagy szárazon mehetnek; azok sem fizetnek a' visszamenetelért, a' kik jövőben fizettek,

de annál a' helységnél a' hol a' vám vagyon tovább nem menvén, onnan vissza-fordúlnak; valamint mindenféle gyalog emberek szabadok a' híd-vámtól (de a' réven és a' hajón álló hidakért a' szokás szerént azok is fizetnek). Utóljára: a' kik a' magok határjokban lévő töltéseknek 's hidaknak építését és fenntartását munkájokkal segítik.

§. 262.

Valamint az előszámlált személyeket 100 forint büntetés alatt a' vám fizetésre, úgy senkit is a' vámhoz tartozó kortsmából az ital vételre erőltetni nem szabad; ellenben ha valaki a' vámot mellyel tartozik megtagadja félre való vak útakat, gázlókat keres, a' mit viszen attól megfosztatik, mellynek vissza-nyerése végett az úriszék előtt tartozik perlekedni. Hogy tehát ezen bajba az ollyan ember, a' ki a' vámtól valóban szabad, belé ne essen, a' maga elöljárójától, vagy urától úti-levelének kell lenni, mellyre az ollyan esmeretlen nemes ember is, a' kinek állapotját külső jelek nem mutatják, kivált a' hídakon reá szorúl; mert a' réveken mennél külömb embernek tartja magát, annál inkább illik a' révészek fáradságát megjutalmaztatni.

§. 263.

A' természet segedelme által szükségtelenné lett vámokat a' Vármegye eltörölni tartozik; a' kik pedig annak e' részben nem engedelmeskednek, vagy zsidó vámszedőt tartanak, a' hidakat, töltéseket, réveket jó állapotban nem tartják, a' meghatározott taksát által-hágják, az útasokat még messziről a' hídra, és azon való által-mene-

telre hajtják, Fiscális perbe idéztetnek, 's kevesebb vagy több pénzre büntettetnek.

§. 264.

Az urbariális szolgálat, vagy legalább a' közönséges adó alatt lévő földeknek minden termésekből, és a' másszor említett állatoknak tenyészéséből nem többet, hanem tsak kilentzedet, vagy kevesebbet, p. o. tizedet vehet az uraság; azt is tsak úgy, ha a' helységnek kedvező, és gyakorlásba vett privilégiuma ellenkezőt nem tart, vagy pedig (p. o. a' szőlő-hegyekre nézve) valami bizonyos hegy-vám (Jus montanum) nintsen szokásban, a' mellyet az uraságnak feljebb vinni nem szabad, hanemha megbizonyítja, hogy az tsak kérelem szerént, az ő jótetszéséből, vagy tsak bizonyos ideig engedtetett. A' majorsági (allodialis) vagy pusztai földek haszonvétele eránt, a' maga jobbágyaival is alkudhatik az Uraság, a' mint lehet.

§. 265.

A' ki a' kilentzedet elsikkasztja, a' termés azon részének elvesztésére büntettetik, a' mellyet eltitkolt; ha pedig azt épen fizetni sem akarja, szőllőjét, a' mellytől fizetni nem akar, sőt az olylyan helyeken, a' hol a' földet adni venni szabad, szántóföldjét is elvesztheti.

§. 266.

A' földnek ugyan azon esztendőbeli második termése, 's az a' szántóföld, a' melly a' belső telekben vagy rétekben találtatott, fogyatkozásnak pótolására adatott, sőt minden rét akárhogy míveltetik, 's akármivel vettetik be, a' kilentzedtől, 's más akármelly taxától ment.

§. 267.

Ellenben a' külső kertektől, gyümöltsösöktől nem ugyan kilentzed, de valami taxa fizettetik; még pedig ha telek után való földekből állanak 's annak részét teszik, kissebb, mint külömben. Néhol még a' mezőségi szőllős-kertek is tsak kertek sorába jönek, és nem kilentzed, hanem valami tsekély taksa alatt vagynak.

§. 268.

A' tized, minthogy eredetiképen a' Fiskust illette, mind e' mai napig király-dézmának neveztetik. Ez nem minden termésből adatik mint a' kilentzed, hanem tsak a' búzából, rozsból, kölesből, árpából, zabból, tenkelyből, borból, bárányokból, gödölyékből és méhekből; kivévén a' nemesek majorság-földjeiket; kivévén továbbá minden irtásokat, mellyek ha mindjárt igen régiek is, de ha dézma tölök ez előtt nem adatott, annak alája nem vettetnek; kivévén utóljára az ollyan városokat 's helységeket, mellyek királyi-levél által a' dézma alól felszabadíttattak.

§. 269.

A' régi szent Királyok a' dézmát az Ekklésiának, 's nevezetesen és rendszerént a' Püspöknek, kinek-kinek a' maga megyéjében, néha pedig más Prælátusnak vagy a' Káptalannak adták, hogy így az Ekklésia szükségei is pótoltassanak; 's a' fő Papok az Ország óltalmazására annál többet adhassanak; vagynak ollyan helységek is, mellyekben az a' Plebánost illeti, külömben a' Püspök tartozik annak a' helybeli dézmából valami részt engedni.

§. 270.

De igen sok helyeken a' földes-urak' jövedel-

meivé vált a' dézma is, a' kik azt a' Püspököktől örökösen és igen óltsón kiárendálták, minthogy mások felett elsőségek is van kiárendálni; és ha mindjárt világos contractus nem vólna is az örökös árendáról, még sem viheti feljebb a' Püspök az igen régen állandóan, 's egyformán fizetni szokott árendát; hogyha pedig a' pénzen megváltás ugyan régtől fogva szokásban vólt, de a' fizetés változott, 's annak mennyiségéről a' Püspökkel meg nem lehet eggyezni, a' felől azt tartják, hogy a' Vármegyének van jussa azt meghatározni. A' melly helyeken még az Uraság a' dézmát ki nem árendálta, a' köznép árendálhatja azt, a' minthogy annak képiben 's nagy hasznára a' Vármegyék is árendálják, és a' Püspöknek fizetendő summát a' köz-adóval szedik bé.

§. 271.

Külömben a' dézmát termésben kellene a' Papnak fizetni (hanemha világos contractussal arról lemondott hogy termésben fizettessen, vagy pedig a' régi és változás nélkül folytában gyakorlott szokás azt mutatja, hogy mindenkor pénzen váltatott meg) 's a' ki a' termésben adandó dézmát töle megtagadja, kétszeresen tartozik azt megfizetni; az is, a' ki a' dézmát elöle elszedi, vagy annak beszedésében megháborítja, vagy két annyit fizet, vagy száz forintban 's az erőszaknak egyéb büntetésében marasztatik. Az árenda-bért az adósság útján kell keresni.

§. 272.

Mint a' kilentzedet, úgy a' tizedet, a' borból ugyan szüretkor, az életből pedig, attól a' naptól számlálván mellyre az uraságnak ugyan azon helybeli jobbágyai valamelly termésnek feltaka-

rását elvégezték, eggy hét alatt kell azon termésből kivenni, a' bárányból Sz. János, a' méhekből Sz. Mihály nap előtt.

§. 273.

A' dézmálás jussáról úgy ítélt a' fő-törvényszék, hogy az még a' leghosszabb idejü békességes birtok által sem mehet senkire másra Catholicus Papon kivül által, és azt senki más nem bírhatja, hanemha annak a' Papnak jussán, 's attól árendálva a' kit illet ('s ezen az okon vette azt el a' Máramarosi Református Predikátoroktól, 's adta vissza az Egri Püspökségnek) jóllehet nem hallatlan dolog, hogy a' kilentzeden kivül, a' tized és ötöd is megneveztetett 's adatott a' királyi adományos-levelekben.

§. 274.

Egynehány Evangélicus (mind Református, mind Lutheránus) Predikátorok a' dézmának birtokában vagynak; melly némellyek szerént nem királyi dézma, hanem irtás földekből fizettetik, a' mellyek királyi dézma alá soha sem tartoztak, a' minthogy bizonyos is régi levelekből, hogy midőn a' Fiscus vagy más földes-úr a' vadon erdőket 's más míveletlen helyeket másunnan, vagy épen más országról behívott lakosokkal megültette, a' kiirtandó földektől vejendő tizedet örökösen a' Pap fizetésére rendelte. Hogyha pedig valósággal királyi dézma, azt tartják, hogy az 1681-diki 26-dik tzikkely 19-dik §. erejével maradtak benne.

§. 275.

Az előszámláltakon kivül lehető minden jussok és haszonvételek, úri és nemesi jussoknak és haszonvételeknek neveztetnek, 's mindenkor azt

illetik a' kié a' föld; az egész határból vehetők t. i. a' köz-birtokos földes-urakat; az eggyes szabad nemes házakból, földekből és földeken vehetők pedig annak urát.

§. 276.

A' vásár, tsap- és mészárszék, rév, vám, a' kilentzedtöl (néha a' tizedtöl) való szabadság is, minden egyéb földes-úri jussokkal és haszonvételekkel a' Király által a' szabad községeknek szokott adattatni; a' mellyek magassabb értelemben korona tulajdoninak neveztetnek ugyan, de nem tsak a' magvaszakadt vagy hűségtelenség miatt a' Királyra szállott fiskális jószágtól, hanem azoktól a' korona uradalmaktól is nagyon különböznek, mellyeket a' Fiskus az ország Rendjeinek megeggyezések nélkül el nem idegeníthet ugyan, de külömben épen ollyan jussokkal és jövedelmekkel bír, mint más földes-urak a' magok jószágaikat bírják.

HATODIK RÉSZ.

A' Testamentomról.

§. 277.

A' testamentom-tétel abból áll, hogy az ember arra az esetre, ha meghal, és halála elött akaratját meg nem fogja változtatni, vagy minden vagyonát átaljában eggy vagy több örökösöknek hagyja, akár azzal a' kötelezéssel, hogy abból bizonyos meghatározott eggy vagy több darabot vagy summát (Legatum, Legatarii) másoknak tartozzon, vagy tartozzanak adni, akár a' nélkül;

vagy továbbá minden javait, ő maga, több személyek közt elosztván, megnevezi, ki mit és mennyit kapjon? vagy pedig utóljára tsak némelly javairól tészen rendelést, a' többit pedig a' rendszerént való örökösödésre bízza, 's utólsó akaratjának végrehajtását többnyire valamelly bizodalmas személynek ajánlja (Executor Testamenti).

§. 278.

Mivel tehát a' testálónak akaratja változandó, 's a' testált javakat megélheti 's elidegenítheti, vagy pedig más rendelést tehet felőlök; ha ugyan azon eggy dologról több testamentomot tett, az utólsó áll meg; és ha mindjárt ez valami hibája miatt elromlana is, az elébbeni, mint a' melly megmásoltatott, a' maga erejét vissza nem nyeri.

§. 279.

A' ki vagy épen nem tett testamentomot, vagy tett ugyan, de meg lehet bizonyítani, vagy (a' mi a' kétséges esetekben egyre megy) okosan fel lehet tenni, (p. o. gyermeke születvén) hogy azt egésszen vagy részént megmásolta, vagy pedig az, a' kinek valamit testált hamarább meghólt mint ő, annak a' törvény adott örököst.

§. 280.

Ha az ollyan testamentom, mellyet a' testáló magánál tartott, az ő halála után megszaggatva, kitörölve, vakarva, imitt amott vagy egészen megkeresztezve, vagy éppen nem találtatik, azt kell feltenni, hogy ő maga szaggatta meg, ő törölte ki, ő keresztezte meg, vagy ő tette semmivé, és így ő másolta meg, mind addig, míg tsak világosan meg nem mutattatik, hogy az vagy történetből, vagy valamelly gonosz ember tette által

esett; azért pedig hogy a' testamentomban eggy két tzikkely, eggy két hagyomány (Legatum) meg van keresztezve, vagy ki van törölve, nem következik hogy az egész testamentom megmásoltatott.

§. 281.

A' ki a' közönséges helyen tett testamentomot onnan vissza-kéri, már azt jelenti, hogy megmásolta azt, ha mindjárt más testamentomot nem tett is, söt az elébbenit magánál sérelem nélkül tartotta is.

§. 282.

Az is úgy gondoltatik mintha testálatlan hólt vólna meg, a' kinek hibás, (jóllehet meg nem másolt) testamentomát a' bíró az örökösök kérésére elrontja, megerötleníti, vagy épen megsemmisíti 's félre veti.

§. 283.

Megsemmisítödik és félre tevödik (seponitur) p. o. a' 12 esztendön alól, vagy akármi okon szabad akaratján 's józan-eszén kivül lévö személy által, vagy pedig a' meghóltnak nem maga jószágáról tétetett testamentom; megerötlenítödik, (invalidatur) pedig az, a' mellynek tételében a' törvény által meghatározott forma meg nem tartatott, vagy a' melly ollyan javakról tétetett, mellyekröl a' törvény szerént testálni nem lehet, ha mindjárt a' testálónak tulajdonai vóltak is.

§. 284.

A' mellyekben a' testamentom nélkül való örökösödésnek helye nintsen, azokat testálni sem lehet; de onnan nem következik, hogy a' mit nem csak a' testáló, hanem maradéka is perrel kereshetne, azt mind lehessen idegennek is testál-

ni. Illyenek p. o. a' szerződéseknek megerőtlenítésére, teljesítésére, vagy pénzbeli büntetésnek megvételére, zálog kiváltására intéződhető keresetek; ellenben, a' minek a' meghólt valójában ura vólt, ha természeti képen kezénél nem tartotta is (p. o. költsön adott pénzét, árendába adott jószágát) azt testálhatta is, hanemha azt a' törvény a' testálhatás alól (minthogy p. o. ösi jószág) kivette, melly szerént, a' kinek szüléi, gyermekei vagy osztályos attyafiai maradtak, akármi rendben, karban lévő ember legyen, nem tehetett testamentomot az ösi javakról.

§. 285.

Mellyek légyenek ösi javak, néha bajos meghatározni. Más Írók könnyen által-esnek rajta. Ösi javaknak nevezik azt, a' mit eleink birtak; keresménynek azt, a' mit azok nem birtak. Holott, ha valáki 500 esztendő elött nyert eggy falut a' Királytól, és azt, több gyermekei felett, eggynek testálta, ez ismét tsak eggynek, 's így tovább: megeshetik, hogy az a' falu, az adományos tizedik unokájának keresménye, 's ez azt teheti vele a' maga gyermekeire nézve a' mit akar.

§. 286.

A' meghóltnak hátra maradt Szüléire nézve ösi javaknak tartatnak, a' mellyeket neki ezek tulajdonúl ugyan, de (ámbár a' magok keresményekből) nem világosan szabad akarat szerént való vele bánásra, nem ajándékba vagy elköltésre adtak; az abból bejöhetett haszon, minthogy az ő élelmére vólt rendelve, neki minden kétség nélkül keresménye, de maga a' tőke, a' fundus, mindég ösi marad; a' mit tehát a' szülék nem tulajdonúl adtak gyermekeiknek, hanem tsak arra

a' végre, hogy jövedelméből éljenek, arról szó sem lehet; mert ha ezek arról tennének testamentomot, az, mint nyilván más jószágáról tett testamentom, épen annyi volna mint semmi.

§. 287.

A' gyermekekre és osztályos atyafiakra nézve pedig ösi jószág 1-ször az, a' mit most épen a' szülékre nézve ösinek mondánk. 2.) A' melly a' méghóltra testálatlan meghólt szülékről szállott. 3.) Azoknak testamentomából ugyan, de a' melly a' természeti és törvényes örökösödés' rendit 's módját meg nem változtatta. 4.) A' mi a' meghóltnak (kinek testamentomáról kérdés támadt) szüléi testamentoma által, 's azoknak szerzeményéből, az ötet illető ösi rész jószág helyébe, nem pedig a' felett rendeltetett; mert a' mennyiben azt meghaladja, annyiban neki keresménye, (hanemha a' testamentomban meg vagyon a' keze kötve, az az, világosan elvétetett tőle a' testálás jussa) valamint mindene egyebe is, a' mije csak a' mondattakon kivül vólt és róla maradt, mellyekről átaljában tehetett testamentomot;

§. 288.

Hanemha 1.) a' reá szállott ösi jószágot fogyasztotta, a' melly hogy az ő keresményéből kipótoltasson, megkívánhatják az ő szüléi, gyermekei, és vele, vagy eleivel osztozott attyafiai, 's ezeknek maradéki. Ha tehát az ösi javakat fogyasztott embernek annyit érő keresménye is ösi jószág: annyival inkább a' lész az, a' mit az ösi pénzen vagy az eladott ösi jószágnak árán vett, 's azért tserébe kapott. 2.) Ha adósságot, vagy más akármi nemű terheket hagyott, a' mellyeket

elöször, míg telik, az ő keresményéből kell fizetni, ha mindjárt azokat eltestálta is. 3.) Az attyafiaival még osztatlan közös jószágnak jövedelméből kereste; mert az illyen ember nem az egész keresményéről, hanem tsak annak őtet illető eggy részéről tehetett a' maga attyafiaira nézve testamentomot; hanemha 4.) Elei által elidegenítettett ösi javakat szerzett vissza; az illyen tsak azokra fordított maga keresett pénzéről tehetett rendelést: hanemha 5.) ollyan gyermekeket hagyott maga után, a' mellyek még magokat nem táplálhatják; azoknak nevelésekre, ha az ösi jószágból nem telik, a' szülék keresményéből (ha azt eltestálták is) valamelly rész lehúzattatik.

§. 289.

A' kinek tehát szüléi tsak annyit is hagytak testamentommal, a' mennyi őtet azoknak ösi jószágából illetné, nints annak jussa a' testamentom ellen panaszolkodni; hanemha megmutatja, hogy az megmásoltatott, vagy tsalárdság tsúszott belé, vagy külső formája hibás.

§. 290.

Ámbár testálható jussal birt is valaki, ha mindazáltal a' testamentom-tételnek külső formáját meg nem tartotta, a' gyermekek vagy szülék, az atyafi által az osztály elött akármi módon keresett javakra nézve pedig (mellyekhez a' néki testvérjei felett szüléji által ezeknek keresményéből, akár élvén adott, akár testált javak is számláltatnak) az atyafiak a' testamentomot elrontbatják; jóllehet ezekre nézve, mind arról, a' mit nem a' velek osztatlan közös jószág jövedelméből, ámbár osztály elött szerzett, (az adomány-

beliekről ugyan az ő kihalások vagy hűségtelenségek idejéig) testálhatott vólna.

§. 291.

Annyival inkább testálhatott attyafiaira nézve is azokról, mellyek általa az osztály után kerestettek; mellyet ha nem tselekedett, azokban a' Fiskus az atyafiakat megelőzi: hanemha az ezekre szállandó ősi jószágra van fordítva, vagy pedig az atyafiak, (na mindjárt az ősi jószágban történt osztály, után is) eggyütt nyerték a' királyi adományt; ebben az esetben, az eggyik atyafi a' gyermek nélkül kihólt másik atyafinak örököse; de mindenik tehetett testamentomot a' maga részéről, a' mellynek addig lész ereje, míg mindenik atyafinak magva nem szakad, akkor a' Fiskus megkeresi.

§. 292.

Minthogy pedig annak, a' ki az első szerzőtől származott nemzetségben utólsó, épen ollyan testálhatásbeli hatalma van, vagy nintsen, mint vólt a' szerzőnek; tehet az testamentomot azokról a' javításokról, mellyek az ő osztályos attyafiaira szállandó jószágokra az ő lineájában élt elei által az osztály után tétettek; mert azok ugyan az ő gyermekeire, vagy a' javítóktól származott attyafiaira nézve (ha vólnának) ősi javításoknak tartatnának; de azoknak maradékaira nézve a' kikkel az ő eleji osztozott, az ő lineájának (mellynek képét ő maga viseli) szerzeményei.

§. 293.

Az özvegy-asszonyra és az életben maradt házastársra nézve azon kivül hogy az ősi jószágból az özvegyet illető tartástól, hitpénztől,

meg nem foszthatja a' férj az ő feleségét, meg kell jegyezni, hogy a' nemes vagy nem-nemes ugyan, de nemesi módon, tudománnyal, vagy más nemes mesterséggel kereső férj, minden a' feleségével keresett jószágról tehet testamentomot, ha mindjárt p. o. a' királyi adomány-levélben az asszony neve is bele lett légyen írva; melly adományheli jószágról a' férj által tett testamentomnak addig lész ereje, míg a' férj és az asszony maradéki ki nem halnak; annyival inkább tehetett hát arról, a' mit házassága előtt keresett.

§. 294.

De ha egyszer az eggyütt keresett pénz asszonyi ruhákra, ékességekre fordíttatott, vagy pedig a' köz-keresmény az asszony javaiból vette eredetét: az első esetben teljességgel nem; a' másikban pedig tsak feléről tehetett a' férj testamentomot.

§. 295.

Akkor is elveszti az asszony a' férje rendelésétől függő közkeresetet, ha a' férj adósságot hagyott, vagy (gyermekeket avagy osztályos atyafiakat hagyván maga után) az ősi jószágot fogyasztotta; még az alkudott hit-pénze is, a' mint már feljebb említettük, inkább abból mint az ősi javakból fizettetik.

§. 296.

Ellenben a' nemes, vagy nem-nemes ugyan, de nemesi módon keresett férjnek özvegye, rendszerént (hanemha t. i. a' közkereset asszonyi ruhákra fordíttatott, vagy egyedül tsak az asszony jószágából származott) a' férje megeggyezése nélkül a' köz-kereset' legkissebb részéről is sem tes-

tamentomot nem tehetett, sem pedig azt adóssággal nem terhelhette; a' mi több, ha arról a' férj testamentomot nem tett is, de gyermekeket hagyott maga után, tsak fele része fog az ö rendelésétöl függeni.

§. 297.

A' nem-nemes (kivált városi, polgári vagy jobbágyi állapotban lévö) vagy nemes ugyan, de paraszti módon keresett férjnek pedig a' feleségével szerzett köz-keresetnek tsak felét engedi meg a' törvény vagy eltestálni a' kinek tetszik, vagy a' felesége megeggyezése nélkül tsinált adóssággal terhelni. Épen ezen jussal él, 's ezen megszorítás alatt van az ollyan embernek felesége is; férje életében is tehet a' köz-keresetnek feléröl testamentomot, 's terhelheti azt adóssággal.

§. 298.

De ha az elébb meghólt házastárs testamentomot nem tett, vagy annak formáját meg nem tartotta, és semmi terhet vagy adósságot nem hagyott maga után, a' köz-keresetnek másik része is minden egyéb ollyan javakkal eggyütt, mellyekröl a' meghólt házastárs testamentomot tehetett vala, a' gyermek nélkül hátra maradt házastársra fog szállani.

§. 299.

A' mi a' földes-urat illeti, nem hogy a' földröl, (melly az uraságé), de még az eleji által arra fordított javításokról sem tehet a' jobbágy testamentomot; de a' mit maga keresményéböl 's munkájából arra fordított, annak felét, valamint minden kigondolható akár ösi akár nem ösi ingó jószágát, a' kinek akarta, testálhatta; mellyet ha a' másféle örökös nélkül meghólt job-

bágy vagy épen nem, vagy nem forma szerént tselekedett, mindene az uraságé lész, hanemha azt az özvegy azokban a' javakban, mellyekről férje az uraságra nézve testálhatott vólna, megelözné.

§. 500.

A' Mezö-városokban mindazáltal többnyire mindenütt, imitt amott pedig a' falukon is ország szerte, némelly Vármegyékben pedig átaljában szabadon adják, veszik a' lakosok az uraság telkeit 's földjeit, tehát testamentomot is tehetnek azokról (hanemha világosan el vagynak attól tiltva, mint p. o. a' Bánáti Vármegyékben) és tsak úgy szállanak az uraságra, ha testamentom vagy nintsen, vagy hibás. Az illyen helyeken tehát ha az Uraságnak elkerülhetetlen szüksége vólna a' fundusra, vagy azon az áron a' mellyen vétetett, vagy szokott helybeli bets szerént tartozna azt, még pedig ha adó-fizetö ember bírja, a' Király hírével megváltani.

§. 501.

Midön ellenben, ha más helyeken, 's köz-adó alatt lévö fundust, a' Király engedelmével maga szükségére fordítani, vagy valamelly jobbágyot, (p. o. engedetlenségéért, vagy tehetetlenségéért 's korhelységéért) a' telekböl kimozdítani, és (a' mint kötelessége is) annak helyébe mást szállítani akarna, tsak a' javításoknak 's épületeknek árát tartozna fizetni.

§. 502.

A' Királyi Fiskusra nézve mindenféle javakról lehet testamentomot tenni, tsak adomány-beli jószágról nem lehet a' királyi jóváhagyás nélkül külömben, hanem tsak az azon fekvö pénzekröl és javításokról, a' mennyiben azok, és más

egyéb a' testálónak szabadrendelésétöl függö javak a' jószágon netalán fekvö adósságokat felülmúlják. Hogyha pedig testamentom vagy épen nem, vagy hibáson tevödött, a' nemes és szabad embernek mindene a' Fiskusra száll.

§. 303.

A' mit a' királyi városi polgárok a' város határán kivül, a' jobbágyok pedig más földes-úr alatt bírt és mívelt földekre fordítottak, építtettek, javítottak, plántáltak, 's a' melly pénzen azt vették, arra nézve úgy gondoltatnak mint szabadosok, testamentomot tehát arról egésszen tehettek, tsakhogy az, a' kinek az ollyan föld testáltatott, az uraságnak járó tartozásokat teljesítse; ha pedig testamentom nem tétetett, a' Fiskusé lessz, a' ki azt vagy eladhatja, vagy a' földesúri terhek hordozása mellett megtarthatja.

§. 304.

Szintén úgy tehetnek testamentomot a' Fiskusra nézve a' királyi, vagy más szabad városban 's helységben lakó, de a' polgárok száma közzé bé nem vevödött nem-nemesek, annyival inkább az uraság földjén lakó tisztesebb rendü szabadosok. Ezeken kivül a' mi a' Fiskus örökösödését 's eránta való testálhatást illeti, a' szabadosok száma közzé tartoznak azok, a' kik akár nemes, akár nem nemes embernél szolgálatban vagynak; továbbá: a' bizonyos lakás nélkül helyröl helyre vándorlók, zsidók, és egyéb minden jövevények, idegenek 's a' t.

§. 305.

A' Királyok által fundált jótétemények bol élö Római és Görög Catholikus fö Papok, a' Felség megeggyezése nélkül a' magok keresmények-

nek tsak eggy harmadrészét testálhatják el: de az alsóbb rendűek egészen. A' nem-eggyesült Görög Érsek és Püspökök, a' kik után való örökösödésről a' Fiskus (mint alább látni fogjuk) lemondott, a' keresménynek tsak feléről, a' többi Clericusok pedig harmadrészéről tehetnek testamentomot.

§. 306.

A' szabad községekre nézve mindenről tehet a' polgár testamentomot, külömben ő utánna, ha gyermekei, szüléi, osztályos attyafiai nintsenek, sem házas-társa nem marad, a' város örökösödik.

§. 307.

A' mi a' testamentomtételnek külső módját illeti, a' nemes vagy szabad ember tartozik a' maga rendszerént való (solenne) testamentomát vagy az ország rendes Bíráji, t. i. a' Király, 's annak udvari Cancelláriája, Palatinus, Ország Bírája, 's ezeknek Ítélőmesterei, Personális előtt; továbbá a' Vármegye, Káptalan, Konvent, vagy ezen helyeknek kiküldöttjeik előtt tenni, az az, (mivel azt, kivált a' fő-embereknek, pennára diktálni alkalmatlan vólna) írásban személyesen által-adni (Testamentum solenne publicum).

§. 308.

Hogyha pedig nem közönséges, hanem magános, de írott testamentomot akar tenni, rendszerént tartozik a' végre legalább öt betsületes személyeket meghívni, és mikor azok mind egygyütt ő vele szembe vagynak, vagy diktálja nekik az ő utólsó akaratját, vagy, a' mi jobb, a' már az előtt írásba foglalt testamentomot nékiek személyesen előadja, és hogy abba légyen utólsó akaratja befoglalva, szóval kijelenti, akár adja né-

kiek tudtokra annak foglalatját, akár nem; azt megjegyezvén, hogy az illyen magános írott testamentomot önnön kezével kell a' testamentomtevőnek alá írni, és ha van, petsétjét is rá kell ütni, hogyha pedig akár írás tudatlansága, akár gyengesége miatt azt nem tehetné, eggy hatodik tanú fogja mind az ő, mind a' maga nevét alá írni, valamint a' többi erre a' végre megkért, megkeresett öt tanúk is mindnyájoknak jelenlétekben tartoznak azt alá írni, és ugyan annyi petséteket, ugyan az aláírás alkalmatosságával, ha mindjárt (nem lévén a' tanúknak petsétnyomójok) ugyan azon eggy petsétnyomóval is, kell reá ütni, a' mennyi névnek szükséges alá írva lenni. Ha az öt tanú közzül eggy nem tud írni, akkor a' négy közzül eggy, kétszer írja a' maga nevét, egyszer magáért, egyszer azért a' ki nem tud írni, 's annak nevét is leírja, az pedig keresztet tesz utánna, 's ez elnézödik ha mindjárt kettő nem tudna is írni (testamentum solenne privatum scriptum).

§. 309.

A' testáló által vagy jelenlétében írásba nem foglalt, vagy elő nem mutatódott, hanem csak ő általa szóval tett, vagy ugyan akkor írásba foglalt, vagy előmutatódott ugyan, de az írott testamentomra megkívántatott valamelly környülállásoknak, p. o. az akkori és teljes számú petsétlésnek, vagy valamelly külömben jelen vólt tanú akkori aláírásának hijjával lévő, és így, mintha szóval tevődött vólna, úgy gondoltatandó testamentom is megáll, csak hogy öt tanú lett légyen jelen, a' kik a' testálót látták, annak akaratját szájából hallották 's értették, és azt esküvéssel

erősítik, a' melly esküvés külömben, ha az írott testamentom törvényesen készült, és a' bíró elött elömutatódhatik, teljességgel nem szükséges (Testamentum solenne nuncupativum).

§. 310.

A' szabad királyi, vagy más akármelly privilégiált városok lakosai, rendszerént a' városi tanáts, vagy az onnan, legalább a' város bírája által kiküldetett két személyek elött tesznek testamentomot; azoknak a' kiküldetteknek diktáltatik, vagy írásban készen adatik által a' testamentom, a' kik azt a' mit írtak, vagy a' mi nekik írásban általadódott, a' testáló elött elolvassák, és minekutánna az által helybe hagyódott, a' tanátsnak beadják. De ha az idö szoros, vagy úgy volna szokásban, a' polgárok is tehetnek magános testamentomot, azon módon, a' mint a' nemesekröl mondottuk, öt, vagy hat ember, a' Kúnok és Jászok három, vagy ha t. i. a' testáló írni nem tudna, még is írott testamentomot akarna, négy ember elött.

§. 311.

A' királyi városban lakó, de nemesi jószágot nem bíró, és egyszersmind gyanús nemesek, épen úgy tesznek testamentomot, mint a' polgárok; mert csak az ollyanok vagynak a' személyes dolgokra nézve a' város hatalma alatt, nem pedig a' valóságos és kétség nélkül való, jóllehet nemesi jószágot nem bíró nemesek.

§. 312.

A' falusi parasztok hasonlóképen, vagy a' tanáts vagy akár onnan, akár csak a' helység bírája által kiküldendö két esküdt, vagy (ha úgy van a' szokás) más két, a' tanúbizonyság-tételre

alkalmatos személyek előtt is tehetnek testamentomot, akár írásban, akár csak szóval.

§. 313.

Más némelly állapotokban és esetekben helyheztetett személyek is elmulathatják a' testamentomtétel tzeremóniájit, úgyhogy semmi egyéb arra ne kívántasson, hanem csak az, hogy meg lehessen próbálni, hogy az lett légyen a' meghóltnak akaratja, p. o. az ütközetbe készülő katona, vagy a' pestises helyben lakozó személy, nem szükség hogy kettőnél több embereket öszve-hívjon a' testamentomtételre, sőt a' maga írása is arra tökéletesen elegedendő lészen. Szintén úgy kell gondolkodni a' szent, vagy legalább kegyes vagy közönséges intézetekre tett testamentomról; a' szülék is gyermekeik közt, 's azokra nézve két meghívott tanúk előtt, vagy a' magok írások és aláírások alatt azt rendelhetik keresményekről a' mit akarnak; a' csupa alá-írás is elégnek tartatik, ha legalább eggy tanú is alá írta (Testamentum privilegiatum).

§. 314.

Az idegen Országokon lévő Magyarok ha az itt benn az országban lévő javaikról testamentomot akarnak tenni, annak formájára nézve, azon tartománynak a' mellyben mulatnak és meghalnak, belső mivóltára 's állatjára nézve pedig, a' mi t. i. a' szabad testálhatást illeti, a' magyar haza törvényéhez köteleztetnek magokat alkalmaztatni.

§. 315.

Néha a' testamentomhoz eggy vagy több fiók testamentom is járúl, vagy azért hogy azt magyarázza, világositsa, vagy pedig hogy azt az örök-

ségnek némelly részeire nézve megváltoztassa, kiváltképen pedig hogy azt pótolja, 's a' mi abból kimaradt, hozzá tegye. Ez megeshetik három tanú elött, de ha írott akar lenni és a' testáló írni nem tud, negyedik is megkívántatik; ha a' testamentom a' testáló által megmásoltatott, vagy külső formabeli hibája miatt a' bíró által elrontatott, a' fiók testamentom is elromlik (Codicillus).

§. 316.

Ha legkissebb tsalárdság tsúszott is bé a' testamentomba, vagy külső formájában tsak legkissebb hiba van is, vagy a' tanúk magok sürgették a' testamentom-tételt, az egész testamentom elromlik; de ha legnagyobb része romlana is el a' testamentomnak azon az okon, mert olylyanokról van téve, a' mellyekről nem lehetett vala tenni testamentomot, azért a' többi része megállhat.

§. 317.

Valamint a' pestis vagy katonai veszedelem idején könnyü szerrel tsinált testamentom, úgy akármelly ajándék, a' melly a' jelen lenni képzelt halálra való tekintetböl esett, elmúlván a' veszedelem, magában elenyészik; külömben az illyen ajándék (Donatio mortis causa) határos lévén a' testamentommal, azzal sokakban megeggyez; a' minthogy annak nem tsak külső formáját, hanem a' jószágról lehető testálhatásbeli just is megkívánja, és a' megmásolást is, jóllehet a' jószág az adományosnak által-adattatott, megengedi.

§. 318.

De a' halálra, vagy veszedelemre való tekintet nélkül, 's a' mint szokták nevezni az élők közt esett ajándék, ha mindjárt az ajándékozó

veszedelemben forgott is, de ajándékát annak kimenetelétől nem függesztette fel, nem tsak magát kötelezi az ajándékozót, hanem a' mennyiben az ö keresményét meg nem haladja, még az ő örökösei által is hijába ostromoltatik.

§. 319.

Az élök közt elajándékozott ösi javakról pedig kétféleképen kell gondolkozni. Ugyan is az ingó bingó javakra nézve egyedül tsak az a' jussok van az elajándékozó örökösinek, hogy azokat annak keresményéböl (ha van, és ha mindjárt eltestálta is azt) pótoltassák ki a' bíró által, ha pedig nintsen, szenyvedjék; de a' fekvökre nézve a' mondott 's lehető kár-pótoláson felül, arra is van, hogy az örökös eladást, (legalább a' nemesi jószágokra nézve) megerötlenítödni kérjék, a' zálogba adattakat pedig, eltelvén a' kötött esztendök, kiváltsák.

HETEDIK RÉSZ.

A' Testamentom nélkül való örökösödésröl.

§. 320.

Az itt és az özvegyi jussok alkalmatosságával mondattakból, bár akármillyen szövevényes légyen is ez a' dolog, alkalmasint kitetszik kik rontthatják el a' testamentomot, és így ki légyen annak örököse a' ki testálatlan hólt meg; de tsakugyan elöadjuk azt rövideden.

§. 321.

Az apával 's anyával eggy gyermekek, a' férjfi-ágat illetö jószágban ugyan, tsak a' férjfiak, a'

mind a' két ágat illetőkben pedig a' leányok is egyformán örökösödnek; azzal a' megjegyzéssel, hogy az első ízben lévők fej és személy szám szerént, a' távolabbak pedig törzsök szerent osztoznak: így tehát, p. o. négy fiú, vagy négy leány közt, négy egyforma részre oszlik a' jószág; ha pedig a' négy közzül eggy, szüléje vagy az osztály előtt meghólt, annak gyermekei is, akár kevesebben, akár többen vagynak, nagy-apjok vagy nagy-annyok jószágából eggy részt vesznek (Successio in capita, in stirpes).

§. 322.

Ha eggy apától, de más anyától származtak csak az apai, ha pedig eggy anyától, de más apától valók, csak az anyai jószágban osztoznak egyformán. Ha tehát az ollyan apa, kinek két feleségétől maradtak gyermekei, az első asszony akár ingó, akár fekvő jószágát szükség vagy haszon nélkül fogyasztotta, ellent nem állván az, hogy ő jövedelmekről számot nem tartozott adni, minekelőtte az ő róla maradt jószágban két rendbeli gyermekei osztoznának, az első asszony gyermekei jószágát helyre kell abból állítani; viszont azt kell tselekedni az ollyan közös anyának jószágából, a' ki első férjétől született gyermekei jószágát akár özvegységében, akár a' második férjével kevesebbítette.

§. 323.

A' köz-keresetű (Coacquisitrix) asszonynak akár más férjétől, akár a' köz-keresőtől született gyermekei, a' köz-keresetnek felét, mint az ő annyokét, magok veszik, az ollyan gyermekei pedig a' kik a' köz-kereső atyától származtak, ennek másik feleségétől született gyermekeivel, a' má-

sik felében, mint a' közös atyáéban, egyformán osztoznak; a' mit ugyan a' nemes vagy nemesekhez illő módon keresett nemesi sorson kivül lévő apa, (nem pedig a' polgár vagy jobbágy, vagy paraszti módon keresett nemes) megváltoztathatott vólna, mert kevés, másszor mondott esetekel kivévén, rendelhette vólna azt, hogy köz-kereső feleségének mástól született gyermekei semmit se, a' maga két, három feleségétől származott gyermekei pedig egyformán osztozzanak abban, a' mit tsak eggy feleségével keresett.

§. 324.

Épen ez a' jussa van a' köz-kereső atya gyermekeinek; teljességgel ellent nem állhat, sem az édes, sem a' mostoha anya, (ha mindjárt a' köz-kereset egészen tsak az ő jószágából szárma ott is) hogy azok az atyai fél részt magok ne kapják, pedig még azon kivül a' köz-kereső anyától vallók, az azt illető fél részben mint anyaiban (hanemha az arról más rendelést tett) egyformán osztoznak, annak más férjétől született gyermekeivel.

§. 325.

Példáúl: Péternek, a' ki az első feleségétől szerzett két ezeret, maradt attól Pál fija; a' másik feleségétől János; az asszonynak első urától maradt István. Péter testamentomot nem tett, Pál kap ezeret, a' többi Pál, János és az özvegy közt háromfelé oszlik (ha nötelenségében vagy özvegységében kereste vólna, a' 2000 oszolna háromfelé). — Ha az özvegy akár az osztály előtt, akár az után testamentom nélkül meghal, az ő része Jánosra és Istvánra száll. — Pál az ezerről, ha gyermeke nem marad, tehet testa-

mentomot: — Különben (minthogy nincs atyával és anyával egy testvére) Jánosra szállt de a' miben az özveggyel Pál és János osztoztak, ezek arról nem tehetnek testamentomot; egymásnak örökösödnek benne; valamint János és István is abban, a' mibe az annyoknak succedáltak; de ha István hamarébb meghalna, Jánosnak abban is Pál lész az örököse, a' mi Istvánról ő reá szállana, holott Istvánnak Pál soha se succedálna.

§. 326.

A' melly gyermekek a' Felség-bántásba vagy hűségtelenségbe esett atyának jószágából a' Fiskustól a' magok részeket kivették, nem fognak örökösödni a' büntetés után származandó gyermekekkel, az ollyan jószágokban, a' mellyeket az attyok, netalán meggrátziáztatván, vagy a' Fiskustól vissza-nyert, vagy más módon keresett.

§. 327.

Az ollyan gyermekek örökösödnek szüléik után, a' mellyek törvényesek, és természet szerént valók, az az: törvényes házasságból születtek. Ollyanoknak tartatnak az írott törvény szerént azok is, a' kik a' férj halálától vagy messze útra lett indúlásától tíz hónap alatt, a' szokás és orvosok vélekedése szerént pedig a' házasságtól, vagy a' férjnek hosszas távolléte után lett haza jövetelétől számlálván, hetedik hónapban jöttek e' világra.

§. 328.

Hogy a' törvényes házasságból a' feljebb írt idő alatt foganhatott vagy születtethetett gyermek az örökösödéstől kirekesztessen, arra nem elég az, hogy a' férj azt magáénak lenni tagadta,

az annya pedig mástól származottnak lenni vallotta; hanem azt kell tökéletesen megbizonyítani, hogy lehetetlen vólt annak annya férjétöl fogantatni, melly próba millyen nehéz légyen kiki által-látja.

§. 329.

Egyforma jussok van a' törvényes és természeti gyermekekkel az ollyan gyermekeknek is, a' kik a' házasság elött fogantattak ugyan, vagy netalán születtettek is, de a' kiknek szüléik a' fogantatás idejekor is öszve-házasodhattak vólna, az után pedig, elébb vagy utóbb, törvényesen öszve-házasodtak, és így a' gyermeket megtörvényesítették.

§. 330.

Söt némellyek azt tartják, 's usust is emlegetnek, hogy ha a' házasság, a' mellyöl a' gyermek származott, ollyan emberi törvények által tétetett, (ámbár a' házasok elött tudva lévö) akadály miatt törvénytelen, a' mellyet a' Catholicusokra nézve a' Pápa, az Evangélicusokra nézve pedig a' Király elöre elháríthatott, és a' házasságot megengedhette vólna; mind a' házasság a' Pápa vagy a' Király által utól jutva is megerösíttethetik, mind a' gyermek az örökösödésre nézve is megtörvényesíttetik, épen úgy, mint a' késöbbi házasság által. Mások, p. o. Klosz, Praxis Fori Spiritualis pag. 229, ellene mondanak ezen vélekedésnek Verbötzivel, 's azt tartják, hogy a' Pápa engedelme, ha a' Király engedelme nélkül kéretett, még a' büntetéstöl, p. o. ha a' második grádusban esett a' házasság, a' haláltól sem menti meg az ollyan házasokat; hogy továbbá az Evangelicusokat a' Király engedelme és törvénye-

sítése ugyan megmenti attól, de más törvényes örökösöket, p. o. az osztályos atyafiakat, hanemha azok is tudva megeggyeztek a' házasságban, jussaiktól meg nem foszthatja. Annyi bizonyosnak tartatik, hogy az ollyan gyermekek, kiknek szüléik előre dispensátiót nyertek, vagy a' köztök lévő atyafiságot ha tsak eggyik is közzülök nem tudta, nints szükségek a' törvényesítödésre, valamint az ollyan házasságból születeknek sints, a' melly erőltetett, 's a' szabad megeggyezésnek hijjával lévén 's maradván, megsemmisíttetett.

§. 351.

Külömben is megtörvényesíthet a' Felség maga királyi Levelével akármelly törvénytelen születésű gyermeket; de az sem szüléinek igaz ágyából született gyermekeivel az ösi jószágban nem osztozik. sem pedig azoknak osztályos attyafiai előtt azt el nem veheti, 's egyedül tsak szüléi keresményére nézve (ha t. i. azoknak kérésére törvényesíttetett meg) tartatik törvényesen született testvéreihez hasonlónak; a' Fiskusnak pedig mindenekben eleibe tétetik.

§. 352.

A' törvényes házasságon kivül, de szabad és öszveházasodható személyektől született, 's attyától elesmért gyermek, természetinek, külömben fattyú gyermeknek neveztetik.

§. 353.

Minthogy a' házasság a' társasági életnek legelső remekje, a' polgári eggyesülésnek, söt az egész emberi nemzetségnek veteményes-kertje 's mivel a' nélkül sem az emberek között valamelly díszes és jól rendelt társaság, sem pallérozódás, sem a' gyermekeknek jó nevelése nem gondoltat-

hatik: megkívánta a' köz-jó nem tsak azt, hogy a' polgári törvényadó meghatározza, vagy az ekklésiai hatalom által meghatároztatni engedje, kik és mitsoda móddal házasodhassanak öszve, hanem még azt is, hogy a' külömben született gyermekeket ne részesítse minden polgári jussokban, sőt azokat testamentom nélkül meghólt, ámbár őket fijoknak esmért attyoknak örökségétől 's javaitól is átaljában megfossza, és így a' férjfiakat, ha tőlök származandó gyermekeiknek 's maradékaiknak javokat akarják, arra mintegy kénszerítse, hogy a' törvénytelen élettől iszonyodván, tisztes házasságra fordítsák elméjeket.

§. 334.

A' mondott ok mindazonáltal nem terjedhet annyira, hogy a' külömben is vagy tsak az atyákról 's atyai javakról, vagy tsak a' vérség miatt megtiltatott 's tudva kötött házasságról, 's abból született gyermekekről szólló törvényünket, minden más törvénytelenül született gyermekekre, 's az anyákra, 's ezeknek javaikra is (kivált abban az esetben, midőn semmi más gyermekeik vagy örököseik nintsenek) reájok húzzuk; ugyan is nagy külömbség van az atya, és anya közt. Mert, ki légyen a' házasságon kivül született gyermeknek attya, fel se teheti a' törvény, de az anya mindenkor bizonyos; továbbá: a' férjfi, ha akarja, bizonyosan megházasodhatik, de a' leányt mind a' szemérem, mind a' (nem rossz) szokás abba az állapotba helyheztette, hogy a' házasság felől az ajánlást tsak elfogadhassa, ne pedig tehesse. — Nem látszik tehát az igazsággal ellenkezőnek, az egyenesség pedig, midőn a' törvény hallgat, azt kívánja, jóllehet az Írók másképen vélekednek.

hogy a' törvénytelen ágyból származottak, legalább akkor ha törvényes és természeti gyermekek nintsenek, az annyoknak minden keresményekben, hogyha pedig annak osztályos attyafiai sem vólnának, a' nem adománybeli ösi javakban is, egyszóval mind abban, a' miröl az rendelést tehetett vólna, örökösödjenek.

§. 335.

A' jobbágyok gyermekei örökösödéséröl a' törvény keveset szóll, és így a' köz-törvényt kellene követni; de a' szokás igen sokféle. A' bizonyos, hogy a' telkek a' földes-úr engedelme nélkül még a' fiúk közt sem osztódnak fel; az is, hogy az anyai minden javakból, 's az atyákról álló ösi ingókból az ö leányaik is egyforma részt vesznek férjfi testvéreikkel; söt sok helyeken az atyai ingó keresményekböl, és a' telkekre fordított javításokból, épületekböl is kifizettetnek; kivált ha attyok haláláig annak házánál laktak, 's a' köz-gazdaságra valamit hajtottak; külömben, a' mint a' törvény mondja, az illendö kiházasítás által ki vagynak az atyai keresményböl fizetve; a' költsönös örökösödés, a' magvaszakadás esetére köztök 's férjfi testvéreik közt fenn maradván.

§. 336.

A' fogadott gyermekek az ösi javakban tsak úgy örökösödnek, ha más gyermekek vagy osztályos atyafiak nintsenek, az adományosokban pedig úgy, ha a' Király megeggyezik benne. Semmi esetben nem örökösödnek pedig azokban, a' mellyek a' fogadó atyáé vagy elejié nem vóltak, hanem perrel tehette vólna magáévá (Jus ad rem); hanem tsak az ollyanoknak némellyikében, a' mel-

ilyek már elébb azé valának, és a' mellyeket vagy bírt valósággal, vagy nem bírt ugyan, de visszaszerezhetett vólna (Jus in re), kivévén t. i. azokból is az ollyanokat, a' mellyek örök áron eladódtak, és a' mellyeknek vissza-szerzésére királyi adomány-levelet kellene elömutatni; az illyeneket tsak a' vér szerént való örökösöknek, vagy a' Fiskusnak lehet keresni, nem pedig a' fogadott fiúnak.

§. 337.

Mikor a' maga helyén, (a' IV-dik Részben) az özvegyi Jusról szollottunk, illettük azt is, hogy azonkivül az özvegy-asszony, férje gyermekeivel örökösödik és osztozik annak akármikor szerzett zálogos és ingó keresményeiben; de a' ménesből (jóllehat a' férje által szereztetett) a' régi törvény szerént tsak úgy vett részt, ha ötven darab lónál kevesebből állott; külömben az, mint a' hadak' viselésére szükséges kintse és fundusa a' famíliának, egésszen a' férj gyermekeinek maradt; de férje ruháit, annak szekerét és lovait, mellyeken rendszerént járt, és a' maga által adott jegy-gyürüjét az özvegy-asszony egyedül maga vette és veszi el mind e' mai napig; ellenben a' könyvek és lovagló készületek a' fiúké, a' petsétnyomó gyürü hasonlóképen vagy fiúé vagy leányé, a' fegyverek pedig tsak a' fiúké, vagy osztatlan férjfi testvéreké lésznek.

§. 338.

A' köz-kereset jussán pedig az ingó és zálogos, vagy örökös ugyan, de az ö nevének a' levélbe lett bétételével, ámbár királyi-adománynyal szerzett fekvö javaknak felét elveszi. — De minthogy azon felének még férje életében is, ne-

ha annak akaratjától függöleg, mint a' törvény mondja, tulajdonosa vólt, és (mivel férjének azt a' tulajdonosságot testamentommal elrontani nem tetszett) az is maradt, és így azt nem örökösödés jussán veszi, hanem mint maga tulajdonát úgy tartja meg: úgy látszik, hogy ha neki özvegyi örökösödést akarunk adni, a' minthogy kell is, ha nem eggyátaljában is, mint sokan nem ok nélkül állítják, legalább a' szoros értelemben eggyütt szereztetett javaknak (a' mellyekről szóló levélben t. i. az ő neve bé van írva) másik felében van jussa örökösödni, és férje gyermekeivel osztozni, kivévén a' mind a' kettőjök neveinek bétételével nyert adománybeli javaknak a' férjec illető felét, a' melly természet szerént egyedül tsak a' férj gyermekeire száll, és tsak azoknak nem léttekor megy által a' másik házastársra, vagy annak ámbár más házasságból születendő maradékaira. Az özvegyek jussairól, az özvegyi és házastársi örökösödésről oda feljebb bőven szóllottunk.

§. 339.

Az első ízben lévő szülék személy szerént a' távolabb lévők ágak szerént örökösödnek gyermekeik után, és a' közelébbiek a' messzebb valókat mindenkor kizárják. A' házastárs és gyermek nélkül meghólt fiúnak vagy leánynak keresményét tehát az atya és anya egyformán vészi; az özvegy-atya vagy özvegy-anya, ha van, a' nagy-atyát és nagy-anyát megelőzi, ha nints, ámbár a' második ízben az eggyik ágon tsak eggy személy, p. o. az atyai nagy-atya, vagy nagy-anya van is, az felét kapja a' jószágnak, a' másik felét pedig az anyai ágon lévők kapják, ha ketten

vagynak is; ha pedig mind a' négyen élnek, mindenik eggy negyedrészt veszen (Successio in capita, in lineas). A' melly fiú attya mellett, vagy attyának ollyan jószágában gazdálkodik, a' melly neki sem tulajdonúl, sem haszonvételül nem adatott, annak semmi keresménye nintsen. Az attyának keresett.

§. 340.

A' szülék gyermekeiknek királyi-adomány-beli keresményekben nem örökösödnek, hanemha az ő nevek is bé vólt téve a' levélbe. Az ösi jószágban pedig kétféleképen örökösödnek maradék és házastárs nélkül meghólt gyermekeik után; 1.) az ollyanban, mellyet ők magok adtak vala azoknak tulajdonúl, de nem azért, hogy azt megéljék, hanem hogy éljenek belőle; 2.) az ollyan királyi-adományon kivül lévő jószágban, melly a' gyermekre eggyik szüléjéről szállott; mert az, ő róla, ha osztályos attyafiai sintsenek, a' másik életben maradandó szülére fog szállani, és annak keresményévé válik.

§. 341.

A' melly gyermekek azért nem örökösödnek szüléik után, mert törvénytelenül születettek, azoknak szüléik sem succedálnak testamentom nélkül. Minden keresmények vagy a' királyi, vagy a' communitási Fiskusra, vagy az Uraságra száll, ha feleség, gyermek, 's testamentom nélkül meghalnak.

§. 342.

Sem gyermekek, sem szülék nem lévén, az atyafiságos és vérség jussán akármillyen régi időben esett osztályból eredett ösi javak a' meghóltnak osztályos attyafiaira szállanak, ha mindjárt oly-

lyan földekre fordította légyen is azokat a' meg-hólt atyafi, mellyekben a' királyi, vagy városi vagy urasági Fiskus örökösödik. Az ollyan javak is úgy gondoltatnak, mintha a' meghóltnak osztályba jutottak volna, a' mellyek más atyafinak jutottak ugyan, de a' meghólt által attól megvevődtek, vagy elfoglaltattak, mert az illyen jószágnak tsak jövedelmétől, nem pedig örökségétől fosztja meg az idő-múlta az atyafit, az osztatlant pedig a' jövedelemtől sem.

§. 343.

Ha pedig a' meghólt atyafinak házastársa sem maradt, megelőzik az ő osztályos attyafiai a' Fiskust az ollyan javakban, a' mellyeket az osztály előtt akármi módon szerzett, vagy azután keresett ugyan, de vagy az ősi 's attyafiaira szállandó jószágra fordított, vagy pedig ollyan adomány-levéllel nyert, mellybe attyafiai neveik bététettek, sőt a' feleséget is az osztály előtti adományokban, ha nevek bele nintsen is írva a' levélbe.

§. 344.

Már feljebb illettük, hogy a' mit az atya vagy anya eggyik vagy másik, vagy mindenik gyermekeinek akár életében, akár testamentomában, akár egyformán, akár eggyiknek többet mint a' másiknak adott, az, ha nem mindenkor ősi és testálhatatlan jószág is, annál a' kinek adatott vagy hagyatott, legalább bizonyosan úgy gondoltatik, mint annak osztály előtt keresett jószága; maradéka tehát nem lévén vagy kihalván, először ugyan tsak az ollyan attyafiaira 's azoknak maradékaira, a' kikkel a' szerző vagy kereső mind atyával mind anyával eggy volt; de

ázok sem lévén, vagy akármikor kihalván, a' fele más szüléktől származottakra is száll, mint a' mellyről az ő maradéki, attyafiai' maradéki kárával testamentomot se tehettek.

§. 345.

Valamint az ollyan felség-bántónak vagy hűségtelennek vissza-nyert vagy akárhogy szerzett javai, a'ki a' grátzia megnyerése után kihal, nem az ő elébbeni osztályos attyafiaira, hanem a' Fiskusra szállanak: úgy megfordítva, az ő osztályos attyafiai után sem ő, sem a' vétek után született gyermekei nem örökösödnek, söt az az elött született-tettek sem, ha a' vétek az 1715. és 1791. között esett, és akkor az atya maga gyermekeivel osztatlan vólt, de ha meg vólt osztozva, vagy pedig a' vétek 1790. után történt, úgy az ő vétke elött született vagy fogantatott gyermekei és elébbeni osztályos atytyafiai közt a' visszonos örökösödés fenn maradt.

§. 346.

A' testamentom és minden más örökösök nélkül meghólt nemes vagy szabad-embernek, minden, valósággal bírt, vagy királyi adomány mellett vissza-szerezhető javaiban, még azokban is, a' mellyeket valamelly uraság földjére fordított, a' királyi Fiskus örökösödik. De a' mit a' szabad városi fundusra fordított, az a' Communitásé lész.

§. 347.

A' Catholicus Pap keresménye mindenkor három felé oszlik: a' fő Papé t. i. a' Fiskus, az Ekklésia (a' mellyben szolgált) és a' meghóltnak tized ízig lévő attyafiai — a' kissebb Papé, az Ekklésia — ha pedig az oskolák körül fáradozott, az oskolai fundus, az atyafiak és a' szegények — oskolát tanított Szerzetesé pedig az oskolai fundus,

a' Klastrom (a' mellyböl való vólt) és a' szegények között. Ha az atyafiak egyszersmind szegények is, a' Felség kegyelméböl két harmadrészt kaphatnak, a' közelebbiek pedig a' távolabbit mindenkor megelözik.

§. 348.

A' nem eggyesült Görögöknél pedig a' gyermek és testamentom nélkül meghólt Érsek keresménye az Illiriai nemzeti és oskolai fundusra, a' Püspöké az Érsekre és ugyan azon fundusra, az alsóbb Papoké pedig a' Püspökre száll.

§. 349.

A' Fiskus nem tsak a' kihólt vagy magvaszakadt, hanem a' Királyhoz 's Országhoz hüségtelen embernek is örököse, 's ezen hüségtelenség miatt lehetö örökösödése nem tsak a' nemes vagy másként szabad személyekre, hanem a' királyi vagy más szabad városi polgárokra is kiterjed.

§. 350.

A' hüségtelenségnek legfelsö gráditsán áll, 's annak közönséges neve alatt befoglaltatik a' felség-bántás, melly miben álljon, másszor megmondottuk. Szorosabb értelemben a' hüségtelenség más vétkeket is magában foglal, a' mellyekért ugyan a' birtokos nemes ember nem fogattatik meg, hanem szabad állapotjában idéztetik törvénybe, és úgy ítéltetik meg: de külömben fejét és jószágát szintúgy elveszti miattok mint a' felség-bántásért.

§. 351.

Illyen vétekbe esnek azok, a' kik, a' mint a' törvény mondja, contra Statum Regni publicum se erigunt, magokat az ország ellen felemelik, az az: a' Királytól, az országtól 's Bí-

ráktól függeni nem akarnak, a' törvényadó 's végrehajtó hatalmat meg nem esmérik, ha mindjárt a' Királynak személye, méltósága, 's az ország alkotmánya ellen nem törekednének is; illyenek lehetnek p. o. (a' mint én gondolom) a' kik minekutánna az ellenek hozatott törvényes ítéletnek végrehajtását egyszer megakadályoztatták, azt nem tsak másodszor is megakadályoztatják, hanem az ellenek fordított közönséges erőnek is ismét ellene állanak. Illyen vétekbe esnek továbbá: a' kik hamis értz, vagy pedig (mint a' fő-törvényszék ítélt) hamis papiros pénzt, bankótzédulát tsinálnak, vagy azzal ötven forint körül lévő summáig tudva élnek; az ő gondviselések alá bízatott közönséges petsétel hamis levelet készítenek, az öszve-olvasztott aranyat és ezüstöt az országból kiviszik, vagy annak kivitelében megeggyeznek; az ország vég várait 's részeit az ellenség ellen restül ováltalmazzák, vagy ennek általadják, ezt hadi eszközökkel 's eleséggel segítik; kivülről vagy belőlről öszve-szedett emberekkel az országban ragadozásokat visznek végbe, a' keresztyén vallás felvétele végett hozzánk folyamodott Törököket letartóztatják, megfosztják: kárhoztatott eretnekséghez ragaszkodnak, a' melly alatt ugyan az Evangelicusok vallása, mint a' melly alkuk, szerződések és törvények által vétetődött bé, a' Catholicus törvény-tudók értelme szerént sem értetődik.

§. 352.

Akármillyen légyen a' hűségtelenség, nem nyúlhat a' Fiskus az osztatlan atyafiaknak 's ártatlan gyermekeknek részekhez, a' fe eség jószágához, és köz-keresetéhez. Az ollyan jószágnak

vissza-szerzése, a' mellyeket vagy maga a' hűségtelen, vagy annak elei adtak el örökösen, annak gyermekeit vagy attyafiait illeti; a' zálognak kiváltása rész-szerént a' Fiskust, rész és szám szerént a' gyermekeket. De a' mit már az atyafiak az elsőség jussán idegentől magokhoz váltottak, azt tartozik a' Fiskus nálok, ha gyermekek nintsenek is, meghagyni, valamint azt is nem a' Fiscusnak, hanem tsak a' gyermekeknek van jussa keresni, a' mint a' hűségtelen az osztály igazítás, vagy új osztály útján a' maga attyafiaitól, szerződés erejével vagy büntetés fejében pedig akárkitől is kívánhat vala (Implementales, poenales, Jus ad rem).

§. 353.

Tartozik a' Fiskus mind a' hűségtelen, mind a' kihólt özvegyének az özvegyi just, leányainak a' hajadoni just, és (ha még ki nem adódott) a' negyedet kiadni, az adósságot, 's a' másoknak elidegeníttetett adománybeli jószágokon fekvő summát fizetni, a' hűségtelen vagy kihólt nemzetség által adományon kivül bírt fekvő jószágokat (hanemha az eladáskor minden jussaikról lemondottak) igaz adományos uraiknak a' rajtok fekvő summákért kibotsátani.

§. 354.

Ha a' férjfi-ág hólt ki, tartozik a' Fiskus annak adománybeli jószágán fekvő minden pénzeket, javításokat, a' kihólthoz legközelebb lévő leánynak 's annak maradékainak kifizetni, szintén úgy az új adománnyal a' királyi jus hozzá-tétele mellett mind a' két ágra adott, de az azt megelőző birtok miatt a' leány-ággal nem közlött, söt minden királyi adományon kivül lévő 's akármi

okon egyedül a' férjfi-ágat illetett jószágokat ugyan annak engedni.

§. 355.

Midön a' familiának tsak eggy ága hal ki, tartozik a' Fiskus az osztályos atyafiaknak az ösi javakat és pénzeket, ha mindjárt ezek a' kihólt ág által királyi-adománnyal nyert, és így a' Fiskusra szállott jószágra fordíttattak vólna is, viszsza-adni, annyival inkább az ösi pénzen királyi-adományon kivül vett, az, akár közelebbi, akár régi osztály előtt akármi módon szerzett, vagy azután keresett ugyan, de ösiekre fordított javakat ugyan azoknak, ha pedig azok sem vólnának, minden névvel nevezendő akár ösi, akár nem ösi (de adományon kivül lévő) javakat az özvegynek hagyni.

§. 356.

Mind a' hűségtelen, mind a' kihólt jobbágynak az uraság az örököse; de megelőzik őtet a' kihóltnak, vagy magvaszakadtnak osztályos attyafiai az ösi ingó javakban, és az uraság földjére fordított ösi pénzben, az általa azon vett vagy neki osztályba jutott szabad eladású 's vevésű fundusokban; megelőzi továbbá az özvegy mind azokban, a' mellyekről férje testamentomot tehetett vala; a' királyi Fiskus pedig, a' nemes vagy tisztes-rendű, és így személyek szerént az úri hatalom alá nem tartozott embereknek, az uraság (jóllehet el nem adható) földjére fordított pénzekben 's javításokban, annyival inkább tehát a' szabad eladású 's vevésű fundusokban 's azoknak árokban.

§. 357.

A' szabad városbeli lakosnak a' hűségtelenség

miatt a' Fiskus, ha pedig kihal, és feleséget sem hagyott maga után, mind fekvö, mind ingó javaiban a' communitás az örököse. De a' nemes embernek, jóllehet polgár is vólt egyszersmind, és a' városban lakó, noha ottan birtokos, de a' polgárok közzé bé nem íratott nemtelennek a' városi földre nem fordított ingó javai a' királyi Fiskust illetik.

NYÓLTZADIK RÉSZ.

Az osztatlan, osztozó, és megosztozott Atyafiakról.

§. 558.

Már feljebb említettük, hogy az osztatlan atyafi, nem hogy a' tulajdontól és örökségtöl, de még a' jövedelemtöl sem foszthatja meg az idö-múlta által a' maga osztatlan attyafiát; és hogy a' szülékröl, vagy gyermek nélkül kihalt osztályos atyafiról maradt közös jószágba, akár mil'yen régen foglalta légyen is azt el eggy az atyafiak közzül, a' másik atyafi maga hatalmával magát minden büntetés nélkül béteheti; — hogy továbbá az ollyan atyafinak, a' ki az ösi javaknak elosztása elött valamit keresett, és a' kinek gyermekei, házastársa, szüléi nem maradtak, sem pedig testamentoma nintsen, minden a'féle keresményében a' testvérei, ha pedig az ö lineája nem ö magával, hanem gyermekeivel vagy unokáival halna ki, mint ösiekben és nem testálhatókban testvéreinek gyermekei 's unokái örökösödnek; hogy utóljára az osztatlan jószágok jövedelméböl szerzett javaknak csak magát illetö részekröl tehetett

testamentomot az osztatlan atyafi, 's gyermekei és felesége is tsak azt kapják, a' többi pedig testvéreit illeti, de a' mit az osztatlan jószágon kivűl szerzett, az egészen a' gyermekeké vagy a' feleségé lessz.

§. 359.

Ezenkivűl meg kell jegyezni; hogy ha az atyafi az osztatlan jószágnak, ámbár tsak magát illető részét is, vagy a' többieket meg nem kínálván, zálogba veti, vagy pedig ha mindjárt azoknak megkínálása után is, annyival inkább a' nélkül, örökösen eladja, a' többi atyafiak azt az ő részét, vagy az idegenek előtt való elsőség jussán magokhoz válthatják, vagy az arra tett örök vallást, azon az okon is, hogy az eladó atyafinak nem vólt helyes oka vagy szüksége az eladásra, sokkal könnyebben megerötlenithetik, mintha már megosztoztak vólna; mert az elosztott ősi jószágról tett helytelen vagy szükségtelen örök-vallásnak megerötlenítésére, valamint a' zálogból lejendő kiváltására is tsak akkor indíthatnak perb az osztályos, és az eladás alkalmatosságával a' jószággal megkínált óldal-atyafiak, ha az eladó atyafinak egyenes líneájában senki sints.

§. 360.

Hogyha pedig az osztatlan atyafi, az atytyafiai részeit is eladta, azoknak részeik, a' kik az eladásban meg nem eggyeztek, ingyen adódnak vissza, ha t. i. kiki közzülök tsak a' magáét kéri; mert ha az eladónak részét is kívánják, úgy a' summát, mint a' melly egészen azon fekszik, kéntelenek letenni. (Vagynak ollyan Írók, a' kik azt tanítják, hogy ha a' testvérem tízezer forintot

sladta a' közös jószágot, én, ha az egészet kívánom is vissza, tsak 5 ezeret tartozok fizetni). De ha eggy atyafi a' perben, mellyel valamelly közös jószágot kerestek, a' maga részére nézve az ellenkező résszel megeggyezett, úgy az ő részét a' többi atyafiak nem is kereshetik.

§. 361.

Minekutánna az osztani való javak feljegyeztettek és megbetsültettek, a' fizetni vagy bévenni való pénzek (debita passiva et activa) számba vétettek, végbemehet az osztály az atyafiak közt, vagy barátságosan, vagy a' Vármegye kiküldöttjeinek magok közbevetésekre, vagy választott, vagy pedig utóljára a' rendszerént való bírák, az az, a' nemesek közt (mint másutt fogjuk mondani) a' jószágok nagyságához képest, a' Szolgabíró, Vice-Ispán, fekvésekhez képest pedig a' Districtualis Tábla által.

§. 362.

Hogy pedig az osztály igazságos légyen, kinek-kinek az osztozó atyafiak közzül be kell számlálni azokat a' pénzeket és jövedelmeket is, a' mellyeket vagy a' szülek halála után az olyan közös jószágból, a' mellyen semmi magánnos pénze nem feküdt, bévett, vagy szüléitől kapott vala, hanemha bizonyos az, hogy ezen utóbbiak elköltés 's elemésztés végett, vagy pedig az ösi javaknak terhelése 's kissebbítése nélkül, akár ajándékba, akár pedig a' többi gyermekek nevelésénél fényessebb 's tudósabb nevelés tzéljából adódtak neki, 's költettek reá.

§. 363.

A' feljebb említett bírói osztályban, a' férjfi-

és leány-ág közt támadható kérdést csak a' dűjti el, mellyik ág bírta közelebb az osztandó jószágot? azt pedig megítélni, igaz jusson bírta é vagy nem? a' királyi Tábla dolga.

§. 364.

De már azt az alsó bíró is megteheti, hogy a' még fel nem nevelt gyermekeknek neveléséről, 's a' férjhez nem ment leányoknak kiházasításaról a' közösből gondoskodjon, azután tsináljon, vagy az öregebb testvér által tsináltasson annyi mennél egyenlőbb részeket a' jószágból, a' mennyi osztozó személyek vagynak, és azokra húzasson nyilat; melly nyil-húzás, a' szokás szerént, először a' legkissebbik testvért illeti, valamint az attyok háza is, ha néki a' többit abból alku vagy bets szerént kifizetni, és azt magához váltani tetszik. A' leveleket pedig a' legöregebb testvérnek van jussa gondviselése alá venni.

§. 365.

Az ollyan osztozó atyafi, a' ki szüléi engedelmekből valamelly közös jószágot maga pénzén kiváltott, vagy pedig az ő neki a' szüléitől bírni engedtetett jószágra, ha mindjárt annak jövedelméből is valamit fordított; vagy utóljára, a' kinek szüléi által keresett, és az osztandó jószágnak vagy kiváltására vagy javítására költött pénz testáltatott, nem tartozik ugyan azon jószágot mind addig osztályra botsátani, míg ki nem fizettetik; de mivelhogy abban maga is részt akar venni, nem kívánhatja az egész pénzt attyafiaitól, hanem a' közös jószágon fekvő tehernek őtet illető részét ő maga is hordozni tartozik; vagy a' szülékről maradt közös pénzel kell tehát őtet kifizetni, vagy pedig, ha p. o. két testvérek vagy-

nak, tsak felét kapja meg a' pénzének; azomban a' szüléi engedelméből bírt jószágot ollyan épületekkel 's készületekkel tartozik osztályra botsátani (fundum instructum) a' millyennel szüléitől által-vette vala.

§. 366.

Nem osztály alá való az ollyan jószág, a' melly felől az, a' ki azt kereste, vagy azon levélben a' mellyel szerzette, vagy testamentomában ollyan rendelést tett, hogy azt, az ő férjfi maradékai közzül tsak eggy-eggy birhassa, még pedig vagy az, a' ki az ő maradékai közzül legöregebb lessz (Senioratus), vagy pedig az első szülöttség rendi szerént menjen firól fira, és tsak akkor szálljon a' második szülöttre, mikor az elsőnek semmi férjfi maradékai nem lésznek (Majoratus); hogy továbbá azt, sem adóssággal, sem leány-negyeddel, sem özvegyi jussal terhelni, sem pedig (az elvesztes büntetése alatt) elidegeníteni ne szabad légyen, hanem ha a' mennyiben az idő szerént lejendő birtokos és haszonvevő, a' maga, jóllehet ugyan azon jószágnak jövedelméből származott keresményéből, a' jószágra valamit fordított, vagy pedig az adósság-tsinálás a' jószágnak megtartására elkerülhetetlenül szükséges vólt. Nem régen kapott lábra az a' vélekedés, hogy a' Majorátus jószágban az özvegyi jusnak helye légyen, hanemha a' fundátor világosan ellenkezőt rendelt.

§. 367.

Mindenkor szabad vólt ugyan a' magyaroknak a' magok keresményekkel úgy bánni, 's azokról ollyan rendelést tenni, a' millyet tetszett; de midőn az újabb időkben ezen jussokkal a' Senioratusok és Majorátusok fundátiójára vissza kezdet-

tek élni, szükségesnek ítélte a' törvény-adó azt végezni, hogy az ollyan rendelés külömben foganatos ne légyen, hanemha a' Király azt helybe hagyja, és a' Vármegyében, a' mellyben van a' jószág, kihirdettetik. Az illyen jószágot nem lehet osztán akár maga a' fundátor által a' fundátio után, akár annak maradékai által tsinálandó adósságokért elfoglalni. Mert a' mi magokat a' fundátor örököseit illeti, azokra nézve az ő rendelésének a' királyi helybehagyás és kihirdetés nélkül is szentnek kell lenni. A' mai szokás szerénti az egész Országban kihirdettetik az illyen fundátió.

§. 563.

Az eggyik vagy másik atyafinak osztályba jutott jószág, az atyafiaknak költsönös óltalma alatt áll, és ha abból valami, vagy a' jusnak gyengesége, vagy veszedelmes fekvése miatt elvész, azt a' többi kipótolni tartozik. Hogy az atyafiak és az ő maradékaik az osztályban kapott jószágokban egymásnak örökösei légyenek, már oda feljebb bővebben előadtuk. A' mit általán fogva az örökösökről mondottunk, ugyan az, az osztályos atyafiakról is igaz. Hogy t. i. ha a' maga lineájában utólsó atyafi, az ollyan akár ingó, akár fekvő jószágokat eltestálja, attyafiai azon testamentomot megerőtelenithetik, ha az ingó javakat életében elidegenítette, elemésztette, vagy adóságot hagyott maga után, keresményéből (ellent nem állván az arról tett testamentom) annak kipótolását és helyre-állítását kérhetik. Az elidegenített fekvő jószágokra nézve pedig, még azon kivül vagy zálogos, vagy az örök-vallást megerőtlenitő pert indíthatnak. Ha pedig a' kihólt atya-

finak semmi keresménye nem maradt, az ollyan adósságokat, mellyeket életében tsinált, még az ősi javakból is fizetni tartoznak, de az ollyanokat rendszerént nem, a' mellyeket arra az esetre kötelezett vala, ha meghal.

§. 369.

Ha az atyafiak közzül eggy, a' régi eleik által elidegeníttetett jószágnak őtet illető részét, maga egyenes jussán, az attyafiait illetőket pedig, az idegen birtokos felett őtet illető elsőség jussán, és így egésszen magához váltotta, kinekkinek az attyafiai közzül, a' kik magokat annak idejében az ő által kezdett perbe belé nem avatták, és így az executiókor a' magok részeket ki nem vették, tartozik az azt illető részt kiadni, ha a' rajta fekvő pénzt lefizeti, de többet nem, mert kiki tsak a' maga részéért perelhet ő vele, nem pedig más attyafiai részekért, ha mindjárt azoknak jussát megvette vólna, és engedelme (Cessio) vólna is arra azoktól, melly esetben tsak pénzének vissza-fizetését kívánhatja a' jószág birtokában lévő atyafitól.

§. 370.

Úgy könnyebben bóldogúl, ha a' maga részére nézve, a' maga neve, az általa megvásárlott részekre nézve pedig attyafiai nevek alatt kezdi, és folytatja a' pert, és erős pénzbeli kötéssel (vinculum) kötelezte őket arra, hogyha a' jószágot az ő költségén megnyerik, mindjárt az ítélet végre-hajtásakor adják által neki.

§. 371.

De ez is tsak úgy használna, ha azok az atyafiak az executió előtt meg nem hóltak, külömben a' meghóltak maradékaival újra kellene al-

kudni, a' kik ha attyoknak egyébbe nem succedáltak, még az az által felvett pénzt sem tartoznak vissza-fizetni. Az is kétséges dolog, ha vallyon van é az ollyan embernek keresete, kivált atyafi ellen, a' ki azt a' jószágot mellyet perrel keres, másnak előre eladta.

§. 572.

Ha mindjárt arra a' jószágra, mellyet p. o. a' nagy-atya zálogba adott, annak eggy fija örököt vallott, a' másik ráadás pénzért (auctio) esztendőket kötelezett légyen is, sem az, sém pedig az örök-vallástól fogva bétölt időmúlta (praescriptio) ellent nem állván, a' harmadik, vagy ennek fija, az egész jószágot magához válthatja, 's nem is tartozik a' két első atyafi gyermekeinek részeket elébb kibotsátani, hanem tsak akkor, mikor az első által tett örök-vallás megerőtlenítődik, 's a' második által kötött esztendők elmúlnak.

§. 573.

Ha az akármi módon véghez-ment osztályba valami hiba tsúszott bé, vagy pedig későbben valamellyik osztozott atyafinak része, akár a' jusnak gyengesége, akár az idők viszontagsága, akár a' jószág fekvése miatt megkissebbedett: ugyan azon bírótól a' ki előtt esett, vagy törvényesen kellett vólna esni az osztálynak, attól a' naptól fogva, mellyben a' hiba vagy fogyatkozás esett, számlálandó 32 esztendők lefolyása előtt, pótolást, és igazítást; ha pedig eggynek tsupa ingó, vagy zalogos, másnak tsupa fekvő, vagy örökös jószágok adattak, vagy külömben akár az osztályban esett hiba, akár a' későbbi kissebbedés, a' fekvő nemesi jószágokból a' sérelmet szenyvedett atyafit ille-

tő résznek fele körül jár, a' királyi Tábla előtt új osztályt lehet kérni, ha mindjárt az osztozott atyafiak, az osztálynak változhatatlanúl lejéndő megtartására, magokat és maradékjokat valamelly pénzbeli kötéssel kötelezték légyen is; mert a' hol a' törvény, a' magunk, vagy eleink szerződése ellen, keresetet vagy perlekedni való justád, és azt, hogy bíróhoz folyamodjunk, megengedi: az ollyan esetekben a' folyamádást, semmiféle alku, lemondás, vagy pénzbeli kötés meg nem akadályoztathatja; nevezetesen a' részeknek elfogadásával 's által-vételével megerősíttetett osztály körül tsak azt tselekedheti, hogy ha azt valamellyik az osztozó atyafiak közzül maga hatalma által megháborítaná, a' szegődött pénzt a' többinek lefizetni tartozzon; az osztály pedig, mind addig, míg azt a' bíró el nem rontja, megálljon.

§. 574.

Ha még osztály nem vólt, vagy tsak papiroson, a' jószág pedig osztatlan maradt, ha mindjárt eggyik atyafi p. o. eggyik jószágot, a' másik másikat felfogta'is, nem osztály igazítást, vagy új osztályt, hanem tsak osztályt kell 's lehet is kérni akármikor. Hogyha pedig eggyik testvér a' maga részét még az osztály előtt a' másiknak eladta, 's pénzel fizettette ki magát, akkor egyenesen sem osztályt, sem annak igazítását, sem új osztályt nem lehet kérni, hanem a' szerént, a' mint vagy örökösen, vagy zálogba van a' jószág adva, kell mozgolódni: nevezetesen az örök-vallást kell elöször megerőtleníteni, azután osztályt kérni; ha pedig örök-vallás nem történt, az osz-

tályos pert kell zálogos formába ütni, 's számolásra intézni. (Divisionali-liquidatorius).

KILENTZEDIK RÉSZ.

A' köz-birtokosokról, és köz-határosokról.

§. 375.

Az ellen a' köz-birtokos ellen, a' ki a' köz-jövedelmekből és hasznokból, p. o. tsap-székből, révből, vámból, faizásból, legelőből, makkból, kőbányákból, halászatból 's a' t. többet húz, vagy a' közös földből nagyobb részt fogott fel, és már több esztendejénél hogy békével, 's nem tsak magánosan, hanem kirekesztőleg is bír, mint sem igazi belső birtoka 's telkei számához képest őtet illetné: semmit sem tehetnek a' többi birtokos társai magok bíróságok által, hanem a' Vice-Ipánhoz kell nékiek folyamodni.

§. 376.

E' szabja osztán ki, mennyi illet kit-kit a' köz-birtokosok közzül belső birtokához képest, a' felfogott földekből, és a' köz-hasznokból, kinek mennyi sertést, marhát, juhot légyen szabad legeltetni a' közös makkon, legelőn, ki mennyit kapjon a' közös kortsma hasznából 's a' t. minekutánna vagy a' felek által elő-adatott próbák, vagy azoknak köz-megeggyezések szerént, a' kit-kit illető igazi régi telkeknek számát, azt is, hogy mellyik Curiát hány jobbágy-teleknek kellessen venni, meghatározta, a' fel-peres által a' perre, a' határ felmérésére 's elosztására tett költséget, a' többiekre, kire-kire a' birtoka sze-

rént kivetette, 's rajtok meg is vette, 's azt is meg-állapította, mit fizessenek a' köz-birtokosok, az ollyan földeken tett nevezetesebb javításokért, a' mellyeket eddig némellyek kirekesztöleg birtak ő közzülök, de a' mellyeket már most közössé kellett tenni, minthogy épen ollyat és annyit a' közösből mindennek juttatni nem lehetett.

§. 377.

A' nevezetesebb javításokat mondottam, p. o. vizi malmokat, vagy más tartós és hasznos épületeket, szőllőket, erdőket, mert a' mi a' tsupa irtásokat illeti, könnyen azt fogja a' Vice-Ispán ítélni, kivált ha már azok régiek, hogy haszna vételével kipótoltatott a' költség, akár maga irtotta légyen valamelly köz-birtokos, akár pedig maga vagy más köz-birtokos jobbágyától vette meg, mert az szabad a' köz-birtokosok között, 's azé lessz az irtás a' ki hamarébb jár, ha mindjárt nem az ő jobbágya irtotta is, mind addig, míg proportio szerént el nem osztódik.

§. 378.

A' kik tsak Curiálisták, és nem köz-birtokosok, és a' kikről oda feljebb a' 257. §-ban szóllottunk, valamint azon jussaikban, mellyeket a' magok curiájokon gyakoroltak, nem szoríttathatnak ollyan szerre, a' mellyben az ő birtokok az egész városra vagy helységre nézve áll: úgy a' határbeli ollyan jövedelmekben lejendő rész-vételre, a' mellyeknek ususában nem vóltak, magoknak semmi just nem formálhatnak, mivelhogy az ő curiájok, vagy szabad házok az egész városnak, vagy helységnek nem része, hanem tsak úgy gon-

doltatik, mint ollyan különös test, a' mellyet a' más birtoka egészen körül-vészen.

§. 379.

Igen rövid úton módon is kivágattathatja a' köz-mezőkből és pusztákból akármellyik köz-birtokos a' maga részét a' Vice-Ispán által a' végre, hogy abba tsemetéket ültetvén, és fa-maggal bévetvén, a' futó homokot megállíthassa, 's haszna-vehetővé tegye. Sőt az ollyan eggy vagy több köz-birtokosoknak, a' kik a' belső telkeknek felénél nagyobb részét bírják, szabadságokban áll a' közös földön vízi-mesterségi alkotmányokat állítani, és azokat mind addig, míg reájok fordított költségeket ki nem veszik, kirekesztőleg bírni. Ezen két eseteken kivül, ha mindjárt az kezdjen is a' közös földön valami újat, a' ki a' helységnek legnagyobb részét bírja, őtet első esztendőben a' legszegényebb köz-birtokos is meghábori̇thatja.

§. 380.

Eleinte a' proportionális per tsak azokat illette, a' kiknek belső birtokjok volt, és nem hogy a' belső birtokokat meghábori̇thatta volna, hanem még a' külső, de nem közös birtokoknak is békét hagyott: de már mai időben az erdőbeli haszon-vételekre nézve azok is számba jönnek, és a' perbe bele avatkozhatnak, a' kiknek semmi belső birtokok nints, de az erdőhöz, vagy osztálybeli fenn-tartás jussán, vagy más akármi módon közöket tartják. Továbbá: nem tsak a' közösen de szertelen gyakorlott haszonvételek húzattatnak egyenlő szerre, hanem az egész külső határ is, az új fogásokból eredett telkekkel eggyütt, a' régi belső birtokokhoz képest, sőt néha az elömutatott

levelekből kitetszhető telkek száma szerént, a' familiák, lineák és ágak közt az egész helység is felosztattatik.

§. 581.

Külömben, a' ki jószágáról szólló levelének erejével, vagy származásának rendi szerént többet akarna magának adatni a' belső telkekből, mint a' mit most bír, és a' sok kézen megfordúlt jószágnak zavarodásai miatt, hogy tzélját a' Vice-Ispán vagy más alsó bíró előtt elérhesse, nem igen reménylheti, annak a' Királyi-Táblán kellene pert indítani, a' mellyben mindazáltal az ő levelében befoglalt jusnak nem erős, hanem tsak mivóltáról 's mennyiségéről lessz a' szó. Szoktak akkor is oda folyamodni, midőn akár az egész helységben lévő, akár a' familiákat illető igazi telkek számát lehetetlen a' levelek előmutatások nélkül megtudni; egyszóval: minden ollyan esetekben, mellyekben a' Vice-Ispán nagyon felakadhatna, p. o. midőn valamelly erdő minden külömböztető határ-dombok nélkül, több, kivált más más Vármegvékben fekvő helységek földesurai által bírattatik és pusztíttatik 's a' t.

§. 582.

Mihelyt a' Vice-Ispánnak a' Szolgabirák által hírül adatik, hogy valamelly helységek között a' határ felett villongások támadtak, azonnal tartozik a' köz-határosoknak napot tenni, arra a' napra a' hely színére kimenni, a' közelebbi usus felől mind a' két, vagy tsak eggyik fél által is elő-állított tanúkat esküvés alatt kikérdezni, 's azoknak vallása szerént a' peres földön határt húzni, dombokat hányatni. Melly határt ha valamellyik fél által-hágja, mind a' Várme-

gye Fiskusa kérésére a' törvényszék szabad tetszése szerént, mind a' másik köz-határos kívánságára a' Vice-Ispán által az erőszak ellen a' törvényben kiszabott 100 forintra büntettetik, az általa elhányatott határ-dombok pedig az ő költségén, fegyveres erővel is (cum brachio) helyre-állíttatnak.

§. 383.

Ha a' villongás ollyan helységek vagy puszták között tapasztaltatik, mellyeknek eggyike eggy, másika más Vármegyében fekszik, akkor a' Vármegyék csak azt tehetik, hogy bizonyos időt rendelnek a' földes-uraknak, a' melly alatt, ha fiskális per alá nem akarnak esni, a' Palatínustól magoknak, a' villongás rövid úton lejendő elintézése végett bírót kérjenek, azomban egymással eggyetértvén, a' villongás alatt lévő földről a' földes-urakat, hogy öszve ne verekedhessenek, fiskális per 's azt követhető árestom, azoknak jobbágyait pedig kemény testi büntetés alatt addig is eltilthatják, 's azt sequestrumba vehetik.

§. 384.

A' határoknak e'képen lett eligazítása tehát csak úgy változhatik, ha valamellyik rész, azon meg nem nyugodván, a' Vice-Ispán előtt, vagy a' Palatinus által kinevezett bíró előtt, rendes folyamatú pert kezd, és bővebb próbákat ád elő.

§. 385.

Ezen perben is csak egyedül a' gyakorlott haszonvételre van ugyan tekintet; de ellent nem állván a' közelebbi időben az eggyik résznek magános ususa, ha a' másik rész. régibb, magános, békességes és nyilvánvaló, kivált a' régi határjáró 's határ-igazító levelekkel, a' tanúk által ott

helyben megmutatandó határ-dombokkal, vagy azoknak látszható 's tudható helyeikkel megegyező usust bizonyít, a' villongás alatt lévő egész földet megnyerheti; a' melly külömben a' próbák egyenlősége miatt magát előadható kétséges állapotban, két felé osztatik.

§. 386.

A' melly rész ebben a' perben hozott ítéleten se nyugodna meg, keresheti annak orvoslását a' Királyi-Táblán indítandó perrel, ha ugyan királyi adomány-levele, vagy más privilégiuma van, mellyben a' határok ki vagynak nevezve, vagy már a' régi időkben a' Curián, vagy az Ország fő Biráji előtt megnyerte vólt ugyan azon földet, 's a' felől a' végre-hajtott ítéletet elő tudja adni, vagy pedig ollyan határ-járó, vagy igazító levelet ád elő, melly a' fő Bírák parantsolatjára konvent- vagy káptalanbeli tanúbizonyság előtt 's által ment végbe; de mind ezen esetekben az is megkívántatik, hogy a' mondott levelek erejével, az azokban kineveztetett határok szerént ment légyen birtokába a' jószágnak.

§. 387.

Akármillyen légyen, 's akárhol folyjon a' határ-per, a' villongás alatt lévő földnek leírása, jóllehet azt esküdt földmérő készítette, ott kinn a' föld színén tett próbatétel után hagyatik helyben, 's a' tanúk is ott eskettetnek meg a' bíró által.

TIZEDIK RÉSZ.

Az Időmúlta (Præscriptio).

§. 388.

Országunk törvénye szerént a' más jószágának is olly erös jussa n uraivá lészünk az időmúlta által, hogy ha elöbbeni ura elő-jönne, és megmutatná is hogy övé vólt, még sem tartoznánk neki vissza-adni, ha p. o. magvászakadt vagy hűségtelenség miatt a' Fiskusra szállott jószágokat, 's más egyéb királyi-levéllel adódni szokott jussokat 100 esztendeig, az ekklésiai jószágokat 40-ig, a' nemesieket 32-ig, a' városiakat vagy falusiakat is, de ollyanokat, mellyeket adni venni szabad, eggy esztendeig és eggy nap, minden megháborítás 's a' nélkül, hogy az elébbeni urának jussát az alatt valami módon megesmértük vólna, eggy folytában birtuk, és birjuk.

§. 389.

Az ingó javakra, adósságokra, egyszóval, a' feljebb mondattakon kivül minden más esetekre, 's akármillyen tulajdonos jussoknak, a' más jószága körül lehető haszonvételeknek megszerzésére, vagy a' kötelezteté töl, tehertől, tartozástól való megszabadúlásra nézve, minden rendü emberek között 32 esztendő kívántatik az idö-múltára.

§. 390.

A' melly jószágokat a' Fiskus magvaszakadás vagy hűségtelenség színe alatt, vagy más akármi okon igazságtalanúl elfoglalt, azokat ugyan, ellent nem állván az időmúlta, mindenkor tartozik visszaadni, 's nem szerezhet magának az idő-

múlta által sommi tulajdont; de a' mi a' perek folyamatját illeti, neki is színtúgy használ az mások ellen, mint másoknak ő ellene: p. o. ha elvesztettük a' pert, mellyet a' Fiskus ellen folytattunk, szintúgy nem vihetjük azt feljebb, 's szintúgy nem újíthatjuk meg 32 esztendők után, mint ő mi ellenünk, ha megnyertük.

§. 391.

Ellenben, ha mindjárt valaki a' magvaszakadt, vagy hűségtelenségbe esett ember ellen a' 32 esztendőket betöltötte is, de a' magvaszakadástól vagy hűségtelenségtől számlálván 100 esztendőt el nem töltött, a' Fiskus a' jószágot tőle elveszi.

§. 392.

Hogy az időmúlta által az ember a' jószágát el ne veszítse, nem mindenkor az kívántatik hogy a' törvényes esztendők eltelése előtt a' birtokost perbe idézze; hanem csak az, hogy az Ország fő Bíráji, 's azoknak Ítélő-Mesterei, Káptalan, Konvent, vagy csak a' Vármegye — a' városi jószágokra nézve pedig a' helybeli Magisztrátus előtt a' maga ellenmondását, protestátióját jelentse 's adja be, 's arról bizonyság levelet vegyen, vagy pedig a' birtokost a' jószág bitangolásától törvényes intés által tíltsa el, 's annak arra rendelt személyek által mondjon ellent. Hogy a' pénzbeli adósság el ne vesszen, arra csak az is elég, ha meg lehet bizonyítani, hogy az adós a' 32 esztendők lefolyása előtt barátságosan emlékeztetődött a' fizetésre.

§. 393.

A' ki az időmúlta ellen ezekkel a' könnyű eszközökkel nem élt, arról ollyan erősen teszi fel a' törvény azt, hogy a' maga jussáról lemondott,

hogy hallani sem akarja a' próbákat, mellyekkel meg akarná mutatni, hogy lehetetlen vólt azokkal élni; 's minthogy az ország tagjainak mindenek az országé, a' köz-jó pedig azt kívánja, hogy a' jószágok birtokai bizonytalanok, 's a' perek halhatatlanok ne légyenek: tulajdoníthatott a' törvény-adó annak a' feltételnek ollyan erőt, hogy annál fogva a' birtokosnál a' jószágot meghagyja, ezt annak mint minden elvesztés félelmén kivül lévő tulajdonának mennél nagyobb virágzásba lehető vitelére serkentse, és így a' maga jószágával nem gondolót is megbüntesse.

§. 394.

Még az ollyan birtokost sem lehet esztendei békességes birtok után meghábórítani, a' ki az általa bírt jószágot erőszakosan foglalta vala el; de ha meghábórítottuk, ő pedig azt a' meghábórítást törvénnyel meg nem bosszúlta, az időmúlta félbe szakadt, 's elöl tartozik azt kezdeni. Ha pedig akár a' feljebb írt módokon, akár magunk hatalmával már az első esztendőben is meghábórítottuk, és a' meghábórítást minden esztendőben megújítottuk, úgy az időmúlta el sem kezdődött.

§. 395.

A' 16 esztendőn alól, vagy az ellenségnél fogságban lévő személyeknek nem árt az időmúlta, 's ha az előtt, p. o. szüléi életekben, 's itthon létekben elkezdődött is, aludni mondattatik; söt ő általok osztatlan attyafiaiknak jussok is fenntartatnak. Kivétetik az alól a' zálogba adott, vagy az atyafiak közt még el nem osztott jószág is; a' zálogos tehát a' jószágot tartozik kibotsátani, ha mindjárt donátiót hozott is reája, ha-

semha megmutatja, hogy a' Fiskus jussa benne volt a' jószágban, de igazság szerént ezt is tsak a' jószág kibotsátása után teheti; szintúgy tartozik az atyafi az osztatlan jószágot, az általa bevett jövedelemmel eggyütt osztályra ereszteni, sőt a' haszonvételt és jövedelmet a' már megosztozott atyafi az időmúlta által magáévá teheti ugyan a' más atyafinak jutott, de általa elfoglalt jószágban, de a' mi az örökséget illeti, attól az se foszthatja meg osztályos attyafiát; ha tehát a' maga lineáján kihal, szintúgy az attyafiára száll az ollyan jószág, a' mit attól az osztály után elfoglalt, vagy akárhogy magáévá tett mint a' mi néki osztályba jutott. Az osztály alá tartozó jószágot követi, és így az időmúlta által el nem veszhet a' leányi-negyed, a' hajadon-jus, az özvegyi-jus, az özvegyi-pénz; mert ezek mind osztály gyanánt adatnak.

§. 396.

Nem állhat továbbá ellent az időmúlta a' köz-birtokosok' közös jövedelmeiknek hasznavételekbe behozandó jó rendnek, a' köz-határosok közt a' régi határok' helyre-állításának; annyival inkább nem árthat annak, a' ki jószágának hasznát akár jutalomért, akár ingyen adta, vagy jószágát tsak valakinek gondviselésére bízta, sem annak, a' ki másnak jótetszéséig valamelly just vagy szabadságot engedett.

§. 397.

Sok dolgok vagynak, mellyeket tenni vagy nem tenni kinek-kinek hatalmában, 's természeti és polgári szabadságában áll; p. o. bizonyos időben valakinek ajándékot adni, valakit ebédre hívni a' maga földjén építeni vagy azt pusztán hagy-

ni, a' maga vagy másokkal közös mezején marháját legeltetni vagy nem legeltetni; az illyeneket akármeddig folytatta légyen valaki, vagy akármeddig mulatta légyen el, azokból más valakinek semmi jus vagy eránta való köteleztetés nem származik, hanemha a' törvényes sürgetés után, p. o. az ajándékozó félbe-szakadott szokására vissza-tért; az építeni vagy legeltetni kezdő törvényesen eltiltatván, attól a' mihez fogott elállott 's a' t.

§. 398.

Idők is vagynak ollyanok, mellyek az időmúlta alól kivétettetnek, ú. m. az I-ső Ferdinand és János Királyok közt folyt hadakozásnak tizenhetedfél esztendei; továbbá: a' 16-dik század' végén, és a' 17-dik elején 18 esztendő; az I-ső Rákótzy György hadakozásakor 7 esztendő, a' Tököli támadása miatt 30 esztendő, a' II-dik Rákótzy Ferentzé miatt 8 esztendő.

§. 399.

Mivelhogy az időmúltára birtok kívántatik, ki mit tulajdonúl nem bírhat, annak urává az időmúltával sem lehet; p. o. a' királyi dézmaszedés jussát, a' ki nem a' Catholicus papi-rendből való, külömben nem, hanem tsak úgy mint a' papnak képviselője, a' nemesi jószágokat a' nem nemes ember külömben nem, hanem tsak anyai jusson; a' korona jószágait, jövedelmeit pedig még a' nemes ember sem bírhatja; tehát azoknak birtokában akármillyen hosszú időmúltával sem maradhat meg.

§. 400.

Azt is illettük már feljebb, hogy vagynak ollyan perek, a' mellyeket attól a' naptól fogva,

mellyen a' keresetre ok (titulus) adódott, 32 esztendők lefolyása előtt szükségesképen kezdeni kell. Illyenek p. o. az ollyan szerződések megerőtelenítésére tzélozó perek, mellyeket a' teljes idő hijjánossága miatt meg lehet, meg is kell másolni; illyen az osztály igazitás és az új osztály; illyen az, a' melly az elveszett pernek megújítására, az oppositionak 's repulsionak, 's más polgári vétkeknek büntetésére tzélozna: illyen a' tútori vagy curátori számadás, a' kártétel; illyen mind az ollyan per, mellyel azt keresi az ember, a' mi még nem vólt az övé, hanem tsak most akarja magának megszerezni; p. o. a' mellyel a' contractus vagy testamentom bétöltését kérjük (Jus ad rem); e' szerént tehát az adományos is tartozik azt 32 esztendő előtt törvénybe idézni, a' ki az ő általa nyert jószágot bírja, ahozképest, a' mint az neki ellent mondott vagy nem 's a' t.

§. 401.

Ellenben, a' ki azt kéri vissza a' mi az övé vagy eleijé vólt (tsak az időmúlta bételését akadályoztatta légyen meg az ollyan esetekben a' mellyek az alól ki nintsenek véve) azon jószágnak vissza-szerzésére 32 esztendők után is szabad neki perlekedni (jus in re).

TIZENEGGYEDIK RÉSZ.

A' Szerződésekről átaljában.

§. 402.

Hogy a' szerződésekre 's kötésekre megeggyezés kivántatik, és hogy a' tenmészettel lehetetlen

dolgokban megeggyezni haszontalan, a' törvény telenekben pedig tilalmas is, azt kiki tudhatja.

§. 403.

Kétféleképen lehet ugyan valamiben igazán és valósággal megeggyeznünk, ú m. vagy az akaratnak nyilvánsagos szókkal 's azokkal eggyetérő jelekkel való kijelentésével, vagy pedig más tselekedetünkel és magunk viselésével minden szó nélkül is, (Consensus verus, sive expressus sive tacitus); de sokszor köteleztetik az ember tsak gondolt megeggyezésnél fogva is: felteszi p. o. a' törvény, hogy kiki megeggyezik abban a' mi neki hasznos, vagy a' mi elválhatatlanúl öszve van kötve azzal, a' miben már megeggyezett. (Consensus praesumtus).

§. 404.

Ez a' gondolt megeggyezés még azokat is kötelezheti, a' kik a' felöl a' dolog felöl, mellyben megeggyezni feltevődnek, semmit sem tudtak, vagy talám még akkor nem is születtek; annyival inkább tehát másokat, ha mindjárt ollyan személyek vólnának is, a' kiket még a' valóságos, sőt világos megeggyezés sem kötelez arra, a' miből nekik károk következhetne.

§. 405.

Böven előadtuk ezen könyvnek elein, hogy a' 12 esztendőnél kissebb gyermekeknek minden a'féle szerződéseik, mellyekből valami alkalmatlanságok 's károk következhetne, eggyátaljában semmit sem érnek; hogy továbbá a' 12 esztendőt betöltött, de a' teljes időt el nem érteké is rendszerént ollyan erőtlenek, és megsemmisíthetők, kivévén t. i. a' magok keresményekről vagy annak értékéig akármijekről tett köteleztetéseket;

mellyek helyesek és erősek ugyan, de bizonyos ideig meg másolhatók, és megerőtleníthetők, valamint a' teljes idő előtt a' curátorság alól felszabadúlt férjfi, és a' teljes idő után hajadonságban maradt leány személyek által, ha mindjárt az ősi fekvő jószágoknak lett örök eladása is.

§. 406.

Söt hogy akárki is, akármillyen idejü személy is, igazán és valójában megeggyezhesssen, szükséges hogy ő tőle minden erőltetés, kénszerítés, félelem, tsalárdság és tévelyedés távol legyen, 's a' szerződés a' józan-okosságnak szabad-akaratjából származzon. Külömben, ha mindjárt pénzbeli büntetés vólna is annak meg nem tartásához ragasztva, az alsó bírák által is megsemmisítődhetik, 's félre tevődhetik, vagy pedig (ha t. i. annak semmisége nem épen szemet szúró 's kézzel tapogatható vólna) a' fő-törvényszék által megerőtlenítődhetik; (a' mit ugyan az úri vagy városi hatalom alatt lévő személyekre nézve az úriszék vagy a' városi tanáts is mind a' kettőt megtehet) legalább ha a' szerződés (a' hiba igen tsekély lévén) megállana is, a' kár megtérítődik.

§. 407.

Ha már az illyen hibás contractus bétöltetett, az lessz a' felperes, a' kinek abban kára van, 's a' kéri a' contractust vagy megerőtleníttetni, vagy megsemmisíttetni, 's a' mi az övé, magának vissza-adatni; — ha pedig még bé nem töltetett, akkor is folyamodhatik ugyan a' bíróhoz hogy elöre oldoztasson fel annak teljesítésére való köteleztetéstől, de ha a' szerződés megsemmisíthető, jobb ha megvárja hogy az ellenkező rész annak

teljesítésére őtet törvénybe idézze, akkor mint alperes, annak semmiségével mentheti magát. — Hogy pedig ebben a' matériában, mikor t. i. a' szerződés erejéről van a' kérdés, az élet-kornak 's a' jószágnak minéműségén kivül, a' szerződőnek férjfi vagy asszony nemére, lelki 's testi tehetségére, tapasztaltságára 's a' t. tartozzon a' bíró nézni, azt kiki tudhatja.

§. 408.

A' ki a' nemes vagy nemesi törvényszék alá tartozó nem-nemes emberrel valamelly contractusra lép, 's gondolja hogy az annak nem örömest fog eleget tenni: okosan tselekszik ha úgy alkuszik, hogy az abból származható per Szolgabíró előtt is kezdődhessen, ha tetszik onnan akár a' szokott gráditsokon, akár ugorva feljebb mehessen; mert külömben a' Districtuális vagy Kerületi-Táblához, melly tőle igen messze eshetik, kellene folyamodni, 's a' contractus teljesítését ott sürgetni.

TIZENKETTŐDIK RÉSZ.

A' Fekvő-jószág tseréléséről (Cambium).

§. 409.

Minden embernek szabad a' maga ő reá nézve alkalmatlan helyen lévő jószágát, ha mindjárt ősi vólna is, lakására vagy más birtokára való tekintetből még kissebbért is eltserélni, osztályos attyafiainak is tsak úgy vólna elsőségek a' tserére nézve, ha épen ollyat 's ott adhatnának, a' hol és a' millyet az idegen.

§. 410.

A' valóságos, nem tsalárd, nem tettetett tsere nem tartatik idegenítésnek, 's következésképen, ha úgy tetszett alkudni, örökös is lehet, ha mindjárt tsak magános, és nem közönséges petsét alatt és helyen ment is végre, és ha mindjárt a' tserébe kapott jószág nem vólna is a' gyermekeknek ollyan kezekre mint a' tserélő attyoknak vólt.

§. 411.

Onnan hogy eggyik rész a' jószágot pénzel is tóldotta, nem következik hogy a' tsere tettetett, ha pedig következne (minthogy talán több pénz adódott mint jószág) ekkor igen használ ha a' contractus közönséges helyen bémutattatott; mert ha meg nem áll mint tsere, megállhat mint hasznos vagy épen szükségből történt örök eladás; söt könnyebben megállhat mintha tsupán pénzen adódott vólna el a' jószág. Az a' haszna is lehet ha a' tsere közönséges helyen béíródik, hogyha a' tserébe vett jószág a' jusnak gyengesége miatt el talál veszni, könnyebben vissza lehet azt kapni a' mit az ember tserébe adott, ha az alatt elidegenittetett, 's más kézre került. — Ha valaki a' maga keresményét tserélte el kevés jószágért és sok pénzért, akkor tettetett tsere nints, azt tehette vele a' mit akart.

§. 412.

Ha az adománybeli jószág nem ideig való, hanem örökös tserébe, kivált kevesebbért, és nem olly hasznosért adatik, hogy a' Fiskus annak a' tserélőnek magvaszakadta vagy hűségtelensége miatt a' ki többet adott mint kapott, a' tserét el ne ronthassa, az általadatott jószágot vissza ne kívánhassa, hanem tartozzon azzal megelégedni

a' mit annál talált, a' királyi-jóváhagyás elmúlhatatlanúl szükséges.

§. 413.

Hogyha az örökös tsere-levélben le nem mondottak a' felek a'hoz a' jószághoz való jussokról, a' mellyet adtak, vagy másképen szóllván, belé nem tették azt hogy lemondanak, úgy, ha eggyiknek magvaszakad, a' másik ha tetszik vissza kívánhatja azt a' mit adott, ha mindjárt királyi jóváhagyás járúlt is hozzá; de ennek erejével meg nem tarthatja azt a' mit kapott vala, söt inkább (hanemha az abban lappangó királyi-just is mellesleg megnyerte vólna) tartozik azt a' fiscusnak engedni; mert ekkor úgy gondoltatnak a' felek, mintha soha se tserélték vólna el, vagy még életekben vissza-tserélték vólna a' jószágot; a' királyi-jóváhagyás tehát az életben maradottnak semmit sem használ: mert nem is az ő kedvéért adatott, hanem annak a' kedvéért a' kinek magvaszakadt, mert az kapott vólt több jószágot 's jobbat mint adott, 's neki lett vólna szükséges a' consensus, ha ő talált vólna életben maradni, hogy a' Fiskus vissza ne vehesse tőle a' mit kapott, 's el ne ronthassa a' tserét. Mások azt tanítják, hogy ingyen veszi vissza a' jószágot, 's mind a' kettő az övé marad.

§. 414.

Ha mind a' két tserélt jószágban királyi-jus lappangott, és a' jóváhagyás mellett az is adatott, úgy mindeniknek a' Fiscus az örököse (ha mindjárt fenn-tartották is magoknak a' jószághoz való jussokat) valamint annak is, a' ki igaz adományos jószágot adott ollyanért, a' mellyben királyi-jus lappangott; nem tsak vissza nem kíván-

hatja tehát a' másik azt a' mit adott, de még azt is elveszi töle a' Fiscus a' mit kapott, valamint a' magvaszakadt tserélő vissza vehette vólna.

§. 415.

A' tserélt jószág eggyik a' másik természetét követi: ha tehát valaki férjfi-ágat illető jószágot adott, az is azt fogja illetni a' mit kapott ('s így megfordítva); de ha pénzt is adott azon felül, abból az ő halála után a' leányokat ki kell fizetni.

§. 416.

Azt is úgy gondolja a' törvény mint tserét, midőn az atyafiak vagy testamentom szerént vagy a' nélkül is úgy osztoznak, hogy semmit sem tekintenek arra, hogy némellyik jószág tsak férjfi, a' másik pedig leány-ágat is illet, eggyik ösi másik nem ösi.

§. 417.

Ebben az esetben megeshetik, sőt meg kell neki esni, hogy az osztozók maradékainál, a' Donátio szerént a' férjfi-ágat illető jószág vagy egészen, vagy részént, mind a' két ágat, a' leány-ágat illető tsak a' férjfi-ágat illesse: megeshetik továbbá, hogy a' mivel az atya eggyik fijának a' századoktól fogva bírt ösi-jószágból többet testált mint a' mi azt abból törvényesen illethette vólna, arról az a' fiú mint maga keresményéről testamentomot tehessen: ellenben a' másik a' kinek az ösi helyett maga keresményét rendelte, 's a' ki azzal megelégedett, azzal a' hatalommal ne bírjon.

TIZENHARMADIK RÉSZ.

Az Adásról, Vevésről.

§. 418.

Ennek a' szerződésnek változhatatlan mivólta (Essentia) eggy oldalról pénzt, még pedig meghatározott mennyiségú pénzt, más óldalról adható 's vehető jószágot teszen fel. — Változható természete pedig azt kívánja, hogy a' pénz tüstént fizettessen, a' jószág tüstént által-adattasson; külömben vége az alkunak, hanemha más alku is járúl hozzá a' felől, mikor fizessen az egygyik, a' másik mikor adja által a' jószágot, vagy, hanemha ~~mind a' ketten~~ jobbnak tartják az alku mellett maradni, 's a' pénzt vagy jószágot perrel keresni.

§. 419.

Ha ez a' szerződés minden feltétel és megegygyezés felfüggesztése nélkül lett meg valamelly meghatározott jószág felől, ha mindjárt az, minek előtte által-adódna történetből elveszne is, és ha mindjárt felpénz nem adódott is: mindazáltal, ha az által-adás nem az eladón múlt, a' kár a' vevőjé, tartozik fizetni, mert ő vólt már az ura a' jószágnak: ha azt nyereséggel el lehetett vólna adni, övé lett vólna a' nyereség is, és így a' kárt is tartozik szenyvedni: ezt parantsolja a' természet' törvénye, 's azt a' mi törvényünk másképen rendelhette vólna szintúgy mint p. o. a' Burkus törvény, de nem tselekedte.

§. 420.

De ha a' megeggyezés függöben maradt, és

ha még valami vólt hátra, akár ollyan a' mit a' dolog természete hoz magával, mint p. o. a' mérés, számlálás, kóstolás, betsülés, akár ollyan a' mi a' felek' világos akaratjától függött, és az alatt a' jószág elvész, a' kár az eladójé, valamint akkor is, a' midőn jóllehet bizonyos áron, de meg nem határozott, és ki nem mutatott marha adódott el, p. o. eggy ló a' ménesből, 's ha a' kimutatás előtt eggy ló el találna veszni, nem mondhatja az eladó a' vevőnek, hogy fizessen, mert a' veszett el a' mellyet neki akart adni. Ez is a' természet törvényéből foly, ezt a' mi törvényünk nem változtatta, nem is változtathatta.

§. 421.

Akkor is az eladójé a' kár, ha az eladott jószágnak titkos nyavalyája, vagy hibája vólt, mellyet külömben a' dologhoz értő vevő (emtor) észre nem vehetett. Ha a' hiba észrevehető vólt, a' kár a' vevőjé, hanemha megbizonyíthatja azt, hogy ő a' maga a'beli tudatlanságát megvallotta, 's magát az eladónak lelkére bízta, e' pedig a' hibát ki nem jelentette.

§. 422.

Ha a' közönséges vásárokban esik is az alku, és ha a' fizetés vagy az általadás elhalasztódik is, akár adódott felpénz akár nem: a' vevő mindazáltal, ámbár másutt óltsóbban vehetne is, a' pénzt megfizetni, az eladó a' jószágot másnak el nem adni tartozik. — Ha pedig eladná, tartozna azt fizetni, a' mennyivel a' vevő másutt drágábban venne.

§. 423.

De minthogy az emberek a' vásárban perlekedni nem érkeznek, 's kitsiny kárral keveset gon-

dolnak 's a' bajt kerülik: megelégszik az eladó azzal hogy a' felpénzt megtartja, a' vevő pedig azzal, ha neki a' vásárbíró azt kétszeresen visszaadatja.

§. 424.

Azomban bizonyos az, hogy ha a' vevő az általa igazán megalkudt 's megvett, de ismét másnak eladott jószághoz ragaszkodik inkább mint vagy más ollyan formához, 's azzal eggyet-érőhöz vagy a' kár pótolásához: tökéletes jussal kívánhatja a' pénznek ajánlása vagy bírói kézhez való letétele mellett, hogy az utóbbi eladás megsemmisítődjön, és a' jószág neki adódjon. Valamint az eladónak is van jussa hogy az eladott jószágot bírói kézhez adja, 's az árát perrel keresse.

§. 425.

A' ki a' fekvő akár nemesi, akár más ősi jószágot, mellyet valósággal bír, ha csak zálogba is, annyival inkább pedig (utólsó szükségén kivül) örökösen el akarja adni, tartozik először is a' maga netalán vele megosztozott, vagy teljes idejű 's magokat magok erejével tápláló gyermekeit, férjhez-ment leányait, azután közelebb és távolabb lévő osztályos attyafiait, utóljára pedig akár ősi akár maga által keresett légyen a' jószág, azokat az idegeneket a' kik azt valamelly szerződés erejével kívánhatják, törvényesen megkínálni 's megtudakozni, tetszik é nekik a' jószágot a' mással elalkudt áron megvenni vagy nem? külömben az elő-számlált személyek az elsőség jussán a' jószágot magokhoz válthatják.

§. 426.

Ha sokan vagynak a' kiket meg kellene kínálni, — az alkunak 's annak feltételeinek a'

Vármegye köz-gyülésén lejendő kihirdetése, mindnyájoknak megintése helyett szolgál, elannyira, hogy ha (legalább a' közelébb lakókra nézve) 15 nap alatt senki közzülök pénzel nem forgolódik, a' jószágot annak a' ki megalkudta által lehet adni.

teljes idejü fiaknak

§. 427.

Az elő-számláltattakon kivül az atyai hatalom alatt lévő ~~gyermekeknek~~, ezek után pedig, akármilyen légyen a' jószág, a' szomszédoknak van elsőségek annak megvételére: de (hanemha valamelly városban más szokás vólna) nem szükség megkínálni őket, hanem magok tartoznak a' magok jussaira vígyázni.

§. 428.

Az ugyan-azon ízben vagy grádusban álló atyafiak között, és a' szomszédok közt, annak van elsősége a' ki hamarébb járt.

§. 429.

A' nemesi jószágoknak örökös eladása, a' Király, az udvari Cancellária, a' Palatinus, az Ország Bírája, a' Bán, a' Personális, az Ítélő-Mester, a' Káptalan, Konvent vagy ezek küldöttjei elött megyen végbe. Ezen személyek vagy helyek közzül t. i. valamellyik elött az eladó vagy személyesen, vagy meghatalmazottja által megjelenvén, 's mint ma szokás, a' már az elött írásba foglalt eggyezést bémutatván, az ő elötte felolvastatik, 's minekutánna az abban foglalt eladást maga akaratjának lenni vallja, azon levél a' levelés-tárba bétevődik, 's onnan a' mikor kívántatik, annak foglalatja a' nagy petsét alatt kiadódik (Fassio perennalis).

§. 430.

A' városi fundusok örökös eladását, a' Tanáts vagy más arra rendeltetett városi tisztség előtt kell bevallani. Az úri hatalom alatt lévő fundusoknak eladására pedig, ha mindjárt adni venni szabad is azokat, a' helység bíráji előtt lett bévalláson kivül, az uraság megerösítése is többnyire megkívántatik.

§. 431.

A' melly eladás nem az előbeszéllt helyen és módon esett meg, az eladót kötelezi, de annak maradékaira nézve csak zálog marad.

§. 432.

Ezt tudván a' ravasz eladó, megtsinálja 's aláírja ugyan a' Contractust, fel is veszi a' jószág árát, de el nem megy a' nevezett helyekre a' bévallás végett; vagy nem kell tehát az ollyan gyanús embernek előre fizetni, vagy ugyanazon levélben igen erös pénzbeli vinculummal kell a' bizonyos napok alatt lejendő bévallásra, vagy ha maga nem mehetne, a' Plenipotentiárius tételre szorítani.

§. 433.

Ha pedig attól lehet tartani, hogy hamarébb meghal az eladó, mint sem a' bévallás megeshetne, azt kell belé tenni a' levélbe, hogy ha akármelly okon bé nem vallódna, 32 esztendős és szabad épületü zálog légyen. Mert külömben is inkább veszi az okos ember a' vesztegetőnek ösi nemes jószágát zálogba mint örökösen.

§. 434.

Mivelhogy az ösi, (kivált adománybeli) javakról tett szükségtelen vagy haszontalan örökvallást, a' vallónak (Fatens) halála után, annak

egyenes líneán lévő maradékai, ha pedig azok is kifogytak, osztályos attyafiai, a' Királyi-Tábla által könnyen elronthatják, és a' jószágot, ha mindjárt annak eladását a' Király jóváhagyta is, a' vallomásostól (vevő, Fasssionarius) pénzen vissza-válthatják, ha a' 32 esztendőt minden ellenmondás nélkül el nem töltötte; de a' zálogos esztendők eltelését tartoznak elvárni.

§. 435.

Ha az eladó belé tette a' levélbe azt, hogy a' jószághoz semmi just fel nem tart magának, és a' vevő familiája előbb kihal mint az övé: testálhatta az utólsó a' jószágot a' kinek tetszett, 's akárki is bírhatja mind addig, míg az eladó familiája fenn áll; de ha nem testálta is: még sem megyen arra vissza a' ki adta, hanem a' Fiskusra száll, a' ki is hasonlóképen adhatja azt a' kinek akarja; hogyha pedig a' vevő királyi jóváhagyást nyert, már akkor az utólsó el nem testálhatja a' jószágot, hanem a' Fiskusnak kéntelen azt hagyni; — mert azért mondott le a' Király mikor az örökvallást jóváhagyta, arról a' jussáról, a' melly az eladónak előbb történhető magva-szakadásából, vagy hűségtelenségéből ő reája szálló vala, hogy a' vevő is mondjon le a' testálás jussáról, arra az esetre, ha az ő familiája halna ki előbb mint az eladójé, a' melly eset minthogy hihetőbb 's lehetőbb, nyer a' Fiskus, ha az ollyan örökvallásra consensust ád, mellyet ollyan ember tett, a' kinek sok osztályos attyafiai vagynak.

§. 436.

Ha pedig az eladó (vagy valló) feltartotta magának a' jószághoz való jussát, az az, nem tette belé azt hogy a'hoz semmi just fel nem tart,

akár járúlt az örök-valláshoz királyi jóváhagyás, akár nem, az elébb kihaló vallomásosnak (vagy vevönek) maradékai közzül a' legutólsó testálhatta a' jószágot az azon fekvö pénznek értékéig annak, a' kinek tetszett, 's attól tartozik osztán az eladó kiváltani. Hogyha pedig testamentom nem tétetett, a' jószág az eladóra vissza-megy, a' rajta fekvö pénz pedig a' Fiskusé lessz. Az illyen örök-eladás tehát abban az esetben, ha a' vevö hal ki hamarébb, záloggá válik, 's a' jószág az eladó maradékai által, azon a' summa pénzen, mellyet az felvett, akárkitöl kiváltódik (valamint az adományos-jószág is csak az adományosnak adatott örökül, 's annak kihalása vagy hüségtelensége után pedig, akárkinél találtatik, csak zálogban van, 's a' Fiskus megkeresi). Mások azt tanítják, hogy ingyen kell az ollyan jószágnak az eladóra vissza-menni.

TIZENNEGYEDIK RÉSZ.

A' Zálogról, és a' Hüséges-szólgálat' jutalmáról.

§. 437.

Az adósság fizetése vagy a' kár megtérítése' nagyobb bizonyossága fejében zálogba adódott ingó javaknak ugyan épen úgy tulajdonosa maradt a' ki azt által-adta, mintha valósággal ö nála maradt vólna a' leköteleztetett jószág, és így, ha történetböl elvesz, a' kár is az övé, fizetni is tartozik; ha mindazáltal a' köz-megeggyezés, vagy a' törvény által meghatározott idö alatt, a' hol

pedig az nintsen, a' törvényes megintéstől számlálandó 15 nap alatt ki nem váltódik, el lehet azt adni, 's a' mivel az adósságnál többet érne, vissza kell a' zálogba adónak fizetni, hanemha úgy eggyeztek, vagy a' törvény (p. o. a' márhák által tett kár fejébe hagyott zálogról) azt rendelte, hogy ha ki nem váltódik, oda vesszen.

§. 438.

Arra hogy valaki a' nála zálogban lévő ingó javaknak hasznát vehesse, különös megeggyezése kívántatik a' zálogba adónak; a' ki pedig 2, 3, vagy több darab akármi névvel nevezendő marhát ád zálogba bizonyos summa pénzért, ha mindjárt ennek sokkal nagyobb részét le akarná is tenni, részenként semmit vissza nem kívánhat.

§. 439.

A' fekvő jószágok' zálogba adása nem igazi zálog, hanem inkább ideig óráig való adás-vevés, melly is sokféle feltételek alatt szokott esni p. o. többnyire bizonyos számú esztendők kötelezteteik; de a' mellyek 32 esztendőt meg nem haladhatnak. Néha egész és határ nélkül való hatalom adatik az építésre, néha tsak a' szükséges, vagy tsak a' haszonhajtó épület engedtetik meg, néha az is tsak bizonyos summáig.

§. 440.

Ha a' kötött esztendők vagy eltelnek, vagy végek felé közelgetnek, sokszor új szerződésre lépnek a' felek egymással, t. i. vagy a' zálogba adó vagy az ő maradékai, az eredeti summán felül újra pénzt vesznek fel a' jószágra (Auctio), ekkor ismét kötelezhetnek attól a' naptól (nem pedig a' netalán hátralévő esztendők eltelésétől) számlálván 32 esztendőket.

§. 441.

A' kiváltáskor osztán mind az eredeti, mind a' felül adott summákat fizetni kell a' zálogosnak, a' javításoknak, és a' megengedtetett épületeknek bets szerént való árával; de ámbár semmi emlékezet nintsen is a' zálogos-levelben az építésről, a' szükséges épületeknek árát fizetni kell, nem pedig azokét, a' mellyek a' pompára, ésékességre tartoznak, mellyeket mindazáltal a' zálogos magával elvihet, ha a' tulajdonos kára nélkül megeshetik. Ellenben, az ő neki által-adatott de a' vissza-váltáskor elpusztúlt állapotban találtatott erdőknek, szőllőknek, épületeknek ára az ő neki fizeténdő summából kihúzattatik.

§. 442.

Ha p. o. a' nemesi Cúria vagy városi telek, vagy (kivált szabad) szőllő tíz ezer forinton adatott zálogba, az épület pedig vagy szőlő-tőke nyóltz ezeret ért 's elpusztúlt, csak két ezer forinton váltják ki a' fundust; ha az épület, vagy a' szőllő-tőke a' kiváltáskor ezeret ér, három ezeren; ha épen nyóltz ezeret, akkor tíz ezeren, ha tíz ezeret ér, tizenkét ezeren 's a' t.

§. 443.

Ha ollyan feltételek és kötések vagynak a' zálogos-levélben, mellyek miatt a' kiváltás a' zálogba adó által keresett jószágra nézve lehetetlen, az ösire nézve pedig nagyon nehéz és alkalmatlan lenne: nem lehet az alsó bírák előtt zálogos pert indítani a' nemes jószágra nézve, hanem a' Királyi-Táblán kell az ollyan terhes feltételeknek megerötlenítését és a' zálog megítélését kérni.

§. 444.

Külömben az igazi zálogos per, nem a' Kirá-

lyi-Táblára, hanem a' zálogos summa mennyiségéhez képest, a' Vármegyebeli Bíróság alá, hogyha pedig két, vagy több Vármegyékben fekvö jószágok adattak eggy bizonyos summáért, 's nem tudatik (mert nints kitéve) mellyik mennyiben van? a' Districtuális Tábla alá tartozik.

§. 445.

De ha a' zálog kétseges, és tartani lehet tőle hogy privilégiumra (adomány-levélre) lessz szükség; vagy próbálható ugyan, de a' zálogosok is adomány-levelekkel álhatnak elő, jobb a' Királyi-Táblán kezdeni a' zálogos pert.

§. 446.

Az ollyan esetben pedig elmúlhatatlanúl ott kell, mikor az eggy summában öszve-köttetett több rendbeli jószágoknak csak némelly részét akarják kiváltani; mert azt, a' nyilván ugyan talám ki nem írt, de alattomos feltételt szükség megerötleniteni, hogy a' mint egyszerre adattak a' jószágok zálogba, úgy egyszerre váltassanak ki; azonkivül magyarázatra is van szükség, hogy t. i. mennyi esik az eggyátaljában tétetett summából eggyik vagy másik darab jószágra? e' pedig a' nemesi jószágokra nézve mind a' kettő Királyi-Tábla dolga.

§. 447.

Az ösi jószággal meg nem kínált atyafi, az örökösen eladott jószágért a' Királyi-Tábla, a' zálogert pedig a' zálognak bírája elött az elsöbbség jussán perlekedhetik, melly per elkezdödvén, nem bátorságos auctióval terhelni a' jószágot; az ollyan pénzt a' zálogos el fogja veszteni. Ha a' felperes atyafi a' pert megnyeri, ö fogja osztán vagy örökösen vagy zálogba bírni a' jószágot,

's ő ellene kell az eladó' egyenes maradékainak, vagy ha azok kihalnának, a' többi attyafiainak, az ok nélkül és helytelenül tett örök-vallás megerőtlenítésére, vagy pedig az esztendők lefolyása után a' zálog kiváltására pert indítani; de ha a' per folyta alatt az alperes a' jószágot a' zálogba adónak vissza-botsátja, semmivé lessz a' felperesnek az elsőség jussán indíttatott pere, ha mindjárt a' jószág az elébbi zálogosnak árendába vissza-adódott is.

§. 448.

Ha a' zálogos az egész zálogos summával törvényesen megkínáltatván, azt helyes ok nélkül 15 nap alatt fel nem veszi, és a' jószágot a' tulajdonosnak ki nem botsátja: pénzét elvesztvén, ingyen fogja azt kibotsátani; sőt ha az ellene indítandó pert tsalárd mesterséggel törvénytelenül húzza vonja, meg annyi summába fog büntettetni.

§. 449.

Tsak az ollyan zálogost szoktuk a' jószágon fekvő eredeti 's ráadásbeli neki megmutatandó egész summával megkínálni, a' ki felől tsalhatatlanúl tudjuk, hogy semmi javítása nintsen azon, mert ha van, igen kétséges dolog, tartozik é ő azt megengedni hogy betsültessen, mind addig, míg törvénybe idéztetvén, a' jószág a' Felperesnek oda nem ítéltetik; de a' bizonyos, hogy annak ára felől alkuba botsátkozni nem köteles. Az is bizonyos, hogy a' bíró a' nála letétetett pénznek ingyen gondját viselni 15 napnál tovább nem tartozik, hanem annak huszad részét magának megtartja; ha tehát perre kél a' dolog, és a' zálogos a' pénz fel nem vételének 's a' jószág' ki nem bo-

tsátásának helyes okát adja, ha mindjárt a' jószágot kibotsátani tartozik is, egészen ki kell őtet fizetni, ekkor tehát a' kárt a' megintető tulajdonos valja; a' ki külömben igen örömest, és könnyen engedheti az 5 procentet a' bírónak ha ingyen kapja vissza a' jószágot.

§. 450.

Gyakrabban ugyan, de nem elmúlhatalanúl, eleibe botsáttatik a' zálogos pernek, a' kissebb summával való megintés, melly által a' Vármegyebeli Bíróságra tarozó zálogokra nézve t. i. 3, a' Districtuális Táblára tartozókra nézve pedig 6 forintal, mint valamelly felpénzel megkináltatik, és a' jószágon fekvő pénzének, 's minden visszakívánható javításainak felszámlálására 's elömutatására (Liquidatio) nógattatik, 's azoknak fizetése felöl bizonyossá tétetik a' zálogos.

§. 451.

De ha mindjárt ez a' megkínálás, mint többnyire szokott, nem tsupa papiroson vagy szóban maradna, hanem mint illik, a' pénz Szolgabíró és Esküdt által valójában elömutatódna is: hanemha mindazáltal a' zálogos, az ellene indítandó zálogos-pert tsalárdúl húzná vonná, ennek is igen keves, söt úgy szóllván semmi egyéb sikere nintsen annál, hogy netalán a' megintés után lejendő épületeknek vissza-fizetése kétséges lehetne.

§. 452.

Mikor okosan és jó lélekkel köttetik a' zálog, az eggyezés felöl készült két egyenlő levelek, költsönösen alá-írva, a' felek között által-tserélődnek, vagy a' zálogos, a' neki adatott eredeti levélnek mássát, azzal megeggyezönek lenni maga

keze írásával megesmérvén, által-adja a' zálogba adónak; könnyű lessz ostán a' tulajdonosnak, vagy annak a' kinek a' jószág kiváltására hatalom adatik (Cessionarius) az illyen levéllel azt megbizonyítani, hogy a' jószág zálogba adatott.

§. 453.

Szinte azon szerént, mikor okosan vevődik 's jó lélekkel adódik a' ráadás-pénz (Auctio) valamint a' zálogos nyugtató-levelet kíván az általa adatott pénzről (hogy idővel a' kiváltáskor pénzét vissza-kívánhassa) úgy a' tulajdonos contra-quietantiát ellen-nyugtató levelet kívánhat a' zálogostól, mellyben esmérje meg hogy ő zálogba bírja a' jószágot, és rá auctiót adott. Az illyen ellen-nyugtató is elég a' zálog megmutatásra, mind addig, míg az alperes meg nem mutatja, hogy nem tartozott volna auctiót adni.

§. 454.

Továbbá, a' zálogba adó megbetsülteti az épületeket, erdőket, szőllőket, és ha nem egész, vagy legalább nem fél, vagy harmad vagy negyedrész helységet 's pusztát, hanem tsak részjószágot ád zálogba: — a' telkeket, darab-földeket megszámláltatja, felméreti, felíratja, mennyiségeket, számokat, szomszédságokat, fekvéseket feljegyezteti; különben nehéz, sőt sok idő múlva, talám lehetetlen is lessz megbizonyítani, mi, hol, és mennyi adódott zálogba? és a' zálogos, ha ugyan ezen helységben más jusson is bír vagy szerez valamit, könnyen öszve-szánthatja, zavarhatja a' magájával, vagy más akárki jussán bírt földekkel, és így elsikkaszthatja a' felperestől vett földeket.

§. 455.

Az illyen zálogostól, ámbár igen sokat irtott vagy fogott is fel a' közös földből a' határban, semmit sem lehet azon fogott földekből zálogos perrel nyerni, köszönje meg az ember ha a' magájéból valamit vissza-kap, a' többit proportionális perrel keresheti, a' belső telkei száma szerént; mert ezek nem könnyen sikkadhatnak el, 's ha a' zálogos-levélben ki nem vólt is téve a' számok, a' régi osztály-levelekből többnyire kivilágosodnak.

§. 456.

Minthogy az ember azt előre nem tudhatja, mitsodás állapotban lessz a' jószág a' kiváltáskor, és hogy mellyik rész fogja hasznát venni, ha a' betsülni valók a' zálogosítás idejekor megbetsültettek, 's mellyik vallja kárát ha az meg nem esett: igen jól tselekeszi a' zálogba-vevő, ha a' zálogba-adó által elmulasztatott betset megtéteti, söt ha mindjárt az megbetsülteti is az épületet vagy szőllőt, még is lehet valami, a' mit a' zálogba-vevőnek jó lessz megbetsültetni: p. o. hány napszámba kerül a' mi a' kaszállón vagy körülte irtani való van? mert külömben könnyen elvész az irtásra fordítandó pénze.

§. 457.

Ha az alperes, nem az első zálogba-vevőtől származott, és jeleit mutatja annak hogy a' felperestől előadatott zálogos-contractus tsak papiroson maradt, az az, hogy az abban megneveztetett zálogba-vevő nem ment birtokába a' jószágnak, vagy hogy azon zálogos-contractus mellett már egyszer kiváltódott a' jószág: akkor nem tsak azt tartozik a' felperes mutogatni, hogy a'

zálogos eggyezés beteljesíttetett, hanem azt is, miképen ment a' jószág az első zálogba-vevőtől kezdve kézről kézre a' mostani birtokosig.

§. 458.

De akár maradéka a' mostani birtokos alperes a' zálogos-levélben megnevezett vevőnek akár nem, ha ő a' zálogtól eláll, és a' zálogba-adónak jussától külömböző jushoz ragaszkodik, p. o. elő-adja, hogy ő, nem bízván a' zálogba-adónak jussához, mással alkudott 's végzett a' jószág eránt, vagy hogy ő a' maga örökségét vette zálogba, vagy tsak régibb-zálogot mutat, mellyel az ő eleji, vagy a' kivel újra alkudott, adták vala ugyan azon jószágot zálogba: ekkor hanemha adomány-levelet mutat elő, kevésre fog a' felperes menni, és sokkal kevesebbre mintha az alperesek a' zálogosítás után Donátiót hoztak vólna a' jószágra; mert igazság szerént ezek tartoznának a' zálogot kibotsátani és adományi jussokat birtokon kivül keresni.

§. 459.

Az adósság, a' pénzbeli büntetés, a' kártétel miatt bíró ítélete mellett elvétetett és a' felperesnek adatott fekvő jószágok is zálogban vagynak, és a' nemesieket akár mikor ki lehet váltani; de a' városiakat tsak eggy esztendő és eggy nap alatt; a' honnan némelly Városokban elmegyen ugyan az exequens bíró a' fundusra, 's által adja azt a' felperesnek, de meghagyja az alperes kezénél olly móddal, hogy ha esztendő alatt az ítéletben foglalt summát, 's annak esztendei interesét le nem teszi, és így a' fundust vagy házat ki nem váltja, takarodjon.

§. 460.

Akár csupán csak hűséges szolgálatja tekintetéből, akár egyszersmind pénzéért is, akár kiválthatólag, akár örökösen adódott légyen is valakinek a' jószág, hijába ostromolja azt a' maradék, ha a' szolgálat valójában megtétetett (Inscriptio pro fidelibus servitiis).

§. 461.

Némellyek azt állítják, hogy ha a' jutalom a' szolgálathoz képest rendkivül nagy, kissebbítheti azt a' bíró; holott talán lehetetlen is a' jutalmazón kivül másnak megítélni, millyen szüksége lett légyen néki a' megjutalmaztatottra. — Az ideig való Inscriptio, azon kivül, hogy 52 esztendőn túl is, p. o. a' megjutalmaztatottnak haláláig mehet, egyébképen úgy gondoltatik mint zálog.

§. 462.

Sőt az örökös is, ha mindjárt Királyi jóváhagyás járúlt is hozzá, a' jutalmazó által kiváltható záloggá válik, ha a' jutalmazott hal elébb ki, vagy ha hűségtelenségbe esik. Ha tehát ezen az okon a' jószágot valaki felkérné, azt tartozna megbizonyítani, hogy a' jutalmazó is erőtelen jussal bírta azt, mivel a' Király jussa abban lappangott és az a' királyi jóváhagyás mellett a' jutalmazottnak adatott.

TIZENÖTÖDIK RÉSZ.

A' Béres- és Ingyen-haszonról (Locatio Conductio. Commodatum).

§. 463.

Akár ingyen, akár köz-megeggyezéssel alkudott bérért adódjon az ollyan javaknak haszonvétele, a' mellyek a' velek való élés által el nem fogynak (res non fungibiles), nem más hasonló javakat, hanem ugyan azonokat kell visszaadni: mert azonoknak tulajdonosa mindenkor az adó marad: — ha tehát nem szántszándékkal rontattak el, vagy nem szembetűnő gondatlanság miatt, hanem történetből vesznek el; a' kár, ha másképen nem alkudtak, a' szoros igazság szerént az övé lessz; de a' háládatosság és az egyenesség azt kívánja, hogy megtérítődjön annak, a' ki ingyen adta a' maga jószágának haszonvételét (Commodans), a' melly ha ő nála maradt vólna, a' történetnek ki nem lett vólna téve: annyival inkább tehát, ha a' másik részt legkissebb gondatlansággal is lehet vádolni; mert az ollyan jószágnak minden ember jobban tartozik gondját viselni mint a' magájénak, vagy mint annak a' miért fizet.

§. 464.

Ha mindjárt a' bérelő (Conductor, arendator) valamelly szerentsétlen (de nem ollyan szokatlan történet, mint p. o. a' pestis vagy ellenség beütése) miatt nem vehette is hasznát a' jószágnak, még is tartozik az alkudott bért fizetni.

§. 465.

Mikor a' fekvö-jószággal gazdasági készüle-tet, épületet, marhát (fundum instructum) adnak bérbe, ha mind elvész is, a' kár nem a' bérbe adójé, hanem a' bérelöjé; ugyan annyit, 's ugyan abban az állapotban kell tehát vissza-adni, vagy pedig a' bérelés alkalmatosságával lett beátsübeli árrát fizetni; mert azok úgy nézetnek, mint a' fekvö jószágnak részei.

§. 466.

Minthogy a' ki árendába adja a' fekvö-jószágot (locans), azt azért tselekszi, mert vagy restell gazdálkodni, vagy nem tud, vagy nem érkezik, vagy egéssége nem engedi, a' ki pedig árendába veszi, a' maga személyes tehetségéhez 's szorgalmatosságához bízik; mind a' két rész maradékai pedig, 's nevezetesen az árendásnak özvegye 's árvái épen ellenkezö állapotban lehetnek: azt tartom, hogy ha az eggyezö felek közzül, valamelylyik a' szegödött esztendök eltelése elött meghal, annak maradékai az árendától elállhatnak, úgy mindazonáltal, hogy ha a' bérbe-adó maradékai akarnának attól elállani, meg tartozzanak térítení az árendásnak azt a' költségét, mellyet jövendöbeli haszon reménysége alatt fordított a' jószág javítására, az árendásnak maradékai pedig ha ök akarnak elállani, azt ne kívánhassák.

§. 467.

A' természet törvényéböl foly, hogyha az árendás, a' szerzödés feltételeinek eleget nem teszen, ki lehet ötet vetni a' jószágból; valamint az is, hogy ha mindjárt a' bérbe-adó eladja is másnak a' bérbe-adott jószágot, a' vevö ki nem vetheti a' bérelöt, míg az alkudott idö el nem

múlik; mert maga a' bérbe-adó sem vethetné ki. A' mi törvényünk az elsöt megerösítette, a' másodikat meg nem változtatta.

§. 468.

Külömben sem találunk a' haszon-bérlésröl törvényeinkben semmit egyebet annál, hogy a' Földes-úrnak (néha a' Fiskusnak) a' Király-dézmát, a' köz-birtokosoknak a' kortsmát kiárendálni, mások felett elsösége vagyon; mert hogy az osztatlan atyafi a' maga részét attyafiai felett idegennek nem adhatja, az alkalmasint a' józanokosságbó' foly; — de a' megosztozott atyafi jószágának mások felett lejendö kibérelésére semmi jussa nints az atyafinak, hanemha a' serzödés tsak névvel haszon-bérlés, valójában pedig zálog volna, p. o. az alkudott esztendei bérnek capitálisát vagy egészen, vagy sokkal nagyobb részént is, elöre felvenné a' bérbe-adó a' bérelötöl, és akkorára ígérné annak vissza-fizetését, a' midön a' jószágot vissza akarná kezéhez venni.

§. 469.

Nem tsak jószágot, hanem munkát, fáradságot, gondviselést is lehet bérbe adni 's fogadni, a' melly szerzödés egésszen külömbözik attól, melly szerént valaki a' maga munkáját, fáradságát, gondoskodását ingyen kötelezi, p. o. hogy a' nála letett ingó jószágnak gondját viselje; ki is ha azt vissza-adni nem akarná, néha ugyan a' jószág vissza-adásán kivül tsak a' kárt és költséget fizeti, néha pedig két annyit ád vissza, söt néha jó hírének 's nevének elvesztésére is büntettetik (Depositarius).

§. 470.

A' gondviselés alá vett jószágnak nem szabad

hasznát venni, ha tehát ezt a' letévő megengedte, vagy ingyen hasznú szerződéssé (commodatum) vagy költsönné válik, a' szerént a' mint a' jószág a' haszonvétel által elemésztődik 's költődik vagy nem.

TIZENHATODIK RÉSZ.

Az Adósságról.

§. 471.

Adóssá lehet az ember ha hitelbe veszen, ha ajándékot ígér, fundál (p. o. Ekklésiára, Oskolára) ha azzal fizettet magának a' ki neki nem tartozik; ha számadó; de legtöbbször az adósság ollyan jószágnak általvételéből származik, mellyet számlálni, mérni, fontolni szoktak, 's helyette más ugyan azon neműt (ex eodem genere) kell vissza-adni, minthogy annak haszonvétele elköltésből, az az, elemésztésből áll, 's azért neveztetik azoknak általadása 's vevése a' mi nyelvünkön Költsönnek, akár adódik valami a' haszonvételért, akár nem, 's akár légyen az ingyenvaló, igazi mutuum, akár nem ingyen (Contractus fœnebris). Illyenek p. o. a' bor, gabona, széna, pénz 's a' t.

§. 472.

Ezeknek haszonvétele az elemésztésből 's elköltésből áll; elemészteni pedig valamelly jószágot csak annak szabad a' ki annak ura, és így a' költsön vett jószágnak (in specie) ura lett a' költsön-vevő; ha tehát történetből elvész, a' kár nem

a' költsön-adóé, hanem a' költsön-vevőjé; 's mint hogy ő minden esetre fizetni tartozik: a' haszon-vétel' árát nem bízta a' törvény a' felek megeggyezésére, hanem azt 100 forinttól hatra határozta.

§. 473.

Mennyinél több árendát vagy bért ne kívánhasson valaki a' lováért, szekeréért, földjéért, házáért, abba a' törvényhozó nem avatkozott belé; nem tsak azért hogy az ollyan jószágok nem olly egyforma hasznúak mint a' pénz; hanem azért is, mert ha azok törénetből elvesznek, a' bérlő nem tartozik, p. o. más lovat, szekeret, házat 's a' t. adni; és így megengedődött úgy adni bérbe, a' hogy a' felek megeggyezhetnek. hogy a' kinek vész, annak használjon. Ezért szabados dolog a' házat, mellyet ezer forinton megvettem, akár tettem még le az árát, akár nem, ugyan azon embernek is a' kitől vettem száz forint esztendei árendára kiadni, mert ha megég, az én károm, tartozom az árát megadni. De a' költsönre nézve egésszen másképen van a' dolog; e' körűl tehet a' törvényhozó határozást ha akar, bízhatja alkura is, ha a' politikával megeggyezőbbnek gondolja, mint II-dik József Császár gondolta vala.

§. 474.

Ha valaki a' költsön adott pénzért akárminémű szín alatt, ha mindjárt ajándékképen is, vagy enni valókban, 100-tól hatnál többet veszen, nem tsak hogy azt vissza-fizeti, hanem az egész tőke- vagy mag-pénzét is elveszti, mellynek két harmada a' Fiskusé, eggy harmada pedig azé lessz, a' ki feladta, és próbákat is nyújtott a' Fiskusnak. — A' ki pedig nagyobb summát köteleztetett magá-

nak mint sem adott, a' feljebb írt büntetésen felül vagy pénzbeli büntetésre vagy árestomra, ha pedig nem nemes, testi büntetésre is ítéltethetik ha meg lehet próbálni; de arra az adósnak esküvése nem elég.

§. 475.

Ezen büntetéseknek nintsen ugyan helye akkor ha valaki az adósával több munkát dolgoztatott, vagy több termesztményeket vett 100 forint interes fejébe, mint sem a' mennyi 6 forintot érne; de ha az adós az a'féle kötelezéseit teljesíteni nem akarná, a' költsön-adó pedig azért őtet perbe idézné, még a' nemesek közt is könnyen félre-tenné és megsemmisítené azokat a' bíró, ha azoknak igaz folyó ára a' törvényes interest sokkal meghaladná, annyival inkább félre-tenné tehát, söt az által adott földnek jövedelmét is vissza-fizettetné, ha, mint a' törvény mondja, az adó-fizető ember panaszolkodna.

§. 476.

Azt sem fogja a' törvény, a' ki a' kötelezőlevélbe világosan kiírt alku szerént, két áron adott a' pénz kérő, szorúlt vagy vesztegető embernek termesztményeket, bort, búzát, gyapjút 's a't. hitelbe, ha mindjárt az, ugyan azon jószágot, folyó árán félannyiért adta is el; hanemha bizonyos az, hogy úgy alkudott vele, hogy tartozzon neki kész pénzért óltsóbban vissza-adni.

§. 477.

Némellyek, tudván azt hogy a' természet törvénye szerént az interes nagysága az alkutól függ, és hogy az akármillyen nagy légyen, irgalmatlan lehet, de nem igazságtalan (iniquum, immorale, sed non injustum), abban a' veszedelmes véleke-

désben vagynak, hogy szabad 6 procentnél többet venni, csak meg ne tudják. Ezek nem gondolják azt meg hogy a' mint a' könyv elején mondottuk, a' törvény-adónak van jussa a' köz-jóért az embereknek természeti szabadságát megszorítani, az erköltsi köteleztetést kénszerítő köteleztetéssé változtatni, és hogy az ország törvénye a' lelkiesméretben is, és az Isten széke előtt is kötelez; minthogy az Istennek a' józanokosság által kijelentetett parantsolatja az, hogy az emberek országos társaságba álljanak, 's következésképen, annak a' köz-jóért hozott törvényét megtartsák.

§. 478.

Mások úgy okoskodnak, hogy szabad az embernek a' maga pénzének hasznával osztozni, és így szabad a' költsön-vevőtől tíz, húsz procentet is venni. Ezek a' költsönt a' társasági-szerződéssel öszve-zavarják. Igen is, szabad az embernek a' maga pénze hasznával osztozni, a' mellyet nem költsön, hanem köz-kereskedésre adott 's a' szerentsére bízott, és a' melly az övé maradt; mert akkor a' kár is az övé; ha ezer forinton ezer forint lessz a' nyereség, lehetett úgy alkudni, hogy az övé legyen 800 forint, a' többi pedig fáradságáért a' másiké; mert ha az 1000 forint történetből egésszen elveszett vólna, az is az ő kára vólna. — Hijába folyamodna tehát ő a' társa ellen a' capitálisáért bíróhoz, ha az kivilágosodna, hogy ő 6 procentnél többet kötelezett magának a' reménylhető nyereségből; mert az ő pénze veszett el, de a' költsön-adott pénz (in specie) nem a' költsönadó pénze, ha szerentsétlenség miatt elvész is az, nem az övé veszett el; ő megkívánja, meg is kívánhatja a' magáét (ex eodem genere).

§. 479.

Az adósság, mellynek nagysága meghatároztatott 's elesmértetett, világos (liquidum) adósságnak neveztetik; a' melly pedig még betstől, költsönös számolástól, 's akármelly meghatározástól függ, nem világos (illiquidum). Mikor az interesről, kamatról van szó, mindenkor világos adósságot értünk.

§. 480.

Ennek is tsak úgy foly az intérese, ha

1.) Világosan meg lehet próbálni, hogy köteleztetett.

2.) Ha nem köteleztetett ugyan, de elmúlt az idő, mellyben le kellett vólna fizetni; attól az időtől fog folyni.

3.) Ha sem nem ígértetett az interes, sem a' fizetés napja meg nem vólt határozva, a' törvényes megintés után folyni fog.

4.) Ha a' törvényes intés sem ment végbe, úgy tsak az adósnak törvénybe idéztetésétől fogva foly.

§. 481.

Az adósság-per, a' nemesi törvényszék alá tartozó személyek ellen a' summának nagyságához képest, mint alább elő fogjuk adni, kezdődik vagy a' Vármegyebeli Bíró előtt, vagy a' Districtuális Tábla előtt. Kezdi pedig vagy maga a' költsön-adó, vagy annak örököse, vagy az, a' kinek az a' jus által-adatott vagy testáltatott, a' költsönöző, 's annak maradékai, örökösei, ha pedig azoknál elegedendő fundus nintsen, annak hagyományosa (legatarius) ellen; eggy-szóval azok által, 's azok ellen kezdődik ez a' per, a' kik

a' költsönadónak 's vevőnek jussaiba 's kötelezte-téseibe léptek.

§. 482.

Ha a' magyar ember arra kötelezte magát, hogy Urunk' örökös ez vagy amaz külső Tartományában fog fizetni, annyival inkább ha az azok közzül valamellyikben lévő pénzváltó törvényszék alá (Judicium Cambiale) tartozó kereskedőkkel alkudott, még annál is inkább pedig, ha magát az odavaló törvényszéknek alája vetette; ezekben az esetekben ugyan azon törvényszék eleibe idéztethetik, a' pedig úgy esik meg, hogy a' külföldi Bíró' idéző-levelét a' Magyar Cancellária küldi által a' Magyar Országi Bírónak, a' ki alá az adós tartozik, ollyan parantsolattal, hogy azt az adósnak adassa meg; az ítélet is így küldődik által végrehajtás végett, 's nem is szabad ennek más egyéb okokért ellene állani, hanem tsak úgy, ha a' személy, vagy jószág körül valamelly tévelyedés forogna fenn. Ellenben, a' hitelező is tartozik a' végrehajtó Bíró előtt a' felől teljes bizonyosságot nyújtani, hogy arra az esetre eleget fog tenni, ha az országbeli törvényszékek előtt az adósságnak semmisége megmutattatik, p. o. hogy azt nem teljes idökorú személy tsinálta.

§. 483.

Az ollyan levéllel, mellyet az adós neve aláírásával egészen maga írt, tökéletesen próbáltatik az adósság; hanemha az Alperes a' pénznek kiszámláltatását tagadván, azt a' maga próbáival, ha meg nem tzáfolja is, legalább kétségessé; és így vagy a' további próbákat, vagy az egyik

vagy másik fél által letejéndö esküvést szükségessé teszi.

§. 484.

Az ollyan levél semmit sem ér, a' mellyre az alperes a' maga nevénél egyebet nem írt (Chartabian a, Alba) vagy talán azt is más írta, ö pedig csak keresztet tett alá; hanemha tanúk vóltak jelen és azok rá esküsznek, vagy pedig más valami módon meg lehet bizonyítani, hogy a' pénz valósággal az alperesnek kiszámlálódott, vagy az adósság ö általa valami módon elesmértetett.

§. 485.

Az Álbára tehát, hogy az adósságot lehessen vele próbálni, az kívántatik, hogy az adós a' maga nevén kivül, a' helyet, napot, hónapöt, esztendöt (Datum), a' felvett pénznek számát, ugyan azon pennával és tentával írta légyen, akár kivül, akár belöl, akár alól, akár felül; söt a' törvény azt is kívánja, hogy a' hitelezönek nevét is maga írta légyen a' költsönözö.

§. 486.

Illyen formán kellene tehát az Álbát vagy Chartabiancát írni: Eggy darab papirosra, az allya felé, rá írja az adós a' maga nevét, öszvehajtogatja, a' hátára írja ezeket: intereses és szabadválasztású kötelezö-levél 1000 az az, ezer forintokról N. N. Úr részire. Pesten, Januárius elsö napján 1821.

§. 487.

Az illyen Álba, a' mi annak próbáló erejét illeti, semmivel sem vólna alábbvaló az ollyan kötelezö-levelnél, mellyet az adós egésszen és akármillyen hosszan maga írt; közönségesen így szokták írni: a' közepére a' papirosnak írja az

adós a' datumot; valamivel alább eggyik szélire a' summát, a' másikra a' maga nevét, a' hitelező neve elmarad, a' pedig hiba.

§. 488.

Mit írhat vagy írathat osztán a' hitelező az ollyan levélre a' datum vagy a' subscriptio felibe? és lessz é haszna ha az interest a' szabad-választást oda írja, vagy pedig a' költsönözőnek valamelly bizonyos jószágát ennek híre nélkül lekötelezi, megfoszthatja é ez által az adóst attól a' jussától, melly szerént ő nevezhet fundust ha pénzt nem adhat? az, kétséges. Közönségesen azt tartják, hogy a' ki magáról Álbát adott, minden törvényes Conditióknak alája vetette magát a' szerént, a' mint a' hitelezőnek tetszik; de ezen vélekedésnek, legalább az interesre nézve, a' főtörvényszék' ítélete ellene mond.

§. 489.

Ha az alperes az írást magáénak lenni tagadná; a' felperesnek nem kis bajt, magának pedig nagy veszedelmet szerezhetne; mert ha valami módon a' Bíró azt (p. o. egyéb írásaival lehető öszvehasonlításból, vagy más környülállásokból) az ő írásának lenni ítélné, méltán criminális per alá eshetne.

§. 490.

Mikor az adós interest fizet, arról nyugtató levelet (Quietantiat) veszen, a' hitelező pedig (kivált annak számadója, a' ki az interest bévette), az adóstól ellen-nyugtatót (Contraquietantia, antapocha) kíván; mellyben esmérje meg, mennyi interest vagy kamatot fizetett; az illyen ellen-nyugtatóval meg lehet próbálni az adósságot; a'

költsönöző tartozik megmutatni, hogy már a' mag-pénzt is megfizette.

§. 491.

Midőn az ollyan adós ellen, a' ki vagy a' maga szája vallása, vagy a' Magistrátus ítéle e szerént, hitelezőinek eleget nem tehet, eggy bizonyos, a' Felsőség által tétetett's országszerte kihirdettetett napra, a' hitelezők és más ollyanok, a' kiknek rajta valami keresetek lehet, öszve-jönnek, ő pedig minden vagyonát esküvés alatt felfedezte, 's elő adta; legelőször azoknak adatnak ki jószágaik, vagy magok állatjában, vagy eggyetéröleg, a' kik valamelly tulajdont bizonyíthatnak. Illyenek az adósnak haszonvételre, bérbe vagy árúlás végett adatott, vagy csak nála letétetett, 's gondviselése alá bízatott portekák, a' feleség hozománya (Allatura) 's a' t.

§. 492.

Azutan fizettetnek a' privilégiált tartozások, úgymint a' köz-adó, az uraságot illető taxa, a' törvény által rendelt özvegyi-pénz, az adóst gyógyított orvosok fáradsága, temetési költségek, orvosságok ára, tselédeinek utólsó esztendőbeli bérek, 's azoknak fizetések a' kik az adósnak megbukása után az ő jószágát felírták, rendbe szedtek, továbbá a' ki annak gondját viselte (Curator massæ) azt azok ellen, a' kik mint hitelezők, úgy állottak elő a' perben, vagy akármi szín alatt a' jószágból részesülni kívántak, oltalmazta (Curator Litis). Ha ezeket mind ki nem lehet fizetni, a' köz-adót 's más közönséges terheket kivévén, mindeniknek veszteni kell igaz szer szerént.

§. 493.

Ezek után jönnek azok a' hitelezők, a' kik

annak a' Vármegyének, királyi vagy szabad Városnak, Districtusnak jegyző-könyvébe vagynak írva, a' mellyben 's melly alatt a' megbukott adósnak valami jószága van, ollyan rendel a' mellyel be vagynak írva (Intabulati), ha mindjárt a' legelső az egész jószágot elviszi, és a' másodiknak semmi se marad is.

§. 494.

Azok között, a' kik ugyan azon időben intabuláltattak, az lessz az első a' ki elébb adta a' pénzt az adósnak. — Ha eggyik hitelező a' Vármegye gyűlése első napján, a' másik az utólsó napján íratott is be, mind a' ketten úgy tartatnak, mintha egyszersmind írattak volna be. — Némelly Vármegyék abban a' vélekedésben vagynak, hogy tsak a' köz-gyűlésen kell és szabad intabulálni, és hogy a' rész-gyűlésen történt beírásnak ereje attól a' naptól kezdődik mellyen a' közgyűlésen felolvastatik; mert azt mondják, ott több ember van jelen mint a' rész-gyűlésen vagy a' törvényszéken; holott nem mindennek a' gyűlésben kell és lehet azt megtudni, mi intabuláltatott mi nem az ellen az ember ellen, a' ki pénzt kér tőle költsön, bátorságos é neki adni vagy nem? hanem az Árchivumból. A' törvény tsak annyit mond: In Comitatu.

§. 495.

Ha senki sints beírva, akkor is azt nézik ki adta legrégebben a' pénzt a' megbukott adósnak? mellyik legrégibb adósság? Ide tartozik az alkudott özvegyi pénz is ha bé nints írva.

§. 496.

Azon hitelezők közt pedig, a' kik közt elsőség nintsen, p. o. a' kik ugyan azon eggy időben

vagy tsak számlálták, vagy számlálták is, intabuláltatták is a' pénzt, a' fundus, mellyből mindnyájokat ki nem lehet elégíteni, kinek-kinek keresete mennyiségéhez képest elosztatik; hanemha valamellyik közzülök a' maga keresetét már az elött perrel magának megítéltette, és így a' külömben vele egyenlő hitelezők felett valami elsőséget szerzett, ámbár azt az ítéletet még végre nem hajthatta légyen is. Ha valami maradna, azoké lenne a' kik hitelbe adott de nem intabulált bólti portékák árat (Auszugalistae), vagy kárnak megtérítését, vagy pedig utóljára nekiek ajándékúl ígért vagy testált valamit kérnek.

§. 497.

Minthogy az ollyan jószág, a' mellyet az adós jóllehet nem kész fizetésért (a' mint a' dolog természete hozná magával) hanem tsak hitelbe vett meg, de a' mellynek által-adása a' fizetéstől vagy más valamimódon nem függesztetett fel, akárhol légyen, valósággal az övé: az eladó azt sem meg nem tarthatja, sem vissza nem kívánhatja, ő neki tsak az árához van jussa, ha a' hitelezés rendihez képest a' sor rá kerül és jut valmi; mert ha az a'féle valósággal eladott jószág történetből elveszett vólna, nem mondaná az eladó hogy az ő kára, hanem az árát méltán kérhetné.

§. 498.

A' hitelezők között egyedül tsak a' beíratás, vagy a' pénz számlálás idejétől függ az elsőség; jóllehet tehát az adós valakinek vagy mindenét átaljában, vagy a' hitelezőnek választása szerént; vagy pedig kinevezve valamelly jószágát lekötötte (specialis hypotheca); az ollyan kötés nem a' többi hitelezőket, nem is azokat a' kik az adós-

nak akármelly jószágát megvették, hanem tsak egyedül az adóst kötelezik.

§. 499.

Hogyha tehát valaki a' hitelezőnek név szerént lekötött, de nem intabulált jószágát meg akarná venni, azt törvényesen el kellene attól tiltani; ha még is megvenné, ő rá szállana az adósság; valamint akkor is, ha a' kötelező-levélben kinevezett intabulált jószágot vette meg, ha el nem tiltatott is annak megvevésétől.

§. 500.

A' szabad-választás (optionalis hypotheca) nem szerez bizonyosságot a' pénz elveszése ellen, hanem tsak felteszi azt hogy van; nem tselekszi azt hogy legyen mibe válogatni, hanem tsak felteszi azt hogy lessz; egyedül tsak az a' haszna, hogy az adós, a' ki jószággal bővölködik, alkalmatlan és kelletlen fundust ne tukmáljon a' hitelezőre, 's ha intabuláltatik sem lessz nagyobb ereje a' kötelező-levélnek, sem más hitelezőkre, sem azokra nézve a' kik az adóstól jószágot vettek, mint az ollyannak, a' mellyből a' jószág lekötés egésszen kimaradt, vagy a' mellyben az adós átaljában mindenét lekötötte (generalis hypotheca) mellyküllömben is minden adósság tsinálásakor természet szerént értetődik, akár van róla szó akár nints.

§. 501.

Ámbár a' későbbi hitelezők az adós jószágát Bíró hatalmával magoknak által-adatták: az a' hitelező mindazáltal, a' kinek vagy a' béiratásból, vagy a' régibb számlálásból elsősége van, és már az adósnál fundus nintsen, — a' jószágból éket kivetheti (ex prælatione); tsak hogy ebben

az esetben nem mindenkor vólna elég régibb dátumú kötelező-levelet mutatni (mert a' papirosra mindent lehet írni); hanem a' pénz-számlálást, vagy valutát kellene próbálni, hogy t. i. mitsoda pénz vagy pénzt érő, 's mennyi adatott hitelbe, és mikor? de ha mindenképen egyenlő hitelezők közzűl lépett be valamellyik az adós jószágába, a' többinek az ellen semmi elsőségi keresete nints, sőt azt se kívánhatják tőle, hogy nekiek is juttasson valamit.

§. 502.

Az ollyan kötelező a' kinek az adós javaiból, minthogy azokat vagy a' nálánál elsőbb, vagy a' vele eggy idejű hitelező előle elvette, semmi sem jutott, valamint szintén az ollyan is, a' kinek azért nem lehet eleget tenni, mert az adós mindenét eladta (a' minthogy ha bizonyos kinevezett jószág lekötve, és egyszersmind vagy intabulálva, vagy az azt megvenni akaró törvényesen eltiltva nem vólt, talán el is adhatta) egyebet nem tehet, hanem tsak azt, hogy azokat idézze törvénybe, a' a' kik az adósnak jószágába, vagy alku szerént való, vagy bírói zálog által léptek bé, még pedig későbben mint sem az ő pénzét felvette.

§. 503.

Ha kivilágosodik az, hogy az a' jószág tiszta jövedelmet többet hoz be, mint a' már rajta fekvő Capitálisnak interese, úgy a' birtokos tartozik fizetni azért, a' kinek a' jószágát bírja, és a' ki már senkinek sem fizethet, 's mikor osztán a' jószágot kiváltják tőle, akkor azt is vissza-kívánja (ex superfluitate Fundi).

§. 504.

Ha az ember a' jószág betsülésével bajoskod-

ni nem akar, az egész summát, a' mellyben a' zálogos bírja a' jószágot, Bíró által a' házához küldi, arra szorítván őtet, hogy vagy vegye fel azt és botsássa által a' jószágot, vagy fizesse azt, a' mivel a' jószág tulajdonosa az intőnek tartozik (ad Superinscriptionem). A' városi jószágokra nézve ezen két móddal tsak esztendő alatt lehet élni, az executiótól számlálván.

§. 505.

Ha valaki ollyannak ád költsön a' kinek mindene zálogban van, annak a' birtokosok ellen semmi keresete nem lehet, hanemha a' kiváltás jussát által adatta magának (Cessio), annak is tsak az által-engedő életében veheti hasznát; mert annak halálával az által-adatott jus is elenyészik, újra kell néki a' meghóltnak maradékaival alkudozni; külömben a' pénze is oda vész, ha azokra az attyokról semmi sem maradt.

§. 506.

A' Kezes (Fidejussor) tsak akkor tartozik, ha az adóson semmit sem lehet venni, 's így külömbözik attól a' ki az adósságot egésszen magára vette (Expromissor), már ekkor az elöbbeni adós nem tartozik, hanemha ollyan személy vette vólna magára az adósságot, a' kinek a' kissebb idejüség miatt nem vólt jussa arra hogy magát kötelezhesse, azt a' fogyatkozást pedig a' hitelező nem tudta; ellenben az ollyan személy helyett is tartozik mind a' kezes, mind a' ki annak tartozását magára vette, jóllehet őtet magát nem fogja a' törvény.

§. 507.

Akármillyen rendben karban lévő ember légyen a' kezes, ugyan azon bíró eleibe lehet őtet

idézni és megítéltetni, a' melly előtt az adós áll; de ha arra a' perre nem idéztetett, azomban az adós javaiból a' felperes keresete ki nem telik, már akkor a' maga bírája alá tartozik.

§. 508.

Ha az adósok vagy kezesek sokan vagynak, akár fizethet mindenik akár nem, ki-ki közzülök tsak a' maga részét fizeti, hanemha egymásért is (in solidum) kötelezték vólna magokat; így egygyen is meg lehetne venni az egész adósságot; ő keresse a' többit.

§. 509.

A' ki az adósságot nem fizetheti (így van a' dolog a' kárral és pénzbeli büntetéssel is) ha a' felperes a' kereset-levelében kérte, szolgaságra ítéltetik 's a' hitelezőnek által-adatik; de 15 nap múlva ell kell azt botsátani, megesketvén, hogy a' mit koldúl vagy keres, annak bizonyos részét béadja; mellyet ha nem tselekedett, elfogattatik, 's igazi szolga lessz.

§. 510.

A' ki pedig annyira elmerült az adósságba, hogy hitelezőit öszve kellett hívatni, és azoknak eleget nem tehet, ha a' maga hibája 's vesztegetése nem pedig szerentsétlen történetek miatt bukott meg, ha költött hamis szín alatt tsinált adósságot, továbbá, ha vagyonát eltitkolta, 's mikor már érzette hogy megbukott, a' későbbi némelly hitelezőknek fizetett, vagy újabb adósságokat tsinált: úgy büntettetik mint tolvaj, és a' ki nem elégített hitelezőknek örökre köteles marad. Azok is büntetéstől félhetnek, a' kik az ő tsalárdságának reszesei vóltak, p. o. vagyonának elrejtésére segítették, 's mikor már megbukása bi-

zonyos vólt 's a' bíró által elesmértetett, a' régibb hitelezők kárával magoknak fizettetiek vele.

§. 511.

A' ki okosan akarja pénzét költsön adni, azon kivül hogy már akkor arról gondolkodjon mikép en lehessen idővel (a' mint feljebb mondottuk) próbálni az adosságot:

1.) Ollyan embernek adjon, a' kinél van mi-ből fizetni.

2.) Az adósnak valami de bizonyos jószágát (specialis hypotheca) magának nevezet szerént kösse le.

3.) A' kötelező-levelet vigye a' Vármegye gyűlésére, vagy adja be a' szabad városi Magistrátusnak', 's ott olvastassa fel 's írattassa be. Még akkor sem késő, 's nem szükségtelen azt tselekedni, mikor már megnyerte az ember a' pert, de még az ítéletet végre nem hajtatta; mert ha azon idő-közben más intabuláltatná magát, a' nyert per semmit sem használna, 's ha végrehajtódna is az ítélet, az executiót megelőzött intabulátio erejével elvenné más a' jószágot. Tsak akkor késő az intabulatio, mikor már az adós nyilván megbukott, vagy másnak eladta a' jószágát, vagy a' mije vólt, azt más hitelezőknek által-adta a' bíró.

4.) Ha az intabulatio meg nem esett, bíró által el kell tiltani azt, a' ki a' név szerént lekötött jószágot meg akarná venni.

5.) Hogy semmi esetben ne tartozzon pénzéért perlekedni, a' lekötelezett jószágot adassa által magának zálogba bírák előtt, 's adja vissza az adósnak árendába, hogy az interest árenda

név alatt fizesse, mellyet ha az elmulatna, maga hatalmával is vissza foglalhatja a' jószágot.

6.) Ha azért van a' pénz veszedelemben, mert bizonyos idő van téve a' fizetésre, 's azért nem lehet az adóst perbe idézni, 's azomban félő hogy az alatt a' jószágot elvesztegeti: vétesse sequestrumba annak javait a' Magistrátus által; a' mi tsak úgy is megeshetik, hogy a' Magistrátus kihirdetteti a' Vármegyében vagy a' Városban, hogy senki, pénze elvesztése alatt, attól semmit meg ne vegyen.

§. 512.

Hogy az intabulátio a' hitelezők közt specialis hypotheca nélkül is elsőséget ád a' bizonyos; ád é vagy nem azok felett is, kik későbben pénzt adtak költsön az adósnak, de az után attól valami fundust által-vévén, magoknak eleget tétettek? vagy (a' mi eggyre megy) azok felett a' kiknek az adós a' jószágát apródonként eladta, 's az árát elemésztette? Kivetheti é ezeket az intabulált hitelező, a' kinek speciális hypotheca név szerént nem vólt kötelezve? nem titkolhatom el hogy én előttem nem világos. Példát nem tudok rá. Némellyek azt mondják, hogy kivetheti; de próbáúl ollyan Decisiót citálnak, melly szerént speciális hypothéca vólt kötelezve; arról nints kétség. Másutt hozzá teszik: cumprimis ex immobilibus; tehát nem láttatnak lehetetlennek tartani, hogy etiam ex mobilibus; mellyekről külömben azt mondják, hogy azokat eladhatta az adós szabadon, mert az Intabulátio után is ura maradt 's a' t. Holott a' fekvőnek is a' maradt, 's az intabulátio pedig szintén úgy illeti az ingó mint a' fekvő jószágokat; tapasztaljuk is,

hogy szintúgy az intabulált hitelezőknek adja a' bíró azokat más nem intabulált hitelezők felett, mint a' fekvőket; és így ebből a' következne, hogy ha a' fekvő jószágot elveheti az intabulált hitelező azoktól a' kik azt megvették, elveheti az ingó jószágot is; úgyde ebből képtelenségek következnének (p. o. hogy a' ki az adós kalmártól az intabulátio után posztót vett, ismét tartozzon fizetni az intabulált hitelezőnek ha a' kalmár megbukik 's a' t.

§. 513.

Mai időben a' meghatározott napon lejendő fizetés elmulasztásáért pénzbeli büntetés is tevődik; sőt arra az esetre is vinculumot kötnek, ha az adós az első vagy második törvényen hozandó ítélet végrehajtásának akadályt tenne; így osztán a' dolog hamar végbe-megy, de pénz még sints, ha tsak kótyavetye is nem vólt kötelezve; némelly Városokban kötelezés nélkül is a'hoz látnak.

TIZENHETEDIK RÉSZ.

A' Per-osztó Eggyezésről (Transactio).

§. 514.

Ha a' barátságos eggyezéssel (amica compositio) a' pernek eleje nem vétetett is, azután is lemondhat a' felperes a' maga keresetéről, vagy részént vagy egészen (Cessio litis), vagy pedig a' pernek bizonytalan kimenetele miatt osztozhatik az ellen-féllel a' peres jószágon (Transactio).

§. 515.

Mikor fekvő jószágról van a' per, ha mindjárt az eggyik fél nem a' per alatt lévő jószágból kap is valamit, hanem a' helyett vagy más jószágot vagy pénzt, ez is transactio ugyan, de nagyon külömbözik az igazi per-osztástól; mert ha eggyik fél ollyan más jószágért engedte a' másik félnek az egész peres jószágot, a' melly idővel gyenge lábon állani tapasztaltatna, és a' mellyet eggy harmadik töle elnyerne, magában felbomlana az eggyezés, a' pert tovább lehetne folytatni. Ha pedig pénzért mondott le a' maga jussáról, nem lehetetlen hogy ez a' szerződés, mint helyes okokon vagy szükségből lett eladás, még akkor is megálhasson, mikor, mint Transactio, valami okon megbukna.

§. 516.

Az ollyan igazi per-osztást, mellyet azok, kik fekvő jószág felett perlekednek, magok vagy meghatalmazottjaik által tulajdon magok (nem pedig osztatlan attyafiaik) részekről, annak idejében tettek, és ha a' per a' Királyi-Táblán folyt, ugyan oda, ha pedig más bíró előtt folyt, az ország nagy Bírájinak, vagy Káptalannak, Konventnek, bémutattak, felette nehéz, vagy inkább tsaknem lehetetlen a' maradéknak elrontani.

§. 517.

Annak idejében mondám, mert egyedülvaló oka és legfőbb ereje a' Transactionak a' per kétséges kimenetele; de mikor van ez? azt még senki sem tudja; mert a' legfőbb Bírák közzül némellyek azt tartják, hogy már tsak a' Leváta is (mellyel a' per elkezdődik) elég arra, hogy a' per kétséges kimenetelűnek tartasson, és a' Trans-

actio erős légyen; azomban a' végső sententia után (mikor már eggyik Rész egésszen megnyerte a' pert) sem tartják késönek transigálni; mert még sokféle módokon megváltozhat az elébbeni sententia; az alsó Bírák előtt folyt perben, Apellátával, Novummal; a' Királyi-Táblán kezdődött de rövid perekben, két Prohibitával, Apellátával, Novummal; a' hosszúkban pedig, a' mondattakon kivül, még Repulsióval is, mint ezeket alább bövebben elő fogjuk beszélleni.

§. 518.

Ide járúl az is, hogy a' per-folyásnak ugyan azon szakasszában is nem minden per ugyan azon állapotban van; mert p. o. a' zálogos-per, vagy a' melly a' jószágnak az adományos-levél erejével lejéndő vissza-szerzésére kezdődött (Juris Processus), az Actorátus kérdésben, vagy meg van nyerve, vagy elveszett; de az örök-vallás megerőtelenítésére indíttatott perben ha az Actorátusa megállíttatott is, semmit sem nyert még a' felperes. Mi légyen az Actorátus, alább meg fogjuk mondani.

§. 519.

Mint egyéb szerződés, úgy a' Transactio is elromlik ha tsalárdság járúlt hozzá, vagy a' Tútor végzett ollyan perben, a' mellyben nyerhete vala; sőt akárki légyen az a' ki transigált, ha a' maradék megmutatja azt, hogy kezénél ollyan levelek vóltak, mellyekkel tsalhatatlanúl megnyerhette vólna a' pert, lehet reménysége az egyegyezés elrontásához. A' későbben talált levelek semmit sem használnak. De ha elromlik is a' per-osztó eggyezés, meglehet hogy az által a' felperes tsak azt nyeri, hogy vissza-adván azt, a'

mit az eleji mint felperesek kaptak, azt a' pert folytathatja, a' mellyben azok megeggyeztek; az is meglehet hogy ha a' pénzért lett transactio a' bíró által megerötelenítödik, az alperes azzal óltalmazza magát, hogy annak mint örökös eladásnak (fassio perennalis) meg kell állani, minthogy rá is szorúltak vólt 's a't.

§. 520.

A' ki a' Fiscussal kötött transactio mellett megmarad a' jószágban, donátiót kérjen rá; külömben, más felkéri a' jószágot a' Királytól, és ha megmutatja hogy a' Fiscus megnyerhette vólna a' jószágot ha akarta vólna, vagy levelei lettek vólna, bizonyosan magáévá teszi, visszafizetvén a' pénzt mellyet a' Fiscus felvett. Söt ha két privatus ember transigál is egymással, még is jó királyi Consensust kérni; külömben ha idövel kihal vagy hüségtelenségbe esik valamellyik, és a' Fiscus megmutatja, hogy a' jószág erös jusson illette azt, vissza-adván az életben maradt félnek a' mit adott vagy fizetett, elveszi a' jószágot, vagy másnak adja.

Eddig szóllottunk a' Szerzödésekböl származott jussokról; már a' magános polgári vétkekröl (de Deliciis privatis civilibus).

delictis

TIZENNYÓLTZADIK RÉSZ.

A' Hatalmaskodásról.

§. 521.

Hatalmaskodásnak mondatik az a' tselekedet, mellyel valaki a' maga igazi vagy képzelt jussait

kívánván óltalmazni vagy vissza-szerezni, abban hibázott, hogy a' maga bíróságának határát általhágta, úgy és akkor élt azzal, a' hogy és a' midőn nem szabad vala azzal élni; más környülállásokban, az ő tette, vagy tsupa kártétel, vagy pedig nem polgári vétek, nem pénzbeli büntetésre intézett magános keresetet, hanem testi büntetésre, tömlötzre, vagy épen halálra tzélozó 's közönséges vádat érdemlő bün, ragadozás, fosztás, tolvajság, gyilkosság vólna.

§. 522.

A' magános polgári és a' közönségés criminális bünök között, még két rendbeli vétkek találtatnak, ú. m. a' közönséges polgári vétkek, p. o. uzsora, hamis font, 's a' t. mellyekért a' pénzbeli büntetést a' Fiskus kéri, és azok a' vétkek, mellyek a' törvényben ugyan elő nem fordúlnak, de mivel a' társasági jó rendel ellenkeznek, politicus vétkeknek neveztetnek, 's hova tovább mindég szaporodnak, és a' Fiscus vádjára többnyire árestommal büntettetnek.

§. 523.

A' hatalmaskodó is, a' megsértődöttnek keresetén felül, a' köz tsendesség megháborításáért, 's azért hogy nagyobb zendülést 's lármát tsinált mint szükséges vala, sokszor Fiskális vád alá esik; sőt nem tsak az a' ki mást megtámad, és a' maga igaz jussát keresi, hanem a' mint tapasztaltam az is, a' ki a' megtámadónak sok fegyveres emberekkel 's puskázással állott ellent, ha külömben vólt is jussa annak ellene állani; — a' mint hogy annak vádja 's a' violentia büntetése alól későbben fel is óldoztatott; mivel a' felperes az

erdőhöz, mellyből kiveretteteett, just vagy usust nem mutathatott vala.

§. 524.

A' pedig épen szokássá vált, hogy nem tsak az ember-ölésért, hanem a' kegyetlen verésért is, jóllehet eredetét polgári vétekből vette, az az: valamelly jusnak óltalma vagy vissza-szerzése tzéljából 's alkalmatosságával történt légyen is: a' megöletett ember gyermekeinek, özvegyének, szüleinek keresete helyett (ámbár az is halálos büntetést húzhatna maga után) közönséges fiscális vád és per indíttasson.

§. 525.

Nagyobb hatalmaskodást követ a' régi törvény szerént: a' ki minden igaz ok nélkül, 1.) a' nemes embert megsebesíti, vagy megveri; 2.) letartóztatja, vagy leárestálja; 3.) megöli; 4.) nemesi birtokát jövedelmével, és hozzá tartozókkal (Possesionem, mint a' törvény mondja, ejusque utilitates et appertinentias), nem pedig annak tsak némelly részét, p. o. eggy darab földjét vagy rétjét, elfoglalja; 5.) a' nemes házat, Curiát megtámadja. Ezeket Quinque Cásusoknak látok neveztetni némelly Erdélyben kijött újabb magyar könyvekben is.

§. 526.

Az újabb törvény szerént pedig: a' ki az Ország nagy Bírájit, ú. m. a' Palatinust, as ország Bíráját, a' Bánt, a' Tárnok-mestert, a' Personálist, 's azoknak képviselőit, Ítélőmestereit; továbbá: a' Septemvirális, a' Királyi és Districtuális Táblák, és Vármegyék Bíráit, a' Káptalan vagy Konventbeli személyeket, a' Király, a' Palatinus, a' Bán által a' Statutiónak végbevitelére rendelt embere-

ket, az Ország Báróit, a' Fő-Ispánokat, a' királyi magyar Kamara Tanátsosait, a' királyi Fiskust, a' midőn hívatalos dolgaikban törvényesen forgolódnak, letartóztatja, megsebesíti, megveri.

§. 527.

Továbbá a' ki a' Király vagy Palatinus által adatott bátorság-levelet (Salvus Conductus) meg sérti. (Az illyen levél az ollyan vádoltatott embereknek a' kiket a' Törvény szerént meg lehetne 's kellene is fogni, a' végre adattatik, hogy szabadságokban hagyattassanak 's úgy halgattassanak ki; vagy pedig az ígértetik benne valakinek hogy bántódás nélkül vissza-botsáttatik oda a' honnan hívattatik).

§. 528.

Ugyan azon vétekbe esik, a' ki az ország-gyűlésére hívott vagy küldött 's ott jelenlévő személyeket, s azoknak házok-népéhez tartozókat megveri, letartóztatja, ki is, akár a' királyi Fiskus, akár a' megsértetett vádjára, harmadnapra a' Királyi-Tábla eleibe idéztetvén, rövideden ítéltetik.

§. 529.

Az is abba esik, a' ki a' Diétán tett panaszért akárkit, akárhol, 's akármikor megver, vagy a' ki azt megveri, árestálja, a' ki a' maga dolgai folytatása végett a' Diétára vagy akármelly Törvényszékre jön 's megyen ha nem nemes ember is az; szintén úgy az is, a' ki a' katonaság törvénytelen tettei és a' szökött szolgák miatt törvényes visgálódásban, vagy a' katonasággal való számadásban foglalatoskodókat, akár helyben, akár jöttökben mentekben megveri, vagy megárestálja; attyafiait (a' mint közönségesen gondolják az ellyat, a' ki nem tovább van hozzá negyed-íznél)

megsebesíti, akár légyen az is nemes ember akár nem.

§. 530.

Az elöszámlált eseteken kivül, akármi féle rendben karban lévő embernek személyében, jussaiban, ingó vagy ingatlan, és (minden Földesúri szolgálattól, fizetéstől, ment) tulajdon fekvő javaiban, minden ok, titulus, vagy szerzödés nélkül(via facti) erőhatalommal lett megháborítása, sértése, ha a' feljebb mondattak szerént, nem tolvajság, rablás, fosztás, vérengezés és gyilkosság, legalább is kissebb hatalmaskodás, erőszak, violentia.

§. 531.

Példáúl: két ember viszen el ugyan azon földről több vagy kevesebb szénát, vagy egyéb termést, az eggyik azért, mert a' földet vagy vele közösnek, vagy tsak magáénak tartja lenni; ez ha vétett is, tsak hatalmaskodó tettet vitt végbe, ő ellene tsak magános 's pénzbeli büntetésre intézett pernek lehet helye; a' másik pedig, a' kire a' mondott környülállások nem illenek, tolvaj, 's tömlötzbe kerülhet. Az első, ha vétett is, betsületes ember marad, a' másik elveszti hívatalát, Táblabiróságát 's a' t.

§. 532.

Más példa: megyen valaki az úton szekerével az ország útján, elő-áll eggy ember 's megállítja, kifogja eggyik lovát, elviszi; tovább másik is kiugrik a' bokorból, az is elviszi eggy lovát, meglehet hogy azt az utólsót ha megkaphatják, 24 óra alatt felakasztják, az első pedig vagy semmit sem vétett vagy tsak hatalmaskodott, a' ki t. i. azért vette el a' lovat, mert azt gondolja hogy az a' sze-

kér az ő kaszállóján, vetésén ment keresztül, 's kárt tett, vagy hogy az azon útazó emberek az ő erdejében vágtak valami fát, vagy hogy a' lovat, vagy a' szekeren lévő valamit magáénak tartja 's a' t.

§. 533.

Ezerféleképen eshetik a' violentia, 's mivel nálunk igen kevés politzaj vagy jó rend ellen való vétkek vagynak még a' törvény által közönséges vád 's büntetés alá vetve; mind azok a' tettek oda számláltatnak, a' mellyekről tsak fel lehet tenni, hogy a' maga bíróságával való viszsza-élésből származhattak, 's valami jusnak színe alatt követtettek el ha mindjárt tudva vétett is valaki, p. o. a' ki a' szomszédja földjét elszántja, füvét elkaszálja 's a' t. — Sőt ha nem via facti került is valaki kezére a' más jószága, hanem valami tituluson vagy valami szerződésnél fogva, de a' melly már megszűnt, vagy nem is ollyan vólt, hogy abból tulajdon származhasson, szintén úgy, ha valaki annak képét viseli a' ki via facti kerítette vala maga kezére a' jószágot: a' tartóztatásért is, legalább a' törvényes megintés után, az erőszak büntetését érdemli.

§. 534.

A' mi több, sokszor a' valóságos, de apróbb ragadozás (rapina, furtum violentum) tsak úgy bosszúltatik mint hatalmaskodás, mintha t. i. a' ki azt tselekedte, azért vette vólna el a' jószágot, mert ahoz just formálhatott. Azt tartják hogy a' kinek szabad nagyobb büntetést kérni, szabad kissebbet; de legalább a' szegény adófizető embert jobb vólna a' kár megtérítésén felül testiképen büntetni a' fa lopásért, mint (tapaszta-

lásom szerént) pénzre. Azt is tapasztaltam hogy a' szegény nemes embert, a' ki az e'félékért violentiára citáltatott, — tolvajnak, vagy szebben mondván, közönséges büntetés alá valónak adta fel a' Prókátora, 's két, három hónapi árestommal megmentette a' pénzbeli büntetéstől 's költségtől. Eleinte zúgolódott az ember, de azután által látta hogy jobb így.

§. 555.

Vagynak ollyan vétkek, mellyek úgy büntettetnek mint a' kissebb hatalmaskodás, pedig ezzel nem eggy természetüek, (p. o. ha valaki a' maga vadjai által az adófizető embernek tett kárt önként meg nem fizeti) ellenben az igazi hatalmaskodás, violentia, vagy a' maga bíróságának helytelen gyakorlása 's kiterjesztése is, néha nem a' rendes, hanem a' környülállások szerént, annál vagy nagyobb vagy kissebb büntetéssel büntettetik, p. o. a' béhajtott marháknak helytelen tartóztatása, (mellyről másutt fogunk szóllani), illyen a' hajósoknak, szálasoknak (nem a' partra való kikötésért, hanem a' vízen való útazásért) való taxálása, mellynek büntetése 100 arany; a' vallás gyakorlására rendelt közönséges épületek' elfoglalása 600 forint büntetést húz maga után 's a' t mellyek másutt elő fordúlnak.

§. 556.

A' ki az öt régi cásusok miatt kéri a' nagyobb hatalmaskodás büntetését, annak nemességét bátran tagadhatja az alperes, 's azért nem is büntettetik, ha mindjárt a' felperes azt megmutatja is.

§. 557.

Ebben a' perben a' nemesség megmutatására

rendszerént a' kívántatik, hogy a' felperes vagy királyi Adomány-levelet vagy Ármálist mutasson elő, és azt a' származás rendin magára alkalmaztassa, vagy magát attól származottnak mutassa meg, a' ki az Ország-gyűlésén az Indigenák közzé bévétetett, 's a bévétel minden feltételeinek eleget tett; vagy legalább valamelly Vármegyétől nemessége felől ollyan bizonyság-levelet mutasson, a' melly semmi kifogást ne szenyvedjen, p. o. a' mellyben meg legyen írva, hogy a' privilégium elő-mutattatott, és annál fogva esmertetett nemes embernek 's a' t.

§. 558.

A' Vármegyén, mikor valaki a' nemességet próbálni akarja, vagy arra szoríttatik, némelly más próbák is elégségesek, a' mellyek közt a' birtokosokra nézve legerősebb az, hogy atyai ősi jusson régtől fogva nemesi jószágokat bírnak, az ármálistákra nézve pedig az, hogy 60 esztendőnél régebben élnek nemesi szabadsággal, és vagy kezeknél van az ármálisok, jóllehet az abban nevezett személyhez nem köthetik magokat, vagy pedig megbizonyítják, hogy vólt nálok ármális-levél, de ollyan szerentsétlen történetet is bizonyítanak, a' mellyben az elveszhetett. Ezek míg ellenkező próbákkal el nem rontatnak (p. o. meg nem mutattatik hogy a' bírt jószág pénzen, vagy házasság által szerzett jószág vólt, vagy tsak a' Palatinustól adattatott) bizonyosan elégségesek lehetnek arra hogy valaki a' nemessége úsusában maradhasson, mert felette erősen fel lehet tenni hogy nemes ember (praesumtio), de arra nem mindenkor elégségesek hogy azoknak erejével büntetést is lehessen kérni.

§. 539.

Ellenben, jóllehet a' nemes ember ellen a' nem-nemes ember a' maga személyében a' violentia miatt sem perlekedhetik: abban a' perben mindazáltal nem bátorságos a' felperesnek nemességét kétségbe hozni, mert ha az, a' nemesi szabadságban megháborítás és szemrehányás nélkül élt, 's egyszersmind tsak ollyan bizonyság-levelet is mutathat elő valamelly Vármegyétől, a' melly után fel lehet tenni hogy nemes ember: hanem ha annak nemtelenségét az alperes megbizonyítja, 200 forintot fog fizetni.

§. 540.

A' nagy-hatalmaskodásnak újabb eseteiben még az előszámlált Tisztviselőknek sem szükség a' nemességet, hanem tsak a' törvényben említtetett környülállásokat próbálni; külömben elég lett vólna a' törvényben átaljában a' nemeseknek megveréséről szóllani. Ha mindazáltal az alperes a' felperes Tisztviselőnek nemtelenségét megmutathatja, az ő személyes perlekedhetőségének el kelletik bukni (Actoratus personalis); külömben a' következne, hogy a' törvény, az ott elő-számlált hívatalokat a' nem-nemesek által is viselhetőknek tenné fel, holott azt nem tsak fel nem teszi, hanem (talán az eggy királyi Fiskusi hívatalon kivül) világosan is ellenzi.

§. 541.

A' királyi-Tábla Esküdt-Notáriusai ugyan a' mondott személyek közt nem említtetnek; de mivel a' törvény útmutatása szerént, azon hívatalra, a' nemességre való minden tekintet nélkül felvétetnek, és némelly dolgokban, p. o. a' tanúk esketésében, Idező-levelek megadásában, bírói

megintésekben szint azt tehetik, a' mit a' Szolgabíró néha maga, néha pedig Esküdtjével egyegyüttt; — söt ollyan hívatalra is, a mellyre kölömben nem tsak nemes, hanem birtokos nemes kívántatik, tudniillik az Adományos beállítására is rendelödhetnek: mind ezekből úgy látszik, hogy ha mindjárt az alperes az ő vemtelenségeket megmutatná is, az ő személyes felperesködhetöségeknek (Actoratus personalis) azzal semmit sem árthatna.

§. 542.

Hogy ha valaki nem tsupán a' személyes sérelem, hanem maga jussainak valamelly tehertöl, alkalmatlanságtól, fizetéstöl való szabadságának vagy javainak, akár kissebb akár nagyobb hatalmaskodással lett megháborítása, 's azok feletti származott kotzódás alkalmatosságával történt megverettetése miatt perlekedik, ha mindjárt nem igazi tulajdona is az neki, mind addig elég azt megbizonyítani, hogy annak birásában és haszna-vételében akár magánosan akár a' megháborítóval eggyütt eggy egész esztendöt töltött, vagy annak szokott esztendei hasznát elvette, míg az ellenkező rész meg nem bizonyítja vagy azt, hogy ötet akár maga hatalmával, akár törvényes uton módon megháborította, vagy pedig azt hogy az ő haszonvétele tsak ideig vagy kerelem szerént való vólt, és az alperesnek engedelméből származott.

§. 543.

Ha birtokba fogta ugyan azt a' miben megháborittatott, de esztendöt nem tölthetett benne, tovább kell neki menni, és a' birtok-fogásnak okát (Titulum) kell elöadni, ha mindjárt az erőt-

len, és a' törvényben meg nem állható legyen is, p. o. vett, vagy testamentomban kapott ollyat, a' mellyet nem lehetett vala eladni vagy eltestálni 's a' t.

§. 544.

A' kit pedig igazán illet valamelly jus vagy jószág, ha azt a' just még nem gyakorlotta is, a' jószâgot nem bírta is, hanem akkor akarta azt gyakorlásba vagy bírtokba venni, mikor az a' megháborítás vagy ellenkezés, mellyet meg akar bosszúlni, történt: azon ellenkezést (nem ugyan mint nagyobb hatalmaskodást, hanem) mint kissebbet megkeresheti.

§. 545.

Hanemha, 1.) Az ellenkező bírtokosnak pénze fekszik a' jószágon, a' mit neki fizetni kell. 2.) Az ellenkező azon just vagy jószágot valamelly, ha mindjárt erőtelen (de nem kérelem szerént való vagy büntetendő) tituluson is, minden bírói eltiltás nélkül gyakorlásba vévén, noha kevés ideig, de tsakugvan már az előtt nem tsak magánosan, hanem épen kirekesztőleg gyakorolta vagy bírta. 3.) Az ellenkező, azon just vagy jószágot jóllehet minden titulus nélkül, sőt erőszakosan vagy törvényes tilalom ellen lett elfoglalása után, de egész esztendeig, és kirekesztőleg gyakorolta vagy bírta légyen békességesen.

§. 546.

Példáúl: ha mindjárt a' kortsmálást, legeltetést, halászatot, makkolást, fájzást, 's több illyeneket magánosan (privative) gyakorlott is eggy vagy több köz-bírtokos: nem lehet mondani hogy kirekesztőleg (exclusive) gyakorolta; minthogy ő velek eggyütt más köz-birtokos

is gyakorolhatta vólna azokat, és kiki közzülök nem a' más jussát, hanem a' magáét gyakorolta; az ollyan köz-bírtokos tehát a' kinek jussát sem ő maga, sem azok nem gyakorolták, akármikor gyakorlásba veheti azt, 's az ellenzőket megbüntettetheti: hanemha már az előtt midön ugyan azt akarta vólna próbálni, bírói hatalommal eltiltatván, elállott tőle, vagy pedig elébbeni meghábori'tatását mind eddig büntetetlen hagyta; mert azt kell neki megkeresni, nem a' mostanit.

§. 547.

Ellenben, a' ki valamelly földön szánt, vet, arat, kaszáll, épít, vagy annak haszna-vételéért fizetést vett, vagy azért magának dolgoztatott, azon just nem tsak magánosan, hanem kirekesztőleg bírta 's gyakorolta, ha mindjárt a' fundus vagy jószág igazság szerént másokkal közös, vagy épen másé vólna is; ő tehát nem a' maga jussát, vagy nem tsak azt, hanem a' másét is, vagy egészen azt, gyakorolta, melly jusnak gyakorlásában, az a' más, (hanemha a' másszor mondattak szerént osztatlan atyafi vólna) maga hatalmával be nem teheti magát, 's ha azt próbálván ellenzésre találna, azt az ellenzést nem tsak nem büntettetheti, hanem inkább őtet büntetik meg.

§. 548.

A' nagyobb-hatalmasságnak büntetése vagy fej vagy jószág veszteség. Minden jószágát tartozik tehát az ollyan bűnös esküvéssel felfedezni, és ha p. o. három gyermeke van, tsak negyedrészét veszti el, azonkivül a' feleségének az ő jószágában lehető jussa épen úgy épségben marad, mintha testamentom nélkül hólt vólna meg. Ab-

földes-úr, úgy büntettetik mintha nemes ember vólna; ellenben a' nemes ember által rajta elkövetett hatalmaskodásért csak 40 forintot kívánhat, azt is csak a' Fiskus neve 's keresete (Actoratus) alatt.

§. 551.

Erre az egyenetlenségre, a' mellynek a' mi törvényünkben párja nincsen, az adhatott okot, hogy abban az időben, mellyben az a' törvény hozatott, tudniillik I. Leopold alatt, a' külső katonaság Vezérjei, a' melly ellen külömben is végheteten vólt a' panasz, a' birtokos magyar Leányokkal, sokféle útakon módokon, a' szülék akaratjok ellen öszve-házasodtak, 's így földes-urakká lévén, a' köz-birtokosok 's szomszédok ellen hatalmaskodtak.

§. 552.

Továbbá, minthogy az a' nemes ember, a' ki más nemes ember nemtelen tselédjét vagy jobbágyát megveri; (jóllehet annak jószágához semmi prætensiót nem formál, hanem csak a' tseléden akarja bosszúját tölteni) két erőszakot követ el, eggyiket a' megverettetett ellen, másikat az ura ellen, kinek bírói hatalmába bévágott, és a' kihez tartozott vala folyamodni az elégtételért: ő rajta a' megsértett nemes ember, felvévén magára tselédje vagy jobbágya keresetét is, 140 forintot vehet. De ha a' tselédnek vagy jobbágynak megverettetése épen akkor történt csak mellesleg, a' midőn főképen az uraság ellen intéztetett vala az erőszak; ekkor eggy eggy tselédnek vagy jobbágynak megverettetéséért csak 40 forint fizettetik, p. o. a' ki az erdőt is vágja, az ellent álla-

ni akaró kerülöt vagy tselédet is megveri, azért fizet száz forintot, ezért tsak 40-et.

§. 553.

A' melly nemes ember nem-nemes embereket küld vagy veszen maga mellé a' violentia elkövetésére, az úgy idéztetik, hogy azokat is, név vagy legalább szám szerént törvénynek állítsa, 's kivévén azokat a' kiket maga a' felperes tanúknak fordított, mindenikért 40 forintot fizet. A' nemes emberek pedig, a' kik ő hozzá tsatolták magokat, kiki a' maga büntetését hordozzák, hanemha az erőszakoskodónak szolgáji vólnának; ezekért az urok fizet, még pedig, ha különösen idéztettek törvénybe, (mint illene) 100, 100 forintot; ha pedig tsak az urok által parantsoltattak törvénybe állíttatni, (a' mi, ha, mint Verbőtzi mondja, senki ellene nem mond, megeshetik) negyvenet, az alperesnek pedig, kivált ha a' büntetéstől félhet, nem vólna jó dolga ha ellene mondana.

§. 554.

A' nagyobb-hatalmasságért, mind a' fő-indítók, mind a' segítők, kiki magáért lakol (a' fő-indítók tseléd: vagy jobbágyi ugyan 40, 40 forintal, a' többi pedig akár nemes akár nem, életével vagy jószágával); épen így van a' dolog a' nemnemes ember által tett kissebb hatalmaskodásra nézve; a' segítők fizetnek magokért, a' szerént a' mint nemesek vagy nem, 100 vagy 40 forintot, 's mindnyájan külön külön citáltatnak.

§. 555.

Az ollyan szegény nemes ember, a' ki a' maga, vagy más sok embereiért fizeti a' 40, 40 forintot, több kárt vallhat a' kissebb mint a' nagyobb hatalmaskodásért; mert (nem lévén gyermekci-

re tekintet) minden jószágát elnyelheti a' büntetés.

§. 556.

A' hány külömböző személyek által, a' hány ellen, 's a' hányszor tétetett az erőszak, annyi lészen a' büntetés is; hanemha a' személyek ugyan azon eggy jussúak lévén, eggy személynek, vagy a' tettek folytatva vagy ugyan azon eggy vége esvén, 's eggy erejűek lévén, eggy tettnek tartódhatnak; p. o. ha egymás után több szekér szénát vittem is el ugyan azon földről, vagy, nem tsak a' szántásban, hanem az aratásban, hordásban háborítottam is meg valakit, tsak eggy a' büntetés. Így hasonlóképen, ha valaki három, négy, vagy több egymás után következett esztendőkben is háborítta ott maga jussaiban vagy jószágaiban, de közbe-közbe eggy esztendei békességes birtoka sem vólt, a' pert pedig azután kezdi el, minekutánna többször háborúttatott meg: tsak eggy büntetést kérhet. Ellenben: ha közbe-közbe esztendei békességes birtoka vólt, annyi lessz a' büntetés a' mennyi a' megháborítás; ha pedig az első megháborítást mindjárt perbe fogta, a' másodikkal 's harmadikkal is színtén úgy tselekedett: ha az első büntetésre méltónak találtatik, a' többi is a' lessz.

§. 557.

Ha a' hatalmaskodás valamelly ingó vagy fekvő jószágnak elfoglalása által történt, a' dolog természete azt hozza magával, hogy azon jószág vissza-adattasson, az erőszakos az arra tett javításokat is elveszítse, a' személy sértésért pedig, a' testi fájdalom 's gyógyítás fejében lejendő fizetés

is megítéltessen, 's ezenkivül a' felperesnek a' perre tett költsége is vissza-fizettessen.

§. 558.

Ha az uraság' gazdasági Tisztje (Ispán, Számtartó, Tisztartó, 's feljebbvalók) az ura jószágából violentiát követ el, mind addig, míg az uraság szolgálatjában megmarad, mint tiszt úgy idéztetik törvénybe, és ha a' per-folyta alatt a' szolgálatból elbotsáttatódna is, a' büntetést az uraság jószágából veszik meg, lássa az uraság mit csinál vele ha rá nem bízta. De a' nagyobb-hatalmasságért, sőt a' szolgálat elhagyása után a' violentiáért sem úgy citáltatik mint tiszt, nem is az urát büntetik, hanem őtet; lássa ő hogy veszi meg az uraságon, ha annak parantsolatja nélkül cselekedte.

§. 559.

Ha meg lehet bizonyitani hogy a' tiszt az uraság parantsolatjából tette a' mit tett, a dolog pedig a' magános keresetet meg nem haladja, 's nem fiscális vagy épen criminális perre való, elég magát az urát idezni törvenybe; mert jóllehet ő vele a' tiszt is beidéztetett, azért két büntetésnek helye nem lenne, minthogy az úr és a' tiszt ketten eggy személyt tesznek. Itt is meg kell vallanom hogy mások két büntetést állitanak.

§. 560.

Az ollyan erőszak miatt, mellyet nem a' tiszt hanem p. o. a' béres, gazda, hajdú vagy kerülő 's a' t. követett el, és a' mellyről meg nem lehet mutatni, hogy vagy a' tiszt, vagy az uraság parantsolatjából esett, ettől kell kérni az elégtételt, valamint a' jobbágyok által elkövetett minden erőszak miatt is; melly végre törvényesen kell

szorítani az uraságot az úriszék tartására, (Impensio Judicii) mellyet ha nem tselekedne, ő maga fog vádoltatni, és mint erőszakos, mind annyiszor, a' hányszor törvényesen megintetett, büntettetni, söt ha késlelteti is a' dolgot, ugyan azon büntetés alá esik.

§. 561.

A' Plenipotentiárius és a' Fiskális, az úriszék Birósága alá nem tartoznak; ha kárt tesznek az uraságnak, nem tétethet velek az úriszék eleget; az ő általok tétetett erőszak tehát úgy tartatik, mintha maga az úr tselekedte volna. A' Plenipotentiáriust ugyan lehet citálni, 's a' meghatalmazó exequáltatik. De a' Fiscálist, azt tartom, nem lehet. Ha tehát meg lehet próbálni hogy ő parantsolta; az urat kell citálni; ha bizonytalan, a' tisztet a' ki tselekedte; vagy pedig, a' tselédek 's parasztok ellen, a' kik elkövették, az úriszéktől kell impensiót kérni; így kiörlődik ki rendelte; vagy pedig, az uraság, ha fél hogy rá vallanak a' parasztok, a' nagyobb büntetésnek magától lejendő elharítása végett, büntetést mond ugyan azokra, de nekik azt kipótolja.

§. 562.

Az által meg nem menekszik a' hatalmaskodó a' büntetéstől, hogy a' hatalmaskodáson kapattatván, azt végre nem hajtotta, vagy akár helyben, akár folytában üzettetvén és akárhol is utól érettetvén, kéntelen vólt az elvitt jószágot vissza-adni; söt az által sem hogy azt önként vissza-adta. Annyival inkább nem pedig az, a' ki mást minden igaz ok nélkül ütni kezdvén, maga jól meverettetett, vagy pedig a' peres helyen kívül (a' mellyen tudniillik öszve-kaptak) verte

meg a' vele ellenkezöt, jóllehet a' hely színén azzal, mint ollyan emberrel a' ki tilalmas dologban forgolódik, a' maga jussainak védelmezése és vissza-szerzése végett keményebben is bánhatott vólna. De nem csak az ollyan verés, melly a' veszekedés helyén kivül vagy idő múlva történt, hanem az ollyan verés vagy vissza-verés is, a' melly ott helyben esett, ámbár büntetetlen kezdődött is, ha mindazáltal az oltalom mértékét által-hágta, büntetést érdemel.

§. 563.

A' ki az által verettetett meg, a' kit a' hatalmaskodáson kapott, és a' ki ellen a' maga jussát kívánta óltalmazni, ha erre nézve igazsága van, mind ennek, mind szemelyének sértéséert kívánhatja a' büntetést; valamint az is, a' ki jószágát bírtokba fogni, vagy jussát, ususát gyakorolni akarván, verettetett meg az azt ellenző által; csakhogy p. o. a' ki az erdőre fáért menvén verettetett meg: vagy az erdőhöz való jussát (titulum lignandi) vagy legalább esztendei békességes 's nyilvánságos, a' megháborítóval közös ususát, a' ki pedig annak lett ellentállás közben kapott valamit, (feltévén azt hogy annak semmi jussa nints az erdőhöz) magános ususát próbálhassa. Ezekben az esetekben, hogy sokkal jobb alperesnek lenni, mint felperesnek, kiki által-látja; mert lehet ollyan usus, hogy a' büntetéstől megszabadúl az ember általa, de a' mellynek megháborításáert büntetést nem kérhet.

§. 564.

De ha a' maga javainak nem óltalmazása, hanem vissza-foglalása, 's a' maga bíróságának gyakorlása, vagy pedig a' már ez előtt villongás

's versengés alá esett jussai folytatása közben valami rossz esne rajta, azt szenyvedje, és a' természeti állapotnak, mellybe maga tette magát, rossz következéseit magának tulajdonítsa.

§. 565.

Sőt, ha azon ellentállást, vagy akkor rajta történt sérelmet a' nemes emberen törvénnyel akarná keresni, és a' pert, minekelőtte az alperes ellene büntetést kérne, le nem tenné: maga büntettetne meg 100 forintba (poena indebitæ actionis).

§. 566.

Annyival inkább alá esne azon büntetésnek, ha ollyan ellent-állót idézne törvénybe, a' ki azon jusnak vagy jószágnak valamelly tituluson (a' melly sem nem kérelem szerént való, sem büntettetni nem szokott) minden bírói hatalom nélkül birtokába menvén, azt akármi kevés ideig kirekesztőleg bírta, vagy a' ki minden titulus nélkül, az az, erőszakosan lépett ugyan be, és mind ekkoráig büntettetni való, de abban már esztendőt békével eltöltött; mert már az illyen embert megtámadván, ő maga is erőszakot tett.

§. 567.

Továbbá nem kerülné el a' büntetést, a' ki nem akart ugyan maga hatalmával a' jószághoz nyúlni, de ollyan embert vádolna erőszakkal, a' ki ellen, a' dolog természete szerént, más nemű (p.o. adósság, zálogos, örökösödés, osztályos, vagy a' contractus teljesitésére intézett) pert kellett volna kezdeni,

§. 568.

Utóljára: megbüntettetik, a' ki másra erőszakoskodást fog, és semmi ollyast nem bizonyít;

§. 569.

Minthogy a' mértéket megtartani mindenkor nehéz, általhágni pedig könnyü; még jussainak óltalmazása közben is igen sokszor hibázhatik 's bajba eshetik az ember: annyival veszedelmesebb a' maga bíróságát gyakorolni, és magának igazságot szolgáltatni akarni; a' minthogy oda tzéloznak törvényeink is, hogy arról az embereket elszoktassák.

§. 570.

Sokkal okosabban tselekszik tehát, a' ki a' törvény útmutatását követvén, a' maga által gyakorlandó bíróság helyett, megháboríttatott jussaiba, 's elfoglalt jávaiba per nélkül lejendő visszatételét, esztendő alatt a' Vice-Ispántól kéri; ki is, a' hozzá lett folyamodástól számlálván, tsak ugyan esztendő alatt tartozik az ollyan embert, a' ki maga magát szabadon vissza-tehette vólna, vissza-tenni, vagy legalább ezen kötelességéhez fogni; külömben rendszerént való per folyamatjára kerül a' dolog.

§. 571.

Maga bíróságával pedig tsak az élhet, a' kiről feljebb azt mondottuk, hogy violentiális pert kezdhet, a' Vice-Ispán is tehát tsak azt teheti vissza per nélkül; de nem mind azt, mert vagynak ollyan esetek a' mellyekben ha nem mindenkor szabadon is, legalább büntetetlen maga bíróságával élhet az ember, de a' vissza-tételnek helye nintsen.

§. 572.

Példáúl: a' bérben lakó vagy árendátor ellen, ha az eggyezés feltételeinek eleget nem tészen; az eladó ellen, ha a' megalkudott summát felvet-

te, vagy azzal törvényesen megkínáltatott, még sem adja kézhez a' jószágot; a' hitelező ellen, a' ki osztályos atyánkfiának vagy szomszédunknak jószágát, jóllehet a' pénzét az ítélet végre-hajtása alkalmatosságával néki megfizetni készek voltunk, által nem akarja engedni; szabad magunk hatalmával élni, de Repositiót nem kérhetünk 's a' t.

§. 573.

Annyival inkább letartóztathatja kiki a' kárt tett lakónak, árendátornak, tselédnek jószágát, vagy bérét, a' mesterembernek is bérét, a' vendégfogadós a' fizetni nem akaró vendégnek javait 's a' t. de a' repositió útján nem tétethetne magának eleget.

§. 574.

Az ollyan helyeken, mellyek a' Vármegye hatalma alatt nintsenek, az odavaló Elöljárótól, a' jobbágyok között pedig a' Földes-úrtól kell kérni a' vissza-tételt; külömben sintsen az ollyan földekre nézve, a' mellyektől valamelly földes-úrnak (p. o. a' szabad királyi Városokban a' Koronának) akármi névvel nevezendő pénz vagy termesztménybeli fizetés vagy szolgálat jár a' violentiális pernek még a' nemes emberek közt is helye, hanem tsak a' repositiónak, és a' kár 's költség megtérítésének; de az ingó jószágra nézve van, mert ezeknek minden ember határ nélkül való igaz ura.

§. 575.

Azért is jobb a' Vice-Ispánhoz a' vissza-tételért folyamodni, mert a' maga hatalmával tsak épen azt a' jószágot szabad vissza-foglalni, a' melly erővel elfoglaltatott, p. o. ugyan azon szé-

nát, vagy fát, nem pedig a' helyett mást, ha mindjárt kevesebbet éröt is, annyival inkább nem szabad a' hatalmaskodás közben tett kár fejébe semmihez is nyúlni. — De a' Vitze-Ispán, ha az elvett javakat, mivelhogy talán el is emésztödtek, állatjokban vissza nem lehet is venni, azokkal egyenyet éröt vehet a' hatalmaskodón, és a' kárt, költséget is megfizetteti vele.

§. 576.

Továbbá, a' ki nem óltalmazólag tartotta magát, az az, nem ott helyben, a' hol a' hatalmaskodás történt, vagy nem folytában lett tözöbe foglalta vissza azt a' mi töle elvétetett, hanem bíróskodva, az az, idö-vártatva: rendszerént lemondott arról, hogy a' bírótól az eröszakoskodás büntetését kérhesse, egyedül tsak a' kárt és az elmulasztott hasznot kívánhatja; ellenben, a' Vice-Ispán által az okozott kárnak megfizetésével lett vissza-tétel után nem tsak az elveszett haszonnak, hanem a' büntetésnek keresete is fenn marad.

§. 577.

Rendszerént mondám, hogy a' maga hatalmával lett vissza-foglalás után lemondott az ember a' büntetés keresetéröl, mert ha ollyas valami vétetett el hatalmaskodva 's foglaltatott vissza, a' melly nem magában áll, hanem tsak mellesleg való jövedelme vagy haszna más valaminek, a' melly ellen a' hatalmaskodás intéztetett, p. o. fa, fü, széna; ekkor, ha mindjárt az erdöböl elvitetett darab fát, szénát vissza-vittük is a' hatalmaskodó udvaráról, mindazáltal nem tsak az erdöbe vagy réthe leiendö vissza-tételnek, hanem a' büntetés kérésének is helye lehet.

§. 578.

Vagyon más Repositió is, a' melly a' törvénynek rendes folyamatja szerént megyen végbe; de annak is csak az ollyan ember ellen van helye, a' ki nem valamelly (noha erötelen vagy megsemmisíthető) titulusnál fogva, (mint mások állítják) hanem maga hatalmával (via facti) lépett bé a' jószágba, vagy azt minden igaz ok 's titulus nélkül tartóztatja, 's többnyire azon az okon kérettetik a' kétséges állapotokban, mert a' feljebb említett büntetéstől (Indebita) vagy nemessége ellen tejendő kifogástól való félelemnek miatta nem meri a' felperes a' büntetést kérni.

§. 579.

Ennek az egész matériának summája ebben áll: hogy a' kinek jussa megháboríttatott, valami jószága hatalmasan elfoglaltatott, négyféle képen segíthet magán, úgymint: 1.) Esztendő alatt maga hatalmával (via facti) vissza-veheti. 2.) Csakugyan esztendő alatt a' visszatétel végett a' Vice-Ispánhoz folyamodhatik, 's ha az nem érkezne, vagy nem akarna, vagy (közi lévén a' jószághoz, vagy valamellyik perlekedő félhez) fel se vállalhatná, a' Tábla-bírák közzül valakit, Vitze-Ispáni hatalommal felruházva kikérhet magának a' Vármegyétől. 3.) Harmintzkét esztendő alatt violentiális pert kezdhet a' hatalmaskodó ellen, 's abban, a' büntetésen felül, a' visszatételt, kárát, elveszett hasznát 's költségét is megkapja. 4.) Ha mind ezek elmúltak, vagy nem tetszett velek élni; akármikor is kezdhet rendszerént való repositionális pert, ha jussait az időmúlta ellen annak idejében támogatta, 's mind

azt próbálhatja, a' mit a' hatalmaskodásért indíttatni szokott perben próbálni kell.

TIZENKILENTZEDIK RÉSZ.

A' Kártételekről, marhák behajtásáról 's a' t.

§. 580.

Még a' maga földjén sem szabad senkinek olyan töltéseket, vízárkokat, malmokat 's a' t. tsinálni, mellyek által a' szomszédoknak régibb malma a' víztől megfosztassék, a' víznek kiöntése okoztassék, a' hajózásnak, a' víz' bizonyos határok közt lejendő levezetésének, mellyet az országló Hatalom az a'hoz értő mesterek által eszközölni kívánna, akadály tétettessek. Az illyen, kivált a' közönségnek ártalmas tsinálmányok, a' köz-hatalom által elrontódnak.

§. 581.

Ha mindjárt nem új töltések 's árkolások, hanem a' régieknek elrontása, bédugása által kívánná is valaki a' maga földjén által folyó vizet attól elfogni a' ki annak hasznavételét gyakorolta: még is, repositio, kár 's költség megtérítése, söt ha a' törvényes eltiltásnak sem engedelmeskedett, büntetés is lenne a' vége; valamint hogy ellenben azzal senki sem tartozik, hogy a' maga földjén, más hasznáért legkissebb ollyas újítást is engedjen, a' mellyből néki valami fogyatkozása következhetne.

§. 582.

Hogy a' közös erdőt az apróbb birtokosok el

ne pusztíthassák, minekelőtte a' proportionális per kezdődne vagy elvégeződne, zár alá kell vétetni a' Vármegye által, 's gondviselőt kell neki rendeltetni (Sequestrum, Sequestri Curator) a' kinek engedelme nélkűl ha valaki az erdőt vágná, 200 forintba fog büntettetni, még pedig a' Fiscus keresete alatt.

§. 583.

A' mi pedig a' más erdejében eshető fa-pusztítást, fa-vágást, fa-hántást, gubits vagy gyümölts szedést illeti, szabad az illyen tetten kapatott embernek, szekerét, marháját, 's mindenét a' mi vele van, akár ott helyben, akár folyvást üzve, akárhol utól érődne, elvenni, akár légyen az hatalmaskodó, akár tsupa kártévő, akár lopó; — megverni, hanemha ellent állana, és így a' törvény által megengedtetett végre, tudniillik a' megfosztásra, a' verés eggyátaljában 's elkerűlhetetlenűl szükséges volna, nem szabad; de e' végre megkötözni is szabad akárki légyen, hogy dühösségében ne árthasson, az ollyat pedig a' ki nem lopó, hanem talán vagy maga, vagy földes-ura just tart az erdőhöz, inkább ott helyben kell hagyni, 's hogy a' farkas meg ne egye, őrizni kötözve, mint-sem onnan fogva elvinni, vagy árestomba tenni.

§. 584.

A' villongás alatt lévő földről béhajtott marhák példája szerént, úgy lehet ítélni, hogy tsak akkor vesznek el örökösen az erdőben elvett holmik, ha azoknak az ura az erdőtől két ízben is, és személyesen eltiltatott; de mivel a' közönséges, mint gondolom, hibás vélekedés azt tartja, hogy azokat vissza-kívánni se lehet, hanemha a' felpe-

res azt megmutatja a' mit mondottunk, hogy annak meg kell mutatni, a' ki a' hatalmaskodást büntettetni vagy magát vissza-tétetni kívánja, vagy hanemha a' marha ura tévelyedéssel, tudatlansággal, tselédjeinek hibájával mentheti magát, hanemha utóljára megvalja, hogy az erdőhöz semmi közi, semmi jussa sints, és a' tett kárt megfizeti: a' megfosztattak sokszor arra a' vakmerőségre vetemednek, hogy vagy erővel vagy lopva szekereiket és marháikat vissza-vegyék; holott pedig ha a' marha elvétel törvénytelen vólt, bátorságosabb lett vólna azt perrel keresni, 's büntetést is kérni; ha pedig igazságos vólt, büntetést érdemel az erőszakos vagy tsalárd vissza-vétel, azonkivül a' törvényes megintésre a' marhát is elő kell állítani, és ha veszteni való, el is kell azt veszteni, a' kárt is meg kell fizetni. A' kárt ól behajtott marhát sem szabad violentia büntetése alatt erővel vissza-venni.

§. 585.

Ha a' földes-úr a' maga jobbágyait fájzás végett valamelly peres erdőre útasítja, azoknak marháik pedig ott elvevődnek, tartozik az árát megadni. Hogyha pedig az uraság erdejében tesznek kárt, vagy onnan lopnak, megfizetik a' kárt, 's azon felül 2, 3 napi munkára 's botra is ítéltethetnek.

§. 586.

Nevezetes kár eshetik a' vetéseknek, füveknek, szőllőknek, veteménynek felétetése 's elgázolása által.

§. 587.

A' házi szárnyas-állatokat, kóborló sertéseket, vad bikákat, és minden más ollyas állatokat,

mellyeket nehéz vagy lehetetlen béhajtani, (annyival inkább a' kutyákat a' szöllőben) meg lehet löni, minekutánna az uroknak jelentetett hogy viselje gondjokat. De a' mit lehet, be kell hajtani.

§. 588.

A' természet szerént tilalmas, és a' béhajtó által nem csak békességesen, hanem a' marha urára nézve, ha a' néki köz-határosa, magánosan, ha pedig vele köz-birtokos, kirekesztőleg is bírt helyen tett kárból invagiátiónak (invadiatio, zálogképen való behajtás) neveztetik a' béhajtás. Mert ha be nem hajtódott a' marha, vagy elszabadúlt, perrel kell a' kárt keresni, valamint akkor is, ha többre megy a' kár, mint a' mit a' marha ér.

§. 589.

Az ollyan helyről pedig a' melly a' köz-határosok között már villongásban vagy közös gyakorlásban vólt, a' béhajtó köz-birtokos által pedig jóllehet magánosan, de nem kirekesztőleg gyakoroltatott, ha mindjárt kárt emlegetne is a' béhajtó, Elhajtásnak (Abactio) neveztetik.

§. 590.

Az ollyan helyről is eshetik a' behajtás a' melly természet szerént nem tilalmas, de bizonyos okokért, bizonyos időre meghatározott pénzbeli büntetés alatt, a' földes-urak köz-megeggyezésével megtiltatik; p. o. a' legelőnek valamelly része a' járó marha számára, szántásra 's a' t.

§. 591.

Akármillyen 's akárhonnan légyen a' béhajtás, nem szabad a' béhajtott marhát három napnál tovább tartóztatni, hanem a' Vármegyékben

a' Vice-Ispánnak vagy a' közelebbi Szolgabírónak kell azt, honnan, mikor, miért, mennyi számmal légyen béhajtva? megjelenteni, és ha a' bíró azt kívánja, házához hajtani. A' királyi Városokban és szabad Kerületekben a' város vagy helység bírájának esik a' resignatio.

§. 592.

Külömben a' három nap elmúlván, a' marha számára lejendő tekintet nélkül, annyiszor három nehéz márkát, az az 12 forintot fizet, a' nemes vagy szabad ember minden napra, a' mennyi nemes emberé a' marha; melly büntetés a' 4-dik napon kezdődik és foly 15 nap; hogyha pedig vagy az alatt, vagy az elmúlván törvényesen megintődött a' béhajtó a' marha kiadása eránt, a' megintéstől számlálandó 15 nap múlva, ismét folyni fog a' napi büntetés, mind addig míg az a' miatt indítandó pernek vége nem lessz; hanemha a' béhajtó, megbánván eléhbi megátalkodását, a' marha urát azzal megkínálná, e' pedig azt elfogadná.

§. 593.

A' jobbágyok közt, és azok ellen, hanemha a' helység közönséges nevével esett a' béhajtás, mennyiszer vétettessen a' napi büntetés, a' megsértetett és sértő jobbágyok földes-urai számától függ; p. o. eggy földes-úrnak három jobbágyai tartóztatják eggy földes-úr 3 jobbágyainak behajtott marhájit, minden nap csak egyszeresen vétetetik a' 12 forinti büntetés, ha pedig mind a' hat külön külön 6 földes-úr alatt van, hatszorosan.

§. 594.

A' melly marha nem a' mondott útakon módokon került valakinek a' kezéhez, az az, sem

nem tilamasból sem nem kárból, sem pedig nem valamelly jusnak vagy ususnak, birtoknak meg-háborítása vagy fen-tartása színe alatt hajtatott be, azt ha nem resignálja, nem jelenti is be a' bírónak az ember, azért meg nem büntettetik, a' bírónak sintsen jussa a' mondott eseteken kivül elvett marhának resignatioját elfogadni, söt az ollyan marhát sem szükséges resignálni, a' mellyet az ura vagy gondviselője zálogba hagyott a' bé-hajtónál, a' ki neki a' többit eggyezés szerént ki-adta; ha tehát p. o. a' kóborló marha valakinek gulyája vagy nyája közzé elegyedik, azt nem az-ért kell bejelenteni, hogy az ember a' marcalis büntetés elkerülje, hanem azért, hogy azt ne gondolják hogy el akarja sikkasztani.

§. 595.

Ha a' kártétel miatt lett a' béhajtás, azon helység bírái által a' mellynek határában a' do-log esett, ha pedig azoknak károk vagy hasznok forog benne, a' szomszéd bírák által meg kell azt betsültetni, 's a' bets evelet a' resignátióval egy-együtt a' bírónak el kell küldeni, hogy így vagy a' bets pénzért, vagy annyit érö zálogért a' marhát kiadhassa, vagy kiadatni parantsolhassa; a' mar-ha ura pedig, a' ne talán szerfelett betsültetett kárt 15 nap alatt, a' Szolgabíró jelenlétében újra betsültethesse, és a' maga zálogát (melly külömben oda vesz) kiválthassa. A' vele közlött bets nélkül nem is tartozott vólna a' bíró az ollyan marha resignátióját elfogadni, a' mellyről az je-lentödött neki hogy kárból hajtódott be, vagy ha elfogadta, tartozik azt fizetés és zálog nélkül ki-adni, vagy kiadatni parantsolni.

§. 596.

Ha a' marha ura, a' béhajtót, a' bébizonyínyított kárhoz mérsékelt záloggal vagy pénzel, a' a' marnák eledelének a' bíró által meghatározott árával (ha t. i. a' marha dologra nem fordíttatott) továbbá, a' nyargalóval, az az, a' béhajtó pásztor vagy kerülö fáradsága jutalmával (a' melly eggy marhá ól 1, 2 krajtzár szokott lenni) a' kárbetsülö hiteseknek fizetett pénzel, 's a't. utóljára a' tilalom törés ellen, vagy magok a' földes-urak által köz megeggyezéssel, vagy a' Vármegye által rendelt büntetés taxával megkínálta, és a' béhajtó a' marhát még sem akarja kiadni: attól a' naptól fogva, ha mindjárt idejében resignálta is azt, folyni kezd ö ellene a' napi 12 forint büntetés.

§. 597.

Hogyha pedig ollyan helyröl hajtatott el a' marha (akár tett kárt, akár nem) melly a' közhatárosok közt villongás vagy közös usus alatt vólt, vagy ollyanról, mellynek haszna-vételét a' béhajtó köz-birtokos nem maga, hanem a' többekkel is, nevezetesen a' marha urával, vagy, maga gyakorlotta ugyan, de nem úgy hogy ö vele másnak ugyan azont gyakorlani lehetetlen lett vólna, vagy utóljára a' kár meg nem betsültetett, vagy talán nem is vólt mit betsülni (ha mindjárt invagiátio vólna is külömben a' béhajtás) ezekben az esetekben, nem lehet a' marha urát arra szorítani, hogy vagy fizesssen, vagy zálogot hagyjon, és így azon földet vagy tulajdonának lenni a' béhajtónak vagy annak ususát ollyannak esmérje, a' mellyet megháborítani szabad ne légyen, vagy pedig a' kárt, a' mi nints, megfizesse; elég lessz tehát ha írással kötelezi magát arra, hogy min-

denkor kész lessz törvényt állani, ha a' bíró parantsolja a' marhát elöállítani, ha a' kár bébizonyíttatik (midön tudni-illik tsak az alatt a' szín alatt hajtódott bé a' marha (azt is fizetni; e' meglévén, 's legfeljebb a' marha eledele is a' bíró határozása szerént megfizetödvén, vagy ajánltatván, ki kell ádni a' marhát, külömben folyni kezd a' büntetés:

§. 598.

A' marha elöállítását pedig azért kell ígérni, mert meglehet hogy a' marha örökösen elvész; ha t. i. személyesen 's nem tsak egyszer el vólt tiltva a' marha ura, vagy ennek tisztje, hogy ne legeltesse a' marhát azon a' földön, mellynek a' behajtó magános és békességes ususában vólt.

§. 599.

Ha a' marha ura a három nap elmúlását és a' bíró közbe-jövetelét nem várhatván, vagy azzal hogy ha netalán a' resignatio elmúlik azt meg fogja keresni, magát nem biztathatván, megfizeti azt a' mit minden törvényes bets nélkül tőle szerfelett kívánnak: ha továbbá rá ér, és késö nem lenne, a' kárt megbetsültetheti, és a' mit húztak rajta, költségével eggyütt vissza-kérheti.

§. 600.

Ha sok embereknek marhája találtatott is a' kárban, de akár történetböl, akár kiválasztva tsak eggyé hajtódott bé, az egész kárt, még azt is a' melly régi, de nem lehet az újabbitól megkülömböztetni, a' fizeti, keresse ö a' többit. De ha a' kárt késön betsülik, és megbizonyítja a' béhajtott marhának az ura, hogy az alatt más marhák is jártak ott, a' bets semmit sem ér.

§. 601.

A' melly kárt a' marha, az urának vagy őrzőjének legkissebb hibája nélkül, söt annak akara ja 's törekedése ellen tett, p. o. a' vad marha elszalad, a lovak elragadják a' szekeret 's elgázolják az életet 's a' t. az tsupa történet, és ha bé nem hajtódott a' marha, nem veszi azt meg a' bíró; de ha a' marhát elfoghatták, vagy béhajthatták, ki nem adják addig míg az ura a' kárt le nem fizeti, 's a' törvényes megintés után el lehet azt adni, 's kifogván a' kárt 's költséget, p. o. a' mi a' betsülőknek fizettetett, a' feleslegvaló pénzt a' marha urának vissza kell adni.

§. 602.

A' ki igazságtalanúl hajtotta bé a' marhát, vagy igazságosan ugyan, de nem resignálta, vagy törvényes elégtétel ajánltatván, vissza nem adta, ha történetből elvész a' marha, megfizeti azt; de az igazságba járt ember nem tartozik annak jobb gondját viselni mint a' magájának, 's ha kis hiba miatt elvész is, nem fizeti, annyival inkább nem felel hát a' tsupa történetért.

§. 603.

Ha a' marha ura elő nem áll, vagy eleget nem akar tenni, vagy az általa ajánlott elégtételt nem tartják elegendőnek, vagy akármi okon a' marhát nem akarjuk kiadni, azt hites emberek által meg kell betsültetni.

§. 604.

A' ki ott legeltet, a' hol se jussa, se ususa nints legeltetni, sem pedig azt meg nem mutathatja, hogy az elhajtónak ususát vagy maga hatalmával vagy bírói intés, tiltás vagy ellenmondás által megháborította: az maga követett el erőszakot;

valamint az is, a' ki onnan hajtja bé a' marhát, a' hol annak urának vagy jussa vólt legeltetni, vagy pedig a' legeltetésnek, ha mindjárt a' béhajtóval közösen is, esztendeig békességes ususában vólt, az az, abban sem marhája hajkászása, sem törvényes eltiltás által meg nem háboríttatott.

§. 605.

Megeshetik tehát hogy a' béhajtó kétszeresen büntettessen, úgymint a' béhajtásért 100 forintba, a' marha tartóztatásért pedig a' napi 12 forintba. Valamint az is megeshetik, hogy mind a' kettő lakoljon, a' marha ura a' törvénytelen legeltetésért száz forintig, a' béhajtó pedig a' marha törvénytelen tartóztatásáért.

§. 606.

Megeshetik továbbá, hogy a' béhajtó kettős violentiában marasztasson, az eggyikben a' béhajtásért, a' másikban a' marha tartóztatásáért; mert ha a' napi büntetés meghaladná a' 100 forintot, szabad a' felperesnek a' márkális helyett (valamint a' nagyobb hata maskodás büntetése helyett is) 100 forintot kérni.

§. 607.

Utóljára: akármi módon tétetett és eléggé bébizonyíttatott a' kár, a' szerént parantsolja azt a' bíró a' költséggel eggyütt, vagy a' legfelső, vagy közép, vagy alsó árán vissza-fizettetni, a' mint az, vagy szánt-szándékkal tétetett, vagy nagyobb, vagy kissebb hibából vette eredetét (Dolus. Culpa gravis, levis, levissima).

§. 608.

Az esküvés nem arra való, hogy az által a' próbáltasson, hogy kár esett, vagy hogy az a' jóság, a' mit valakin keresünk, valósággal vólt va-

laha, hanem tsak az, hogy mennyi a' kár a' mi bizonyosan megesett, és hogy a' jószág, a' mi vólt, valójában elveszett; de azt is tsak az ellen, a' ki tilalmas és gyanús dologban járni találtatott.

§. 609.

Az igen kitsiny hiba miatt származott kárt tsak a' fizeti (a' másszór mondattakon kivül) a' ki ollyan dolgot vállalt magára, mellyre nagyobb figyelmetesség kívántatik. A' történetért pedig rendszerént a' felel, a' ki azt magára vállalta, a' ki a' késedelemnek az oka, és a' ki tilalmas dologban jár, p. o. nem adta vissza idejében a' bérelt jószágot, lopta vagy tsak hatalmaskodva is vette el a' lovat, melly nála a menykö által megüttetett 's a' t.

§. 610.

Hogy a' kárt ne kellessen perrel keresni, szabad a' kárban találtatott embert, akár ott helyben, akar üzöbe véve megzálogolni, mint már mondottuk is. De azt is tudni kell, hogy ha a' kárt tevö megütné, megverné (ha mindjárt nem veszedelmesen is) azt a' ki néki a' kártételben ellent áll, vagy ötet ott helyben meg akarja zálogolni: úgy fognak vele bánni mint criminális emberrel; hanemha a' jusnak, vagy ususnak fenn tartása vagy megháborítása színe alatt tselekedte a' mit tselekedett, p. o. valaki a' közös földet kiirtotta, felszántotta, bévetette, a' másik pedig azt aratás elöttt elgázoltatta, leétette; mert az ilyen emberek közzül az első azt tartja hogy a' magáét szántotta, a' másik azt hogy a' magáét gázoltatta 's étette 's a' t. a' mit kaptak magoknak tulajdonítsák.

§. 611.

A' ki a' kárért akár helyben, akár üzőben magának elégtételt nem szerezhetvén, későbben akarna magának maga hatalmával igazságot szolgáltatni, violentiába esne. A' repositio útján sem tétethet magának azért eleget, hanemha hatalmaskodásból származott. Más perrel kell azt keresni.

HUSZADIK RÉSZ.

A' Levelek körül eshető Vétkekről.

§. 612.

A' ki hamis levelet tsinál, vagy az igaz levelet meghamisítja, arra hamis petsétet üt, vagy a' hamis levéllel tudva, 's mások jószága veszedelmére él: elveszti jó hírét nevét (Infamia). Kissebb esetekben (p. o. a' hamis úti-levél tsinálása, vagy azzal való élés miatt) a' környüllállásokhoz képest büntettetik; a' kárt pedig mindenkor megtéríti.

§. 613.

A' ki a' más leveleit törvényes intésre sem akarja kiadni: mindannyiszor 500 forintokban marasztatik a' mennyiszer megintetett, ha megbizonyíttatik az, hogy a' levelek az ő kezéhez kerültek, vagy legalább, (minthogy p. o. a' familiának fiskálisa, meghatalmazottja, tútora, curátora 's a' t. vólt) kerülhettek, hanemha ezen utólsó gyanú alól magát esküvéssel kimenti.

§. 614.

Ugyan azon büntetés és esküvés alatt kérheti

az idősebb testvér a' többi atyafiaktól a' familia levelelnek kezéhez adását, az osztályos atyafi, a' köz-adományos (Condonatarius), 's a' leány-ág is, a' közös, vagy átaljában a' familiát illető leveleknek vele lejendő közlését, hogy így p. o. a' leány-ág, azokat, a' mellyekröl gondolja, hogy a' férjfiág ellen hasznokat veheti, kiválaszthassa, 's a' Királyi-Táblán a' Király petsétje alatt lemásoltathassa (Transumpta).

§. 615.

Utóljara, a' ki a' másnak írott leveleket elfogja, letartóztatja, vagy feltöri, a' Szolgabíró által 100 forintokra, és a' kárnak megfizetésére ítéltetik.

HUSZONEGGYEDIK RÉSZ,

A' Vértagadásról 's Állortzáról.

§. 616.

A' vértagadó, az az, a' ki a' maga osztályos attyafiát az azt vér szerént illető jussoktól akármiféle módon vagy szín alatt meg akarja fosztani, tagadja p. o. attyafiának lenni, vagy nem igaz ágyból születettnek, őrültnek, bolondnak 's a' t. állítja, (Proditor fraterni sangvinis) azonkivül hogy annak szolgájává tétetik, elveszti a' maga jussát is, melly ötet ugyan azon jószágból illetné; ellenben az ollyan állortzás (larvatus) is szolgaságra ítéltetik, a' ki magát tsalárd mesterséggel más nemzetségbe belé fúrni, és így annak jussát magára ruházni akarja, p. o. annak nevét, predikátumát kezdi viselni 's a' t.

§. 617.

A' predikátum mai időben vagy az adomány-levélbe világosan bé van írva, vagy ha abból kimaradt, más különös privilégiummal adódik; de azokat a' familiákat, kik a' régi időktől fogva a' közönséges levelekben úgy neveztetnek, királyi levél nélkül is illeti; jóllehet 4, 5 száz esztendővel ez előtt a' legalább való embert is úgy nevezték: de az csak lakásának vagy eredetének helyét jelentette.

HUSZONKETTEDIK RÉSZ.

A' Betstelenítésről.

§. 618.

Nem ollyan könnyű megmondani miben álljon az a' betstelenítés, mellyet büntetni kell, mint azt miben nem áll?

A' ki másnak ostobaságát, tudatlanságát, vagy valami testi, vagy természeti, vagy más csak a' történettől származott hibáját veti szemére, vagy pedig azt tsúfolódással, motskos, otsmány, szemtelen, átkozódó szavakkal illeti, az, nem a' más jó hírét nevét, hanem a' maga emberiségét sérti meg; az illyen ember ellen inkább van helye a' megútálásnak, mint sem a' magános keresetnek; de a' mi sok, a' Felsőséghez lett folyamodás után, mint a' jó rend 's közönséges bátorság ellen való vétek, fiskális perrel bosszúlódhatik.

§. 619.

A' káromlás sokkal nagyobb vétek a' betste-

lenítésnél: jóllehet tehát (mint fel lehet tenni) tsak a' más ember megsértésére tzélozott légyen: minthogy mindazáltal rossz példájával a' társaság bátorságának legerősebb oszlopát, a' fő valóságnak tiszteletét és félelmét gyengítheti meg az emberek szívében, 's azt martzongolja, a' mi másoknak lelki nyugodalmára szolgál, halállal vagy más kemény testi büntetéssel büntettetik a' káromkodó.

§. 620.

A' ki ollyan szabad-akaratból származott vétket vagy hibát vet valakinek szemére, a' melly nem mondom hogy a' keresztyéni virtusokkal, (mint az irígység, fösvénység) hanem tsak a' polgári kötelességekkel ellenkezik, és azoknak teljesítésekre teszi az embert alkalmatlanná, ha mindjárt az ország törvényei azt nem büntetik is, annyival inkább pedig a' ki azzal vádol mást, a' mi a' köztársaságnak épen veszedelmes, és a' mit az büntetni szokott vagy tartozik: az valójában betstelenítő: p. o. a' ki mást méltatlanúl részegesnek, hazugnak, tolvajnak, tsalónak, paráznának, kurvásnak, vagy kurvának, gyujtogatónak mond 's rágalmaz.

§. 621.

De az sem menti meg mindenkor a' rágalmazót a' büntetéstől, ha megbizonvítja a' mit mondott: mert meglehet, hogy az ő rá vagy az emberek legnagyobb részére semmit sem, vagy keveset tartozik, az igazgató hatalomnak pedig tapasztaláson fundáltatott bölts oka lehet, hogy inkább szeresse nem tudni, mint-sem hogy minekelőtte a' közönséges botránkozás sürgetné; az

erköltsiség veszedelme kívánná, kéntelen légyen büntetni.

§. 622.

Nem sokkal könnyebb a' rágalmazás büntetését elö-adni, mint annak természetét. A' bizonyos, hogy a' nemesek közt fél homágium, az az, 100 forint; és talán nem hibázunk, hogy a' szabad királyi városi polgárokról is, a' violentiától vévén példát, azt állítjuk.

§. 623.

De vallyon ez a' hasonlatosságból vett okoskodás (analogia juris) áll é akkor is, mikor a' sértö és sértödött, vagy külömböző rendü ember (az eggyik nemes, a' másik polgár, eggyik nemes vagy polgár, a' másik nem az) vagy pedig akkor is, mikor sem eggyik sem másik nem nemes, sem nem polgár? azért láttatik kétségesnek, mert közönségesen azt tartják, (jóllehet a' törvény hallgat róla) hogyha nemtelen ember betstelenittetett meg, nem az egész dijját kapja, mint a' violentiáért hanem tsak felét, az az, 20 forintot; továbbá azért mert mindennap tapasztaljuk, hogy az alsó bírák által a' nemtelen ember, a' nemtelen ember betstelenitéséért veréssel büntettetik, söt a' nemes ember rágalmazásáért is a' fö-törvényszéken is arra ítéltetik.

§. 624.

Mivel pedig a' betsületesebb 's tisztesebb rendü (jóllehet nem nemes, vagy nem polgár) emberekkel az illendöség, söt az okosság ellen volna illyen szolgai módon bánni: kit hogy kellessen a' mondott esetekben büntetni, a' bíró okosságától függ.

§. 625.

A' Diétának idején és helyén az oda hívatott

vagy küldetett uraknak betstelenítése, két két száz forintal büntettetik. A' ki az ellene állított tanúnak hitelességét ok nélkül kétségbe veszi, annak dijjá! fizeti: a' nemes ember is 200 forintot veszen azon az emberen, a' ki az ő nemességét tagadja, ő pedig azt hevenyébe megmutátja.

§. 626.

Minthogy a' betstelenítés mind két részről tsupa személyes vétek; és minthogy minden pénzbeli büntetés, ámbár nem személyes, hanem tselekedetbeli vétkért fizettetne is, ha a' sértő hamarébb meghal mint-sem a' perben a' vétknek minéműségéről lenne a' szó, magában elenyészik: onnan a' következik, hogy ha a' pernek elébb mondott állapotja előtt akármellyik rész meghal, a' pénzbeli büntetés is elmúlik, későbben pedig mind a' jus és kereset, mind a' kötelezetés a' maradékra is által-megyen.

§. 627.

A' megsértetett betsületnek óltalmazására vagy vissza-szerzésére épen szükségtelen 's alkalmatlan eszköz a' rágalmazót rágalmazni; a' ki tehát azt tselekszi, minthogy magának, mint gondolta, elégtételt vett, hijába perlekedik, mind kettőjöket büntetni kellene; a' bíró tehát, kivált ha ott helyben folytába esett a' költsönös rágalmazás, mind a' kettőnek elengedvén a' pénzbeli büntetésből őtet illető részt, azt fogja ítélni, hogy egymást kifizették.

§. 628.

Ha mindjárt ugyan azon véteknek is, de különböző időkben lett szemrehányása, ugyan annyi büntetést, külön-külön, az egyhúzomban tett, jóllehet sokféle motskolódás, tsak eggyet húz ma-

gá után; nem is ment meg senkit a' világi büntetéstől a' bánat és megkövetés, a' minthogy ezt nálunk a' bíró sem kívánja.

HUSZONHARMADIK RÉSZ.

Más mellesleg való Büntetésekről.

§. 629.

A' birságnak vagy pénzbeli büntetésnek mellyre valamellyik perlekedő fél ítéltetik, rendszerént két harmadrésze a' Bíróé, eggy pedig a' másik félé, hanemha a' törvény némelly különös esetekben mást rendelt; p. o. egyformán osztozik a' bíró és a' felperes azokon a' 100 forintokon, mellyek a' kissebb hatalmaskodásért, és a' bizonyság levél nélkül elköltözött jobbágyoknak befogadásáért vagy a' szökött szolgák tartóztatásáért fizettetnek: valamint azon 64 forintokon is, mellyekben a' marasztatott, a' ki törvényesen megkerestetvén, tanúbizonyságot tenni nem akar: azon 500 forintoknak pedig, mellyekre a' más leveleinek tartóztatója ítéltetik, eggy harmadrészét a' bíró, két harmadrészét pedig a' felperes kapja. A' más nemessége kétségbe hozásáért, és a' nagyobb hatalmaskodásért, szintúgy a' Diétán-történt betstelenítésért fizetődni szokott 200 forint egésszen a' megsértődötté.

§. 630.

A' feljebb-valókban előadtuk azon birságokat, mellyeknek megvételére pert kell kezdeni; már most némelly ollyan pénz vagy más nemű

büntetésekről fogunk szóllani, mellyek többnyire nem a' végre indíttatott perrel kérettetnek, hanem akármelly perben is elő-adhatják magokat.

§. 651.

A' ki perpatvarkodik (calumnia) az az: azt keresi a' mi nála van, a' mit elengedett, a' miről lemondott, a' mi neki megfizetődött, a' mi felől megeggyezett, vagy két pert kezd ugyan azon dologért, két külömböző jushoz ragaszkodik, a' törvényes orvoslásokkal (mellyekről alább lessz a' szó) nem annak módja szerént él, 200 forintot fizet, 's a' legigazabb pert is elveszti.

§. 652.

Külömbözik a' perpatvarkodótól az ok nélkül való perlekedő, a' ki az első bíró által is, annyival inkább pedig a' felső által (ha t. i. valaki az igazságos ítéletet vaktában apellálja) az ellenkező rész költsége megtérítésére, söt a' legfelsöbb által más nagyobb pénzbeli büntetésre is büntetődhetik.

§. 653.

Külömben, kevés per van ollyan a' nemesi törvényszékeken, a' mellyben az írott vagy nem írott törvény a' győzedelmes fél költségét a' másikon megvétetni parantsolja; p. o. az alperesen az adósság 's annak természetét követő, — továbbá: a' hatalmaskodás — a' márcális — az oppositionalis perben: a' felperesen pedig, ha elveszti az oppositionális pert, vagy pedig az olyan kereskedőn, a' ki vagy a' kalmár-könyvnek, vagy az abból lemásolt iránynak 's hitelbe adott portékáknak színe alatt helytelen perlekedett.

§. 634.

A' Prókátorok hívatalbeli kissebb vétkeikért, p. o. ha az ollyan perbe avatkoznak, a' melly törvényesen reájok nem bízattatott; ha a' per óltalmazásában illetlen vagy szúrós szavakkal élnek 's a' t. nyelv váltságúl (emenda lingvæ) 100 forintra marasztatnak: (mint más akárki is, a' ki maga magát védelmezi a' törvény elött) mellyeket mindazáltal ott helyben 25 forintal megválthatnak; a' nagyobbakért pedig, p. o. ha az ellenkező féllel alattomosan és tsalárdúl eggyet-értenek; ha a' barátságos eggyezést akadályoztatják; ha a' felvállalt pert ok nélkül elhagyják, 's azt idejében nem jelentvén, a' peres embernek az által kárt okoznak; ha a' pert részibe vállalják, ha a' bíróval rútúl bánnak 's a' t. hallgatásra ítéltetnek, hogy t. i. a' más perében mind addig ne dolgozhassanak, míg vagy a' felső bíró, vagy a' Király által fel nem óldoztatnak. A' legnagyobbakért pedig p. o. a' hamis levél tsinálásáért 's azzal tudva való élésért jó hírek' nevek' elvesztésére kárhoztatódnak, mint szintén a' rossz lelkű tútorok és curátorok, a' hamisan esküvők, a' nálok letett jószágot eltagadók 's a' t.

§. 635.

A' kiket a' fő-törvényszék ezen nagy büntetésre kárhoztatott, (Infamia Juris) hanemha vagy a' per megújításával (via novi) vagy a' Király kegyelme által jó hírek nevek helyre-állíttatik; sem hívatalokat nem viselhetnek, sem pedig a' betstelenítésért, (akármi vétek vetődjön szemekre) nem perlekedhetnek, sem tanúk nem lehetnek.

§. 636.

Ellenben, a' ki maga rossz viseletével vesztet-

te el jó hírét nevét (Infamia facti) — csak azon nemű véteknek szemére lett hányását nem keresheti perrel, a' melly miatt a' közönséges és nem ok nékül származott vélekedés szerint lett rossz hírűvé; 's annak tanúbizonysága, jóllehet mindenkor kifogást szenyved, még sem vettetik mindenkor félre; magok jó viseletekkel pedig jó hírek nevek helyre állíttatik.

§. 657.

A' ki valamelly törvényszéken vagy Vármegye-gyülésén jelen lévén, annak szentségét illetlen magaviseletével, beszédjével megsérti, az első ugyan (ha senki nem kéri is) ugyan azon tö vényszék által, a' második pedig a' Fiskus kérésére, ugyan azon gyűlés által, 100 forintba marasztatik; de ha ott helyben fizet, vagy zálogot hágy, p. o. gyűrűjét vagy zsebkendőjét ott hagyja, és azt kész kiváltani, 25 forintal eleget tehet.